

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE 1980-2004 ARASINDA ORTAYA ÇIKAN SİYASİ
HAREKETLERİN TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI VE İLK
TÜRK DEVLETLERİ ÜNİTESİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Ceyhan KOÇ**

**Hazırlayan
Arzu ÇÜNCÜ**

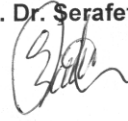
ÇANAKKALE- 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Arzu ÇÜNCÜ'ye ait 'Türkiye'de 1980-2004 Arasında Ortaya Çıkan Siyasi Hareketlerin Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesine Etkileri' adlı Çalışma, jürimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

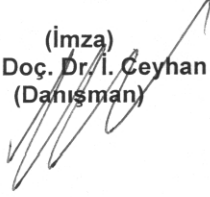
(imza)

Başkan Yrd. Doç. Dr. Şerafettin ZEYREK

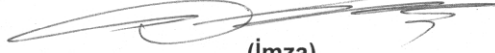
(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. İ. Ceyhan KOÇ
(Danışman)

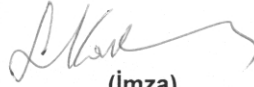
(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA

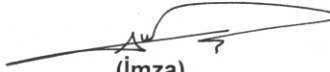
(imza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

(imza)

Üye Dr. Mustafa Aydın BAŞAR

ÖZET

Bu çalışmada, “Türkiye’de 1980-2004 Arasında Ortaya Çıkan Siyasi Hareketlerin Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesine Etkileri” incelenmiştir.

Tebliğler Dergisi’nin taranması sonucu elde edilen 1980-2004 yılları arası Tarih-1 Programları, Tebliğler Dergisi’nde tavsiye edilen Tarih-1 ders kitapları listesinden seçilen on ders kitabı araştırmanın evren ve örneklemini oluşturmuştur. Gazeteler ve siyasi tarih kitaplarının incelenmesi sonucu Türkiye Cumhuriyeti hükümet değişiklikleri belirlenmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde, öncelikle Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980 yılına kadar geçen sürede Tarih-1 Programları ve ders kitaplarına kısaca değinilmiş, daha sonra, 1980-2004 yılları arası Tarih-1 Programları ve Tarih-1 ders kitapları incelenmiştir. Atatürk’ün tarihe verdiği önem üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1980 sonrası basımı yapılan Tarih-1 ders kitaplarında yer alan “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İçerik Açısından İşlenişi” incelenmiş, dördüncü bölümde ünite içinde yer alan yardımcı unsurlar değerlendirilmiştir.

Araştırmanın son bölümünde, elde edilen bulgular değerlendirilerek yorumlara yer verilmiştir. Buna göre, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesi ağırlık ve içerik açısından 1980-2004 yılları arası dönemde program ve ders kitaplarında değişiklik göstermektedir. Bu değişikliklerde, Türkiye’deki hükümet değişikliklerinin etkisi görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ünite, Tarih Programı, Ders Kitabı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri.

ABSTRACT

In this work, “The impact of political events which arose between the years of 1980 and 2004 on Turkey’s entrance on the scene of history and the units of early Turkish republics” was researched.

History-1 programmes between the years of 1980-2004 which were obtained as a result of scanning Journal of Notification and ten lesson books which were chosen from the list of recommended History-1 books of Journal of Notification form the recreation and exemplification of the research. The government changes in Turkey was established as a result of scanning newspapers and political history books.

On the first part of the research, primarily The History-1 programmes and lesson books on the period from the foundation of Turkey to 1980 was touched on shortly, then History-1 programmes and lesson books between the years 1980 and 2004 was examined. The importance that was given to history by Atatürk was highly pointed out in this research.

On the third part of the research, “Turkey’s entrance on History scene and the function of the early Turkish republic units from the view of content” which is on of the History-1 books that is published after 1980 was examined. On the fourth part, the outlandish factors which took place in the unit was evaluated.

On the last part of the research, the obtained findings were evaluated and the comments were given. According to all these, the unit of “Turkey’s entrance on the scene of history and the units early of Turkish republics” shows a difference in weight and content on the programmes and on lesson books on the period between the years of 1980 and 2004. The effect of government changes in Turkey is seen on those changes.

Key Words: Unit, History Programme, Lesson Book, Turkish Republic Government.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ	viii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
1.1.1980 Sonrası Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ile Tarih-1 Programları ve Tarih-1 Ders Kitapları	1
1.1.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980 Yılına Kadar Tarih Ders Kitapları ve Tarih-1 Programları	1
1.1.2. 1980-2004 Yılları Arası Türkiye’de İktidara Gelen Partiler	7
1.1.2.1. 1980 Darbesi ve Sonrası Gelişmeler	7
1.1.2.2. Dönemin Eğitim Anlayışları	14
1.1.3. 1980 Sonrası Tarih-1 Programları	15
1.1.4. 1980 Yılından Sonra Liselerde Okutulan Tarih-1 Ders Kitapları	24
1.1.5. PROBLEM DURUMU	31
1.1.5.1. Araştırmanın Amacı	31
1.1.5.2. Araştırmanın Önemi	32
1.1.5.3. Varsayımlar	32
1.1.5.4. Kapsam ve Sınırlılıklar	33
1.1.5.5. Tanımlar	33
BÖLÜM II	35
YÖNTEM	35
2.1. Araştırmanın Yöntemi	35
2.2. Evren ve Örneklem	36
2.3. Verilerin Toplanması	37

2.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu	37
2.5. İlgili Araştırmalar.....	38
BÖLÜM III	40
3.1.1980 Sonrası Tarih-1 Ders Kitaplarında Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İçerik Açısından İşlenişi.....	40
3.1.1. İncelenen Ders Kitaplarında İçindekiler Bölümü	40
3.1.2. Türk Adının Anlamı	46
3.1.3. Türklerin Anayurdu.....	46
3.1.3.1. Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar	47
3.1.3.2. Göçler	48
3.1.4. İskitler.....	49
3.1.5. Anayurtta Kurulan İlk Türk Devletleri.....	49
3.1.5.1. Hunlar	50
3.1.5.2. Kavimler Göçü	51
3.1.5.3. Göktürkler	52
3.1.5.4. Uygurlar	53
3.1.6. Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları	53
3.1.7. İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet.....	54
3.1.7.1. Devlet Yönetimi ve Ordu.....	54
3.1.7.2. Din ve İnanış	56
3.1.7.3. Sosyal ve İktisadi Hayat.....	56
3.1.7.4. Yazı, Dil ve Edebiyat.....	57
3.1.7.5. Bilim ve Sanat	58
3.1.8. Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri	60
BÖLÜM IV	62
4.1. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin Yardımcı Unsurlar Açısından İncelenmesi.....	62
4.1.1. Hazırlık ve Değerlendirme Soruları.....	62
4.1.2. Haritalar	68
4.1.3. Açıklayıcı Bilgiler.....	71
4.1.4. Resimler.....	71
4.1.5. Okuma Parçaları.....	73

4.1.6. Orhun Yazıtları	75
4.1.7. Kaynakçalar	77
4.1.8. Dizin (İndeks)	78
4.1.9. Günlük (Kronoloji).....	79
4.2.0. Öğrenci Düzeyine Uygunluk	79
BÖLÜM V	81
Bulgular ve Yorum	81
Sonuç ve Öneriler	98
KAYNAKÇA	101
EKLER	111
Ek-1: Orta Asya (Anayurt) Haritası	111
Ek-2: Hun Devleti Haritası	112
Ek-3: Avrupa Hun Devleti Haritası	113
Ek-4: Göktürk Devleti Haritası.....	114
Ek-5: Uygur Devleti Haritası.....	115
Ek-6: Pazırık Kurganı'ndan Çıkarılan Eyer Örtüsü	116
Ek-7: Tonyukuk Anıtı	116
Ek-8: Kül Tigin Büstü	117

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
DYP	: Doğru yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
HP	: Halkçı Parti
İDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	: Milliyetçi Halk Partisi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SP	: Selamet Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDBOKE	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YY	: Yüzyıl

TABLolar DİZİNİ**Tablo No**

1. İncelenen Ders Kitapları.....	36
2. 1980-2004 Yılları Arası Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri	82
3. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İncelenen Kitaplarda Oranları	89
4. İncelenen Ders Kitaplarında Siyasi Tarih İle Kültür ve Medeniyet Konuları.....	92
5. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin Yardımcı Unsurlarının Oranları	94

ÖNSÖZ

Bellek bir insanın yaşamı boyunca öğrendiği bilgilerin, deneyimlerin ve anların depolanıp saklandığı yerdir. Bir toplumun belleği de bütünsel olarak tarihin konularını oluşturur. Tarihini bilmeyen, öğrenmeyen ve dolayısıyla kaybeden bir toplum, belleğini kaybetmiş olur. Bunu önleyebilmek için toplumun ortak bilgilerini, deneyimlerini ve anlarını doğru bir şekilde, gelecekte toplumu oluşturacak genç bireylere aktarmak gerekmektedir.

Bu çalışmada, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesinin, 1980 sonrası dönemde Lise Tarih-1 program ve ders kitaplarında gösterdiği değişim ve bu değişime etkisi düşünülen 1980-2004 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti Hükümet değişiklikleri incelenmiştir. 1980 sonrası Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, yine bu yıllar sonrasında hazırlanan Lise Tarih-1 programları ve ders kitapları incelenerek değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmada bu konunun seçilmesine, Atatürk’ün okul yıllarından itibaren Türk tarihine verdiği önem kaynaklık etmiştir.

Bu çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İ. Ceyhan Koç’a, hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Esenkaya, Yrd. Doç. Dr. Şerafettin Zeyrek, Yrd. Doç. Dr. Şerif Korkmaz ile Dr. M. Aydın Başar’a ve diğer hocalarıma, maddi ve manevi her konuda ve her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Arzu ÇÜNCÜ
Çanakkale, 2007

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarih öğretimi ülkenin yönetimini elinde bulunduran hükümetler ve programları ile şekillenmektedir. Yeni kurulmuş olan bir çok devlette olduğu gibi Türkiye’de de eğitimin, hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanılması normal olarak nitelendirilmektedir. Tarih eğitim ve öğretiminin de bu kullanımda ilk sırayı teşkil etmesi, ülkede verilen tarih eğitim ve öğretiminin sürekli incelenip eleştirilmesine yol açmıştır. Türkiye’de çok hareketli bir siyasal yaşamın olması ve belirli dönemlerde farklı özelliklere sahip iktidarların devletin başına geçmesi, dolayısıyla eğitime farklı açılardan yaklaşılması, bu dönemleri araştırma açısından çekici hale getirmiştir.

1.1. 1980 Sonrası Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri İle Tarih-1 Programları ve Tarih-1 Ders Kitapları

Bu bölümde ilk olarak Cumhuriyet’in kuruluşundan 1980 yılına kadar uygulamaya konulan Tarih-1 programları ve liselerde okutulan Tarih-1 ders kitapları kısaca değerlendirilecek daha sonra, 1980-2004 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ile aynı yıllar arası Tarih-1 programları ile ders kitapları incelenecektir.

1.1.1. Cumhuriyet’in Kuruluşundan 1980 Yılına Kadar Tarih Ders Kitapları ve Tarih-1 Programları

Uzun savaşlar ve yenilgilerden sonra yıkılan Osmanlı Devleti’nin yorgun halkının her anlamda gelişmeye, çağın yeniliklerini yakalamaya ihtiyacı vardı. İnsanlar,

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, maddi ve manevi alanda tüm umutlarını kaybetmiş, ancak Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirdiği ve kazandığı kurtuluş mücadelesi sonunda geleceğini güvence altına alabilmişti. Ama genç devletin önünde çok uzun bir yol vardı. Her alanda durmadan ileriye gitmek gerekiyordu. Siyasette, ekonomide, sanayide, sanatta, en önemlisi de eğitimde. Her eğitim kademesinde, bu eğitim kurumlarında verilen her derste yenilik yapmak, çağı yakalamak, kendi benliğini bulmak gerekiyordu.

Millilik ve çağdaşlık özelliklerine yönelen yeni tarih anlayışının oluşması da Atatürk'ün tarihle ilgilenmesi sayesinde mümkün olmuştur (Özçelik 1996: 26). Aslında bu tarihsel bir zorunluluğun sonunda gerçekleşmiştir. Var olan tarihsel bilgiler eksik ya da yanlış. Bunun açık delilini Atatürk ile Afet İnan arasında gerçekleşen bir konuşma ortaya koymaktadır. Bu durumu Afet İnan şu şekilde anlatır: “1928 yılında, Fransızca coğrafya kitabının birinde Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci nevi bir insan tipi olduğu yazılıydı. Kendisine gösterdim. Böyle midir? Dedim. Hayır olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış. Dediler.”(İnan 1959: 243-246).

Yoğun ve yorucu devlet ve ulus işleri arasında Türk Tarihi ile aralıksız uğraşan, kitaplar getiren, çeviriler yaptıran, bilim adamlarını çevresinde sık sık toplayan ve tartışmalar düzenleyen Atatürk (Perin 1987: 61), çok defa bir kürsü niteliğinde olan akşam sofralarında bile tarih konuları ve sorunlarını tartışmıştır (İğdemir 1973: 3).

Atatürk'ün öncülüğünde başlayan tarih çalışmaları 1928-1929 yılları arasında bazı sonuçlar vermiştir (Behar 1992: 96). 1929'da lise ve ortaokullar için yazılan Tarih notları basılmış (İğdemir 1973: 3), 1930 yılının sonlarına doğru, bastırılan bu tarih notlarından da yararlanarak, “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı yapıt oluşturulmuştur. On bir bölümden oluşan bu eseri evrenden, dünyanın meydana gelişinden insanın ortaya çıkışından başlayarak Türk ırkı ve Türk tarihini en eski çağlardan cumhuriyete kadar kısaca ele almakta idi. Bu eserin “Türk Tarihine Medhal” ve “Orta Asya” bölümlerinden oluşan yetmiş dört sayfalık bir broşür, ‘Türk Tarihinin Ana Hatlarına Medhal’ kısmı adı altında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1931 yılı başında otuz bin tane bastırılarak dağıtılmıştır (İğdemir 1973: 5).

Liseler için hazırlanan bu tarih kitapları uzun süre tek ders kitabı olarak okutulmuştur. 1942-1943 yılından itibaren, Eğitim Bakanlığı tarafından Lise 1-2-3 sınıfları için tarih ders kitapları hazırlanmıştır. Müfit Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal tarafından hazırlanan bu üç kitaptan, birinci kitabın konusu “İlk Çağ Tarihi”, ikinci kitabın konusu ‘Orta Çağ Tarihi’, üçüncü kitabın konusu ise “Yeni ve Yakınçağlar Tarihi” olmuştur.

Demokrat Parti iktidarının devam ettiği yıllarda okutulan tarih ders kitapları ise şunlar olmuştur:

Lise 1, Niyazi Akşit-Emin Oktay’ın yazdığı “İlkçağ Tarihi”

Lise 2, Niyazi Akşit-Emin Oktay-Ekrem İnal ve Nurettin Osmanlı’nın yazdığı “Ortaçağ Tarihi”

Lise 3, Emin Oktay-Ekrem İnal ve N. Ormanlı; Enver Koray ve Niyazi Akşit’in “Yeni ve Yakınçağlar Tarihi”. Bu kitaplara daha sonra Behiye Atsız ve Hilmi Oran’ın yazdıkları, “İlkçağ –Ortaçağ-Yeni ve Yakınçağlar Tarihi” kitapları da eklenmiştir.

Bu kitaplar ülkemizde uzun süre okutulduktan sonra 1977-1978 yılından itibaren, İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman’ın yazdığı, Lise 1-2 kitapları okutulmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra, ilk lise müfredat programı 1924 yılında yapılmıştır.

1924 lise (ikinci devre)Tarih Programı

Dördüncü Sınıf (Lise 1) Konuları

- 1- Tarih-i Kadim:
- 2- Eski Şark Milletleri
- 3- Yunanlılar
- 4- Romalılar
- 5- Kurun-ı Vusta:
- 6- Barbarlar: Hunlar, İslavlar ve Cermenler

- 7- Kurun-ı Vusta'da Avrupa Hükümetleri
- 8- Bizans İmparatorluğu
- 9- Ehl-i Salip Muharebatı
- 10- Kurun-ı Vusta'da Avrupa Medeniyeti
- 11- 13., 14. ve 15'inci Asırlarda Türkler (Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı 1924: 7-21).

1924 yılında hazırlanan programda sadece altıncı ünite içinde 'Hunlar' konusuna yer verilmiştir.

1927 lise (İkinci Devre)Tarih Programı

Birinci Sınıf Konuları

Medhal

- 1- Tarihin Tarifi, Menbaları, Diğer İlimlerle Münasebetleri, İnşa ve Tahriri

Kurun-ı Kadime

- 2- Eski Şark Milletleri
- 3- Yunanlılar ve Makedonyalılar

4- Romalılar

- 5- Umumi Muhaceret ve Garp Kurun-ı Vustası (T. C. Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi 1927: 6)

1927 programında Türk tarihi ile ilgili bir konu bulunmamaktadır.

1931 Lise Tarih Programı

Birinci Sınıf

Tarihtenevvelki Zamanlar ve Eski zamanlar

- 1- Beşer Tarihine Giriş
- 2- Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumi Bir Nazar
- 3- Çin
- 4- Anayurtta En Eski Devletler
- 5- İskit İmparatorluğu
- 6- Hint

- 7- Kalde, Elam ve Asur
- 8- Mısır
- 9- Anadolu
- 10- Finikeliler
- 11- İbraniler
- 12- İran
- 13- Ege Havzası
- 14- Eski İtalya ve Etrüskler

(T. C. Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi 1931: 5)

1931 programının, “Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumi Bir Nazar” ve “Anayurtta En Eski Devletler” adlı konuları ile Türk tarihine yer verdiği görülmektedir.

1938 Lise Tarih Programı, 1931 Lise Tarih programına bazı yeni konular eklenerek belirlenmiştir. Buna göre: 1938 Lise Tarih Programı Birinci Sınıf konuları, 1938 Lise tarih programı konularıyla birlikte, bu konulara ‘Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılabı’ tarihi konusu eklenerek oluşturulmuştur.

1938 Programı 1947-1948 öğretim yılına kadar liselerimizde uygulanmıştır(Lise Programı 1938: 1-2).

1952 Lise Müfredat Programı

Birinci sınıf

İlkçağ Tarihi

- 1- Tarih Öncesi Devirleri, Tarih Devirleri
- 2- Türklerin Anayurdu ve Göçler
- 3- Ön Asya ve Mısır
- 4- Ege Bölgesi
- 5- Roma Tarihi

(MEB: Lise Müfredat Programı 1952: 3)

1952 programında değişiklik olarak dikkati çeken konu ‘Türklerin Anayurdu ve Göçler’ konusunun programa eklenmesidir. 1956 ve 1958 lise Tarih-1 konularına ‘Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılabı Tarihi’ eklenmiş, programda başka değişiklik olmadan, 1960 ve 1970 Lise Tarih Programları olarak uygulanmıştır (Koçak 1998: 94).

1974 Lise Tarih Programı

Dokuzuncu Yıl (Birinci Sınıf)

- 1- Tarih Öncesi Devirlerde ve İlk Çağlarda Anadolu Kültür ve Uygarlıkları
- 2- Müslümanlıktan Önceki Türk Kültür ve Uygarlıklarına Genel Bir Bakış
- 3- İslam Dininin Yayılışında ve İslam Uygarlığının Doğuşunda Türklerin Rolü
- 4- Anadolu’da Türkler ve Türkiye Tarihi
- 5- Osmanlı Devleti ve Uygarlığı
- 6- Fransa İhtilalinin Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri

(MEB, Talim Terbiye Kurulu 1974)

Bu programda, daha önceki program yeniden değiştirilerek “Müslümanlıktan Önceki Türk Kültür ve Uygarlıklarına Genel Bir Bakış” başlıklı konu programa eklenmiştir. 1974 Lise Programı, 1974-1976 yıllarında uygulandıktan sonra değişikliğe uğramış ve 1976 programı oluşturulmuştur.

1976 Lise Tarih Programı

Birinci sınıf

- 1- Tarihin Konusu, Önemi, Tarih Öncesi ve Tarihi Çağların Başlangıcı (Kısa olarak verilecektir.)
- 2- Eski Ön Asya Medeniyeti (Kısa olarak verilecektir.)
- 3- Adalar Denizi Medeniyeti
- 4- Türk Tarih ve Kültürü

Bu programda ise, Türklerle ilgili konular yeniden değiştirilmiş, “Türk Tarih ve Kültürü” konusu 1976 programında verilen konu olmuştur. 1976 Lise Tarih Programı, 1976-1977, 1977-1978 öğretim yıllarında uygulanmıştır.

1.1.2. 1980-2004 Yılları Arası Türkiye’de İktidara Gelen Partiler

1980 öncesi Türkiye’nin siyasal, toplumsal ve ekonomik görüntüsünü kısaca incelediğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır.

Ekonomik durumun ve bunun en önemli göstergesi olan enflasyon artış hızının bir türlü düzeltilememesi yanında, soygunlar, kitlesel katliamlar haline gelen terör, ülkenin içinde bulunduğu durumu daha da kötü hale getirmiştir (Kongar 2004: 185-189).

1979 Kasım’ında Süleyman Demirel dışarıdan MHP ve MSP destekli AP Azınlık Hükümetini kurmuştur (Tanilli 1990: 103). Ancak AP azınlık hükümetinin kurulması da siyasal istikrarsızlığı sona erdirmeye yetmemiştir (Demir 2002: 275).

TBMM’de yeni cumhurbaşkanı seçimi dönemine girildiği halde parlamentoda büyük bir kilitlenme başlamış ve aylarca sürmüştür. Siyasal partilerin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde uzlaşamamaları ve giderek inatlaşmaları sonucu beş ay aşkın süre ülke cumhurbaşkanından yoksun bırakılmıştır. Bu durum 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürmüştür (Demir 2002: 276).

Bütün bu gelişmeler daha 1980 yılı başlamadan ve bu yılın ilk dönemlerinde hem toplumda hem de kamuoyunda yeniden bir askeri müdahale söylentilerinin yayılmasına neden olmuştur.

1.1.2.1. 1980 Darbesi ve Sonrası Gelişmeler

Bu dönem Türkiye’nin yakın siyasal tarihinin en çalkantılı dönemlerindedir. 1980-2004 yılları arası Türkiye’nin siyasal tarihine kronolojik bir düzen içinde yaklaşarak bu dönemin özellikleri incelenmiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu durum sonucunda, Türk Silahlı Kuvvetleri adına Kenan Evren, 17 Haziran 1980'de 'Bayrak Harekatı'ını başlatmıştır. 12 Eylül 1980 sabahı başlayan "Bayrak Harekatı" adlı müdahale ile Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş; hareketin kanun ve nizam hakimiyetini sağlamak için yapıldığı belirtilmiştir (Akşin 1995: 26-28).

Orgeneral Kenan Evren durumu şöyle özetlemiştir:

'Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemelen bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak (T. C. D. B. O. Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri 1981).

Orgeneral Kenan Evren ve Kuvvet komutanlarından oluşan MGK, TBMM'yi ve hükümeti feshetmiştir. Tüm ülkede sıkıyönetim ilan edilip, AP, CHP, MSP ve MHP liderleri gözetim altına alınmıştır. Haziran 1981'de daha önce etkinlikleri yasaklanmış olan tüm siyasi partiler MGK tarafından kapatılarak mal varlıklarına el konmuştur (Doğan 2003: 141).

12 Eylül sonrası askeri rejimin hukuki yapılanma açısından önemli adımı Bakanlar Kurulu'nun oluşturulması olmuştur. MGK'nın, yürütme işlevini bizzat ve tümüyle yerine getirebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle bir bakanlar kurulu oluşturulmasına karar verilmiştir. Emekli Oramiral Bülent Ulusu yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve bakanlar kurulu güven oyu alıp göreve başlamıştır (Akşin 1995: 30).

Yürütme yetkisi MGK'ya ait olmak üzere kurulan Ulusu Hükümeti, daha çok bürokratlardan, profesörler ve emekli subaylardan oluşmaktadır (Demir 2002: 277).

Ancak, 12 Eylül'ü yapanların uzun dönemli amaçları, iktidara el koyan tüm yöneticiler gibi, kendi görüş ve anlayışlarında bir toplum yapısı kurmaktır. Harekatı yapanlar, ülkeyi 12 Eylül öncesine getiren koşulların 1961 Anayasası'nın ruhundan ve uygulamasından kaynaklandığı görüşündeydiler. Bu nedenle de yeni Anayasa ve öteki yasalar, 1961 Anayasası'nın kurduğu mekanizmaları yeniden düzenlemeye yöneliktir. Güçlü bir cumhurbaşkanlığı ile güçlü bir hükümet, Türkiye'de anarşi ve teröre karşı, 12 Eylül yönetiminin öngördüğü reçete olarak uygulanmak istenmiş ve 1982 Anayasası bu görüşle hazırlanmıştır (Kongar 2004: 198).

1982 yılında yapılan halkoylamasında Türkiye'nin yeni Anayasası kabul edilip, Kenan Evren de cumhurbaşkanı sıfatını kazanmış sayılmıştır (Resmi Gazete 09. 11. 1982).

1982 Anayasası, 12 Eylül Müdahalesini gerçekleştiren askeri gücün yeni rejim üzerindeki otoritesini bir süre daha geçerli kılmasını sağlayacak hükümler getirmiştir. MGK Başkanı Kenan Evren yedi yıl için "cumhurbaşkanı sıfatı" kazanmış, MGK, TBMM'nin göreve başlamasından itibaren altı yıllık bir süre için "Cumhurbaşkanlığı Konseyi"ne dönüşmüştür (Akşin 1995: 49).

Türkiye'de ordunun hem 'demokrasiyi yeniden kurma ve kurduktan sonra sivillere devretme' geleneğinin olması, hem de 12 Eylül'ü yapan komutanların da bu geleneğe bağlı kalacaklarını ilan etmeleri (Kongar 2004: 197), ülkenin yeni seçimlere götürülmesi ile sonuçlanmıştır.

Siyasi Partiler Yasası da 24 Nisan 1983'te yürürlüğe girmiş ve yeni siyasi partilerin kurulması için siyasi faaliyetler kademeli olarak serbest bırakılmıştır (Doğan 2003: 141).

Bunun yanında askerler, Turgut Sunalp'e bir parti kurdurmuşlardır. Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) adı ile kurulan bu parti Kenan Evren ve MGK üyesi arkadaşları tarafından desteklenmiştir. Askerlerin güvenilir adamı olarak 12 Eylül döneminde kendisine ekonomi emanet edilmiş bulunan Turgut Özal da Anavatan

Partisi'ni (ANAP) kurmuştur, Necdet Calp'de Halkçı Parti'yi (HP) kurmuştur (Kongar 2004: 218).

Yüksek Seçim Kurulu, MGK'nın kararı uyarınca, siyasi partiler ve milletvekili seçimi kanunlarının öngördüğü koşullara sahip üç partinin seçimlere katılabileceğini bildirmiştir. Bu partiler, ANAP, HP ve MDP'dir (Akşin 1995: 55).

6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlerde oylar seçime katılabilen ANAP, MDP ve HP arasında dağılmıştır. 1983 seçim sonuçlarına göre TBMM'de sandalye dağılımı şöyle gerçekleşmiştir: ANAP 211, HP 117, MDP 71 (Resmi Gazete 14. 11. 1983). Bu sonuçlar sonucunda ANAP tek parti olarak iktidara gelmiştir.

24 Kasım 1983'te toplanan TBMM'nin başkanlık divanının oluşmasıyla MGK'nın görevi sona ermiş, MGK'nın dört üyesi 'Cumhurbaşkanlığı Konseyi' üyesi olarak göreve başlamıştır. Konsey üyelerinin görevleri cumhurbaşkanı'nın görev süresinin tamamlanmasıyla sona ermiştir (Doğan 2003: 142).

Ancak 28 Eylül 1986 milletvekili ara seçimleri, 1983 Genel seçimlerinden sonra yapılan ve 25 Mart 1984 Yerel Seçimlerine kadar kapsamlı olmamakla ve bir iktidar değişikliğine yol açması beklenmemekle birlikte, ANAP'ın oy oranında azalma görülmüştür (Akşin 1995: 66).

29 Kasım 1987 Genel Seçimlerinden önce, uzun süredir Türk siyasal yaşamında yer etmiş yasaklı eski liderlerin durumu kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, 6 Eylül 1987'de düzenlenen halkoylamasında, halkın söz konusu yasakların kaldırılmasına "evet" denmesi ve uzun süre siyaset yapmaktan yasaklanan siyasetçilerin siyasal haklarını yeniden elde etmesiyle sonuçlanmıştır (Kuyaş 2002: 326). Bunun sonucunda Yüksek Seçim Kurulu kararıyla bu genel seçimlere katılabilen partiler şunlar olmuştur: ANAP, SHP, DYP, DSP, RP, MÇP ve İDP (Akşin 1995: 72). Bu seçimlerden oy kaybına uğramakla birlikte ANAP birinci parti olarak çıkmıştır.

Birinci Turgut Özal Hükümeti döneminde iç politikadaki en önemli gelişme HP ile SODEP' in Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adıyla birleşmesi olmuştur. Eski

CHP'nin yasaklı genel başkanı Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit, Demokratik Sol Partiyi (DSP) kurmuştur. Yapılan bu halkoylaması ile siyasi yasaklar kaldırılınca, Bülent Ecevit DSP'de, Süleyman Demirel DYP'de, Alparslan Türkeş MÇP'de, Necmettin Erbakan RP'de genel başkanlığa getirilmiştir (Doğan 2003: 143).

1987 seçim sonuçlarına göre TBMM'de sandalye dağılımına bakacak olursak, şu sonuçlarla karşılaşılır: ANAP 292, SHP 99, DYP 59 (Resmi Gazete 09. 12. 1987).

Görüldüğü gibi oylar üç parti arasında dağılmış, seçime katılan diğer partiler mecliste temsil edilebilme hakkını kazanamamıştır. 1983-1987 yılları arası Birinci Özal hükümeti dönemi yapılan seçimlerle sona ermiş, İkinci Turgut Özal dönemi başlamıştır (Resmi Gazete 21. 12. 1987).

26 Mart 1989 günü yapılan yerel seçimlerinden, 1987 genel seçimlerinin ikinci partisi olan SHP birinci parti olarak çıkmış, onu DYP ve ANAP'ın oyları izlemiştir. İktidarı elinde bulunduran ANAP üçüncü parti durumuna düşmüştür (Akşin 1995: 77).

Ancak 1987 Genel Seçimini kazanan Turgut Özal, meclis çoğunluğunu elinde tutarak cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki durumunu da güçlendirmiştir. Türkiye'nin yedinci cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin 1989'da dolması, meclis çoğunluğunu elinde bulunduran ANAP lideri Turgut Özal'ı adım adım cumhurbaşkanlığına taşımıştır. Turgut Özal, Kenan Evren'in yerine meclis tarafından Muhalefet Partilerinin katılmadığı bir ortamda üçüncü turda Türkiye'nin Sekizinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Kongar 2004: 224).

Özal'ın cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasından sonra, Yıldırım Akbulut, Özal tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Bu arada MGK eski üyelerini yeni rejim içinde barındıran 'Cumhurbaşkanlığı Konseyi' adlı kurulun görev süresi de 06.12.1989'da sona ermiştir (Akşin 1995: 79-80).

Ancak, 1991 yılında genel başkanlığa Mesut Yılmaz seçilmiş ve hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 1991 milletvekili genel seçimlerine altı parti ve bağımsızlar katılmıştır. Bu partiler; ANAP, DSP, DYP, RP, SHP ve SP'dir (Akşin

1995:86). 1991 seçim sonuçlarına göre TBMM'deki sandalye dağılımı şöyle oluşmuştur: DYP 178, ANAP 115, SHP 88, RP 62, DSP 7 (Resmi Gazete 17. 11. 1991). Aynı yıl yapılan genel seçimlerden sonra DYP-SHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Bu seçimler sonunda Süleyman Demirel Başbakan, Erdal İnönü başbakan yardımcısı olmuştur.

Aslında bu seçimlerin Türk siyasal yaşamında anlamı büyüktür. Sekiz yıllık ANAP iktidarı bu seçimler ile son bulmuştur. Hiç bir parti tek başına mecliste çoğunluğu elde edememiştir. Bu seçimlerle, 12 Eylül 1980 öncesi liderlerinin on bir yıl sonra tam kadro TBMM'de yerlerini almaları gerçekleşmiştir. Bu liderler de Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş'tir (Akşin 1995: 86-87).

Bu sırada Türkiye'nin gündemini değiştiren bir gelişme yaşanmış, 17 Nisan 1993'te Turgut Özal'ın vefat etmesiyle, boşalan cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme gelmiştir. Özal'ın yerine Dokuzuncu Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu değişiklik sonucunda DYP'nin başkanlığına Tansu Çiller seçilmiştir. DYP-SHP koalisyon hükümetinin başına da Tansu Çiller geçmiştir (Akşin 2005: 165).

Tansu Çiller başkanlığındaki bu hükümet 1995 yılında dağılmıştır. DYP, meclisteki partilerin bir hükümet boşluğu yaratılmasını diye hükümete girmeden verdikleri destek sayesinde azınlık hükümetini kurmuş, ama güvenoyu alamamıştır. Daha sonra erken seçime gitme koşulu ile DYP ile CHP anlaşarak yeni bir hükümet oluşturmuşlardır. Bu hükümette Tansu Çiller Başbakan, CHP lideri Deniz Baykal'da Başbakan yardımcısı olmuştur (Kuyaş 2002: 328).

Erken seçim koşulu ile kurulan Çiller-Baykal koalisyonu, sözünü tutmuş ve erken genel seçimlerin tarihini 24 Aralık 1995 olarak belirlenmiştir (Kongar 2004: 269-271).

Erken seçim belirlenen tarihte yapılmıştır. 1995 seçim sonuçlarına göre TBMM'de sandalye dağılımı şöyledir: RP 158, DYP 135, ANAP 132, DSP 76, CHP

49 (Resmi Gazete 03. 01. 1996). ANAP ve DYP, 12 Mart 1996 tarihinde anlaşarak ANAYOL olarak adlandırılan koalisyon hükümetini kurmuşlardır. Ancak ANAYOL Hükümetinin ömrü uzun olmamıştır. Dört aylık ANAYOL Hükümetinden sonra, RP ile DYP'den oluşan REFAHYOL Hükümeti kurulmuş ve 1996 Temmuz ayında göreve başlamıştır (Kuyuş 2002: 330).

Ancak bir süre sonra Erbakan istifa etmiştir. REFAHYOL Hükümeti protokolünde liderlerin ikişer yıl süreyle 'dönüşümlü' başbakanlık yapmaları öngörüldüğü için, Çiller başbakan olarak atanmayı beklerken Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Mesut Yılmaz, CHP'nin dışarıdan desteğini sağlayarak DSP ve DTP ile ANASOL-D koalisyon hükümetini kurmuştur (Kuyuş 2002: 332).

ANASOL-D koalisyon hükümeti 12 Temmuz 1997'de TBMM'den güven oyu almış, ancak bu hükümet muhalefetin gensorusu ile 25 Kasım 1998'de düşürülmüştür. Ocak 1999'da kurulan DSP Azınlık Hükümeti, meclisten güvenoyu alarak göreve başlamış, bu hükümet 18 Nisan seçimlerine kadar görevde kalmıştır (Doğan 2003: 146).

İlk defa yerel seçimlerle aynı anda yapılan 1999 seçimlerinde Ecevit'in partisi DSP birinci parti olmuştur. 1999 seçim sonuçlarına göre TBMM'deki sandalye dağılımı şöyle gerçekleşmiştir: DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85, Bağımsız 3. 28 Mayıs 1999'da DSP, MHP ve ANAP'tan oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Kuyuş 2002: 334). Bu arada kamuoyunu meşgul eden başka bir tartışma başlamıştır. Mayıs 2000 tarihinde görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Demirel'in yerine kim seçilecektir? Bu sorun mecliste bulunan partilerin genel başkanlarının katıldığı bir teklif ile, Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in aday gösterilmesi ile çözülmüştür. Sezer mecliste yapılan seçimlerin üçüncü turunda Türkiye'nin onuncu Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Doğan 2003: 147).

İktidarı elinde bulunduran DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinin önerisi ile 3 Kasım 2002'de erken genel seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. 3 Kasım 2002'de yapılan seçim sonuçlarına göre AKP tek başına iktidar olma hakkını elde

etmiştir. 2002 seçim sonuçlarına göre TBMM’de sandalye dağılımı şöyle olmuştur: AKP 263, CHP 178, Bağımsızlar 9 (Kuyaş 2002: 334).

2002 seçimlerinden sonra, Abdullah Gül, Türkiye’nin elli sekizinci hükümetini kurarak göreve başlamıştır. AKP genel başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, seçilme yeterliliği önündeki engel kalktıktan ve Siirt’teki ara seçimlerde milletvekili seçildikten sonra, başbakanlık görevini Abdullah Gül’den devralarak elli dokuzuncu hükümeti kurmuştur (Doğan 2003: 148). Günümüz itibarı ile Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığındaki Hükümet devam etmektedir.

1.1.2.2. Dönemin Eğitim Anlayışları

1980-2004 yılları arası Türkiye’de siyasi iktidarlar konusu inceledikten sonra bu bölümde, yukarıda söz edilen iktidarların genel eğitim anlayışları kısaca incelenmiştir .

Darbeden sonra kurulan Bülent Ulusu Hükümeti’nin programının en belirgin özelliği, yaşanan dönemlerin etkisiyle Atatürk Milliyetçiliğine ve ilkelerine, eğitim ve öğretimde fazlaca yer verilmiş olmasıdır (Bucak 1993: 264).

Birinci ANAP Hükümeti programında eğitim politikasında, ortaöğretimde mesleki teknik eğitimi geliştirerek, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde teorik ve uygulamalı kurslarla, yaygın eğitime önem verilmesi uygulanmıştır. Ortaöğretimde genel eğitimin genel ağırlığı giderek azaltılmıştır. 1987’de kurulan İkinci Turgut Özal Hükümeti döneminde, ortaöğretim üniversiteye kadar örnek ve yönlendirilmiş insan gücü planlamasına önem verilmesi üzerinde durulmuştur. Yine bu dönemde milli kültürün de kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının özünü oluşturacağı belirtilerek, yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkesi olarak görülmüştür (Bucak 1993: 257-268).

DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde eğitime kültür kapsamı içinde yaklaşmıştır. Ancak, yine eğitim, ülke kalkınması ve toplumun gerektirdiği iş gücü için gerekli görülmüştür (Resmi Gazete 06. 07. 1989). Daha sonra kurulan hükümetler kısa ömürlü olmuş, eğitim anlayışlarını uygulama fırsatı bulamamışlardır.

1.1.3. 1980 Sonrası Tarih-1 Programları

19. 11. 1982 yılında Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca 156 sayılı kararla 1982-1983 öğretim yılı ortaöğretim kurumlarında uygulanacak tarih programı hazırlanmıştır. Programın hazırlanış gerekçesi de; 'ortaöğretim kurumlarımızda uygulanmakta olan tarih ve coğrafya programlarının, öğrencilerimize kendi tarihimizi, ülkemizi daha iyi tanıtmak ve daha çok sevdirmek amacıyla, Türk tarihine, Türkiye coğrafyasına ve uygarlık tarihine ağırlık vermek suretiyle yeniden düzenlenmesi' olarak belirtilmiştir (Tebliğler Dergisi 1982, 2128). Bu programa göre Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 108 sayılı ve 08. 07. 1983 tarihli kararıyla 'Geçici Müfredat Programı' kabul edilmiştir (Tebliğler Dergisi 1983, 2146).

1982 Ortaöğretim Kurumları Tarih Dersi

'Geçici Müfredat Programı' aşağıdaki gibidir.

Lise Birinci Sınıf

1. Ünite: Tarihe Giriş

a- Tarihin Tanımı, Konusu ve Tarih Öğretiminin Önemi

b- Tarihin Başlangıcı ve Devirleri

c- Tarihte Takvime Başlangıç ve Türklerin Bugüne Kadar Kullandıkları Takvimler

2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler (Türklerin İlk Yurdu Orta Asya ve Göçler)

a- Anayurdun Sınırları ve Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar

b- Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu

3. Ünite: Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Uygarlıklar

a- Çin ve Hint Uygarlıkları

b- Mezopotamya Uygarlığı

c- Mısır Uygarlığı

d- Anadolu Uygarlığı

e- Finike ve İbrani Uygarlığı

4. Ünite: Ege ve Roma Uygarlıkları

a- Ege Uygarlığı

b- Büyük İskender ve Helenizm

c- Roma Uygarlığı

5. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri

a- Hunlar (Asya Hunları, Kavimler Göçü, Sebepleri-Sonuçları, Avrupa Hun Devleti)

b- Göktürkler

c- Uygurlar

d- Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sibirler, Akhunlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Türkişler, Karluklar, Macarlar)

6. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür ve Uygarlık

a- Devlet ve Toplum Yapısı (Örf, Adetleri ve Devlet Anlayışları İşlenecektir.)

b- Güzel Sanatlar (Dil, Edebiyat, Mimari, Süsleme Sanatları ve İlk Türk Yazıtları)

c- Hukuk

d- Dinleri İle İnanışları

e- Ekonomi, Ticaret ve Sanayi

7. Ünite: İslam Tarihi

a- İslamiyet'ten Önce Orta Doğunun Durumu

b- İslamiyet'in Doğuşu ve Gelişmesi

c- İslam Kültür ve Uygarlığı

1982 yılında hazırlanan bu programda incelenen üniteler, İkinci Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler, Beşinci Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri, Altıncı Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür ve Uygarlık'tır.

Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 1983 Lise birinci sınıf konuları şöyle belirlenmiştir.

Lise Birinci Sınıf

1. Ünite: Tarihe Giriş	(%) 8
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler	5
3. Ünite: Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler	20
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri	5
5. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri	25
6. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür ve Medeniyet	12
7. Ünite: İslam Tarihi	25

(Tebliğler Dergisi 29. 08. 1983, 2146)

Yukarıda görüldüğü gibi, “Türklerin Anayurdu ve Göçler”, “İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri” ve “İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür ve Medeniyet” ünitelerinin toplamı lise birinci sınıf programının % 42'sini oluşturmaktadır.

16. 09. 1991 tarih ve 2343 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanıp yürürlüğe giren “Lise Haftalık Ders çizelgesi” nedeniyle, 29. 08. 1983 tarih ve 2146 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanmış olan “Ortaöğretim Kurumları Tarih Programı”nın uygulanmasında yeni bir düzenleme yapılması gerekli görülmüştür. Buna göre;

Ortaöğretim Kurumları Tarih Programı'nda yer alan ünitelerden aşağıda belirtilenler lise birinci sınıfta işlenecektir:

1. Ünite: Tarihe Giriş
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler
3. Ünite: Asya ve Mısırdaki Kurulan İlk Medeniyetler

4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri
5. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri
6. Ünite: İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür ve Medeniyet
7. Ünite: İslam Tarihi
8. Ünite: Türklerin İslamiyet'e Girişleri ve İlk Türk-İslam Devletleri
9. Ünite: Orta Çağda Avrupa
10. Ünite: Türkiye Tarihi
11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler

1991 yılında Tebliğler Dergisi'nde verilen Tarih Programı'nda yer alan ve incelenen üniteler, birinci sınıf konuları, İkinci Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler, Beşinci Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri ve Altıncı Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri'nde Kültür ve Medeniyet'tir.

Yukarıda tarih ve sayısı belirtilen Tebliğler Dergisi'nde on bir ünite olarak belirlenen Tarih-1 programındaki ünitelere, 28 Ekim 1991 tarih ve 2346 sayılı Tebliğler Dergisi'nde, "Yıllık ders planı hazırlanırken, bir öğretim yılındaki ders saati sayısı esas alınarak ünitelerin her birine yaklaşık olarak aşağıda belirtilen şekilde ağırlık verilecektir." denilmiştir. Buna göre;

1. Ünite : % 4
2. Ünite : % 5
3. Ünite : % 11
4. Ünite : % 4
5. Ünite : % 15
6. Ünite : % 8
7. Ünite : % 15
8. Ünite : % 13
9. Ünite : % 4
10. Ünite : % 16
11. Ünite : % 5

Yukarıda yaklaşık oranları verilen ünitelerden inceleme konusu olan iki, beş ve altıncı ünitelerin toplam oranı % 28'dir.

1992-1993 öğretim yılından itibaren uygulanmaya konulan Ders Geçme ve Kredili sistem ile tarih dersleri Tarih-1 ve 2 şeklinde okutulmaya başlanmıştır. Ders Geçme ve Kredili Sistemde, daha önceleri üç kitap halinde okutulan tarih dersinin konuları Tarih 1-2 olarak iki kitapta toplanmıştır. Bu yıllardan itibaren diğer tarih konuları ayrı kitaplar halinde bastırılmıştır. Bunlar; Genel Türk Tarihi 1-2-3, Osmanlı Tarihi 1-2 ve İslam Tarihi'dir. İnceleme konularını içerdiği için aşağıda 'Genel Türk Tarihi 1'in konuları verilmiştir.

Genel Türk Tarihi 1

a- Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı

- 1- Türklerin Anayurdu
- 2- Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar
- 3- Hunlardan Önceki Türklerin Yaşayışı (İskitlerden söz edilecektir)

b- İlk Türk Devletleri

- 1- Hunlar
- 2- Göktürkler
- 3- Uygurlar

c- Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sabarlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Türğişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uz'lar, Kumanlar)

d- İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Uygarlık

- 1- Toplum Yapısı
- 2- Devlet Yönetimi
- 3- Ordu Yönetimi
- 4- Din ve İnanış
- 5- Hukuk
- 6- Yazı, Dil ve Edebiyat
- 7- Ekonomi

8- Sanat

e- İlk Türk Devletlerinin Diğer Devletlerle İlişkileri

- 1- Türk-Çin İlişkileri
- 2- Türk-Moğol İlişkileri
- 3- Türk-Arap İlişkileri
- 4- Türk-İran İlişkileri

Görüldüğü gibi lise birinci sınıf konuları arasında yer alan ünitelerden, yukarıda sıralanan a-b-c-d ve e üniteleri Genel Türk Tarihi 1 seçmeli ders kitabının konularını oluşturmaktadır. Konular işlenirken Talim ve Terbiye Kurulu'nun 08. 07. 1983 tarih ve 108 sayılı kararı ile kabul edilip, 29. 08. 1983 tarih ve 2146 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanmış olan ortaöğretim kurumları tarih programının amaçları esas alınmıştır.

“İlgili ünitelerde 24. 04. 1986 tarih ve 95 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile kabul edilip 30. 06. 1986 tarih ve 2212 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan Atatürkçülükle ilgili konulara yer verilecektir.” denilmektedir (Tebliğler Dergisi 17. 08. 1992, 2364).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca çıkarılan 191 sayılı ve 08. 07. 1992 tarihli karar ile, Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliği'ni uygulayan orta dereceli okulların lise ortak dersler grubu arasında yer alan Tarih 1-2 ders programlarının kabulü açıklanmıştır (Tebliğler Dergisi 1992, 2364).

1992-1993 yılından itibaren uygulamaya konulan orta dereceli okulların lise ortak dersler grubu arasında yer alan Tarih-1 Programı:

Tarih 1

1. Ünite: Tarihe Giriş

- a- Tarihin Tanımı, Konusu, Tarihe Yardımcı Bilimler, Tarih Öğretiminin Önemi
- b- Tarihin Başlangıcı Devirleri
- c- Tarihte Takvime Başlangıç ve Türklerin Bugüne Kadar Kullandıkları Takvimler

2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler

- a- Anayurdun Sınırları ve Anayurtta Kurulan İlk Medeniyetler
- b- Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu

3. Ünite: Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler

- a- Mezopotamya Medeniyeti
- b- Mısır Medeniyeti
- c- Anadolu Medeniyeti
- d- Çin, Hint, İskit, İran, Fenike ve İbrani Medeniyetleri

4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri

- a- Ege Medeniyeti
- b- Büyük İskender ve Helenistik Dönem Medeniyeti
- c- Roma Medeniyeti

5. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri

- a- Türk Adının Anlamı ve Kökeni
- b- Hunlar
- c- Göktürkler
- d- Uygurlar
- e- Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sabarlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Türğişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar)

6. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

- a- Devlet Yönetimi
- b- Toplum Yapısı
- c- Ordu
- d- Din ve İnanış
- e- Hukuk
- f- Dil ve Edebiyat
- g- Sanat
- h- Ekonomi ve Ticaret

7. Ünite: İslam Tarihi

- a- İslamiyet'ten Önce Orta Doğu'nun Siyasi Durumu
- b- İslamiyet'ten Önce Arap Yarımadasında Kültür ve Medeniyet
- c- İslamiyetin Doğuşu ve Gelişmesi
- d-İslam Kültür ve Medeniyeti

8. Ünite: Türklerin İslamiyete Girişleri ve İlk Türk-İslam Devletleri

- a- Türklerin İslamiyete Girişleri ve Talas Savaşı
- b- İlk Türk-İslam Devletleri
- c- İlk Türk-İslam Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

9. Ünite: Orta Çağda Avrupa

- a- Kilise ve Papazlık
- b- Feodalite
- c- Fikir ve Sanat Hareketleri
- d- Haçlı Seferleri

10. Ünite: Türkiye Tarihi

- a- Anadolu'ya İlk Türk Akınları
- b- Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinişleri
- c- Anadolu'da İlk Türk Beylikleri
- d- Anadolu Selçuklu Devleti

11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler

- a- Fatımiler
- b- Eyyubiler
- c- Memlükler
- d- Harzemşahlar
- e- Moğol İmparatorluğu
- f- Timur İmparatorluğu
- g- Akkayunlu ve Karakoyunlu Devletleri

1992-1993 yılından itibaren uygulanmaya konulan Tarih 1 dersi ünitelerinin her birine yaklaşık olarak aşağıda belirtilen şekilde ağırlık verilecektir.

1. Ünite: Tarihe Giriş	(%) 4
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler	5
3. Ünite: Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler	8
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri	4
5. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri	10
6. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk devletlerinde Kültür ve Medeniyet	15
7. Ünite: İslam Tarihi	15
8. Ünite: Türklerin İslamiyete girişleri ve ilk Türk-İslam Devletleri	14
9. Ünite: Orta Çağda Avrupa	4
10. Ünite: Türkiye Tarihi	16
11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler	5

(Tebliğler Dergisi 17. 08. 1992, 2364).

İncelenen üniteler, iki, beş ve altıncı üniteler olup, bu üniteler kitabın % 30'unu oluşturmaktadır. Buna göre incelenen programlarda belirlenen oran farkları aşağıdaki gibidir:

- 1983 programında ünitelerin toplam oranı % 42,
- 1991 programında ünitelerin toplam oranı % 28,
- 1992 programında ünitelerin toplam oranı % 30'dur.

1983 programında incelenen üniteler içinde siyasi tarih konuları % 30, kültür ve medeniyet konuları % 12, 1991 programında siyasi tarih konuları %20, kültür ve medeniyet konuları % 8, 1992 yılından itibaren uygulamaya konulan programda siyasi tarih konuları % 15, kültür ve medeniyet konuları % 15 oranlarındadır. Yukarıda görüldüğü gibi, 1983 ve 1991 programlarında siyasi tarih ağırlıkta iken, 1992 programında siyasi tarih ve kültür ve medeniyet konuları eşit oranlarda yer almıştır.

İnceleme konularını oluşturan ve üç ayrı üniteye verilen konular, 1993 yılından sonra tek bir üniteye toplanmıştır. Ünitenin adı, "Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri" olmuştur. Ders Geçme ve Kredili Sistem uygulamaya

konulduktan dört yıl sonra kaldırılmış, 1995-1996 öğretim yılından itibaren “Sınıf Geçme” uygulamasına dönülmüştür (Tebliğler Dergisi 19. 06. 1995, 2433). Bu dönemde önceki tarih 1-2 programları bir süre daha uygulamada kalmış, 1997 yılından itibaren Tarih 1-2 programının yürürlükten kaldırılması kararlaştırılmıştır (Tebliğler Dergisi 27. 01. 1997). Bu tarihten sonra incelenen ünite, lise birinci sınıflarda okutulan Tarih kitabının içerisinde yine ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları Ve İlk Türk Devletleri’ adı altında günümüze kadar okutulmaya devam edilmektedir.

1.1.4. 1980 Yılından Sonra Liselerde Okutulan Tarih-1 Ders Kitapları

1980 darbesi öncesi ve sonrası okutulan ve Tebliğler Dergisi’nde yayınlanan Tarih-1 kitap listeleri aşağıdaki gibidir.

Tarih-1 İbrahim Kafesoğlu, Altan Deliorman (Tebliğler Dergisi 1976, 1900)

Tarih-1 “İlkçağ”, Niyazi Akşit-Emin Oktay, Remzi Kitabevi, (Tebliğler Dergisi 1981, 2083)

Tarih-1 “İlkçağ”, Niyazi Akşit-Emin Oktay, Remzi Kitabevi, (Tebliğler Dergisi 1982, 2108)

Tarih-1 “İlkçağ”, Niyazi Akşit-Emin Oktay, Remzi Kitabevi, (Tebliğler Dergisi 1983, 2135)

Tarih-1 “İlkçağ”, Niyazi Akşit-Emin Oktay, Remzi Kitabevi, (Tebliğler Dergisi 1984, 2171)

1987-1988 öğretim yılı lise ve dengi okullar için tavsiye edilen kitaplar:

Tarih-1 Niyazi Akşit-Emin Oktay, Remzi Kitapevi, İstanbul

Tarih-1 Faruk Sümer-Yüksel Turhal, Ders Kitapları A.Ş, İstanbul
(Tebliğler Dergisi 1987, 2230).

1990 yılında tavsiye edilen ders kitapları:

- Tarih Lise-1 Ahmet Mumcu, İstanbul, 1989
 Tarih Lise-1 M. A. Köymen, A. Alpman, S. Koca, İ. Cansız, İstanbul, 1989
 Tarih Lise-1 Veli Şirin, İstanbul, 1990
 Tarih Lise-1 Ders Kitapları A. Ş., İstanbul, 1989
 Tarih Lise-1 E. Balcı, Nurer Uğurlu, İstanbul, 1989
 Tarih Lise-1 Altan Deliorman, İstanbul, 1990
 Tarih Lise-1 S. Dikmen, K. Koçak, Ankara, 1990

(Tebliğler Dergisi 1990,2303-2328).

1993-1994 öğretim yılı tavsiye edilen ders kitapları :

- Tarih Lise-1 Yüksel Turhal-G. Tekin-Faruk Sümer, Ders Kitapları A.Ş., İstanbul
 Tarih Lise-1 Erdoğan Merçil-T. Tarhan-B. Merçil-Zerrin Günal, Altın Kitaplar,
 İstanbul

(Tebliğler Dergisi 1993, 2388)

- Tarih Lise-1 A. Mumcu-İ. Güneş-C. Bilim, İnkılap Kitapevi, İstanbul
 (sınıf sistemine göre)

1993-1994 öğretim yılında Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliği'ni uygulayan okullarda okutulacak ders kitapları ise şöyledir.

- Tarih-1 Altan Deliorman, Bayrak Basın Yayın, İstanbul
 Tarih-1 Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul
 (Tebliğler Dergisi 1994, 2399).

1994-1995 öğretim yılında tavsiye edilen ders kitapları:

- Tarih-1 Komisyon, M.E.B.İstanbul
 Tarih-1 Altan Deliorman, Bayrak Basın Yayın,İstanbul
 Tarih-1 Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul
 Tarih-1 A. Gündoğdu, O. Ü. Bulduk, Tutibay Yayınları, Ankara

Tarih-1 Kemal Kara, Önde Yayıncılık, İstanbul

Tarih-1 M. A. Köymen, A. Alpman, M. Özgedik, A. Güler, S. Akgül, Ülke Yayıncılık, Ankara
(Tebliğler Dergisi 1994, 2406).

09.05.1994 tarih ve 2406 sayılı tebliğler dergisi'nde kabul edilen ve yayınlanan ders kitaplarına ek olarak aşağıdaki kitaplar açıklanmıştır.

Tarih-1 Nevin Ergezer, Ocak Yayınları, Ankara)

Tarih-1 T. E. Şahin, Koza Eğitim ve Yayınları, Ankara
(Tebliğler Dergisi 1994, 2412).

1995 yılı Sınıf Sistemi'ne göre hazırlanan ve okutulacak olan kitaplar ise şöyledir:

Tarih Lise-1 Yüksel Turhal-G. Tekin-Faruk Sümer, Ders Kitapları AŞ, İstanbul

Tarih Lise-1 Erdoğan Merçil-T. Tarhan-B. Merçil-Zerrin Günal, Altın Kitaplar, İstanbul

Tarih Lise-1 A. Mumcu-İ. Güneş, İnkılap Kitapevi, İstanbul
(Tebliğler Dergisi 1995, 2432).

1996-1997 öğretim yılı 'Ders Geçme ve Kredi Sistemi'nin son dönemleridir. Bu sebeple bu sistemi uygulayan okullara tavsiye edilen kitaplar ile "Sınıf Geçme Sistemi'ne Göre Liseler" başlıkları altında verilen kitaplardan faydalanılacaktır. Bu kitaplar şunlardır:

Tarih-1 Komisyon, M. E. B. İstanbul

Tarih-1 Altan Deliorman, Bayrak Basın Yayın, İstanbul

Tarih-1 Nurur Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul

Tarih-1 A. Gündoğdu-O. Ü. Bulduk, Tutibay Yayınları, Ankara
(Tebliğler Dergisi 1996, 2454).

1997-1998 öğretim yılı tavsiye edilen ders kitapları şöyledir:

Tarih-1 Komisyon, M. E. B., İstanbul

- Tarih-1 Altan Deliorman, Bayrak Basın Yayın, İstanbul
- Tarih-1 Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul
- Tarih-1 A. Gündoğdu-O. Ü. Bulduk, Tutibay Yayınları, Ankara
- Tarih-1 Kemal Kara, Önde Yayıncılık, İstanbul
- Tarih-1 M. A. Köymen, A. Alpman, M. Özgedik, A. Güler, S. Akgül, Ülke Yayıncılık, Ankara
- Tarih-1 Nevin Ergezer, Ocak Yayınları, Ankara
- Tarih-1 T. E. Şahin, Koza Eğitim ve Yayınları, Ankara
- Tarih Lise-1 E. Merçil-T.Tarhan-B. Merçil-Z. Günal, Altın Kitaplar, İstanbul (Tebliğler Dergisi 1997, 2476).

1998-1999 ve 1999-2000 öğretim yılında okutulacak Lise Tarih-1 ders kitapları, 1997-1998 öğretim yılı için belirlenen ders kitapları ile aynıdır (Tebliğler Dergisi 1998, 2491-2503).

2000-2001 öğretim yılı için belirlenen ve tavsiye edilen ders kitapları ise şunlardır:

- Tarih-1 Komisyon, M.E.B.İstanbul
- Tarih-1 Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul
- Tarih-1 A. Gündoğdu-O. Ü. Bulduk, Tutibay Yayınları, Ankara
- Tarih-1 Kemal Kara, Önde Yayıncılık, İstanbul
- Tarih-1 Nevin Ergezer, Ocak Yayınları, Ankara
- Tarih-1 T. E. Şahin, Koza Eğitim ve Yayınları, Ankara
- Tarih Lise-1 E. Merçil-T. Tarhan-B. Merçil-Z. Günal, Altın Kitaplar, İstanbul (Tebliğler Dergisi 2000, 2513).

Bu öğretim yılında, 1997 yılından itibaren tavsiye edilen kitap listesinden, Altan Deliorman'ın kitabı ile M. A. Köymen ve arkadaşlarının yazdığı kitap listeden çıkarılmıştır. 2001-2002 öğretim yılı tavsiye edilen ders kitapları listesi de, 2000-2001 listesi ile aynıdır (Tebliğler Dergisi 2001, 2525).

2002-2003 öğretim yılı belirlenen ders kitapları:

Tarih-1 Komisyon, M. E. B. İstanbul

Tarih-1 Kemal Kara, Önde Yayıncılık, İstanbul

Tarih-1 A. Gündoğdu-O. Ü. Bulduk, Tutibay Yayınları, Ankara
(Tebliğler Dergisi 2002, 2537).

2002-2003 öğretim yılından itibaren belirlenen bu kitaplar, 2003-2004 ve 2004-2005 öğretim yıllarında da tavsiye edilmiştir (Tebliğler Dergisi 2003, 2550; 2004, 2561).

Araştırma konusunu oluşturan Lise Tarih-1 program ve Tarih-1 ders kitaplarının Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği değişim yukarıda incelenmiştir. Görüldüğü gibi, Atatürk'ün, ayrı bir önem verdiği ve uluslaşma açısından görevler yüklediği tarih anlayışı ve öğretimi bazı değişikliklere uğramıştır.

1.1.5. Problem Durumu

Okul yıllarından itibaren tarihe özel bir ilgi duyan Atatürk'ün, tarih ilmine çok fazla değer vermesinin nedeni ülkenin gelişmesi ve modernleşmesi için, tarihe manevi bir destek olarak bakmasında toplanır. O'na göre milli mücadele sonrasında Türk halkının benliğini bulabilmesi için en güvenilir vasıtayı tarih oluşturmuştur. Türk toplumunda Atatürk'ün başlattığı devrimlerde genel olarak tarihin büyük payı vardır (Perin 1987: 66).

Ancak, Osmanlı Devleti zamanındaki tarih anlayışı ve okullarda verilen tarih öğretimi Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ya da Türklerin islamiyeti almalarından sonra başlatılmaktaydı (İğdemir 1944: 19-20). Türklerin Osmanlı öncesi tarihleri hakkında çok fazla bir şey bilinmiyor ve konuyla çok fazla ilgilenilmiyordu.

Atatürk'e göre, Türkler, on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetlerine belirti olmuş birer unsurdu

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 262). Yine O'nun ifadesiyle “Büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır” (İnan 1959: 297).

Geçmişini bilmeyen, kendini tanımayan bir toplum, tıpkı belleğini kaybetmiş, akıntıya kapılmış gibidir. Bütün insanların geçmişten cesaret almaya, onu öğrenmeye ve bu suretle tecrübe kazanmaya ihtiyacı vardır. Her millet, atalarının geçmişteki başarılarıyla iftihar eder. Gerek fertlerin, gerekse toplumların ne olduklarını ve nereden geldiklerini bilmeye ihtiyaçları vardır. İnsanlar sadece kendi tecrübelerinden değil, kendilerinden öncekilerin tecrübelerinde de istifade ederler (Kütükoğlu 1998: 4).

Atatürk Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini, gençliğin eğitimine dayamayı uygun görmüştür. Atatürk, altı yüz yıllık bir imparatorluğun üzerine kuracağı, genç ve çağdaş bir devleti ancak, yeniden üretilen bir kadroya, yani gençlere bırakabileceğini biliyordu (Kongar 1998: 88).

Bir ülkenin siyasal önderlerinin güçlü ve anlamlı bir geçmiş yaratma arzuları aslında hiç de olumsuz bir şey değildir, üstelik gereklidir de (Behar 1992: 94). Eğitimin ulusal bütünlüğün sağlanmasında, kalkınmanın gerçekleştirilmesinde daha işlevsel nitelik taşıması (Kongar 1998: 90), özellikle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitiminin önemini ortaya koymaktadır.

Genel anlamda eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk 1972: 12). Eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler de, programlarda kesinlik kazanır. Eğitimde meydana gelen yeniliklerin ve yapılan araştırmaların sonuçları programlar yoluyla okullara ulaştırılır. Programlar varılacak hedefleri, bu hedeflere varabilmek için seçilecek ve belli prensiplere göre organize edilecek içeriği, uygulanan metodu, destekleyici araç, kitap ve teçhizatı ve hedeflenen dereceye ne kadar ulaştığını belirten değerlendirme kriterlerini kapsamı içine alır (Doğan 1972: 83).

Sosyal Bilimler içinde yer alan Tarih dersi, bugün ülkemizde, her ülkede olduğu gibi kapsam ve hedef bakımından Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlattığı Tarih Öğretim Programlarıyla belirlenmektedir (Özçelik 1996: 28). Programlarda yapılan değişiklikler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Talim Terbiye Kurulu'nun tavsiye ettiği tarih ders kitapları içinde yer alarak öğrenci karşısına çıkmaktadır.

Tarih öğretimi ile geçmişte ortaya çıkmış olaylar öğretilirken, öğrencinin, geçmiş- bugün ve gelecek arasında ilişki kurması ve bilinçli bir vatandaş olması amaçlanır. Bir bireyin tarih bilinci denildiğinde, o bireyin ister sosyalleşmesinin, ister kendi yaşam deneyinin etkisiyle, tarihin farkında olması anlaşılmaktadır (Tekeli 1998: 23). Geçmişten ortaklaşa duygulanmak ve geleceğe birlikte hazırlanmak (Ozankaya 2002: 216) ve geçmişe neler borçlu olduğunun farkında olmak ile geleceğe karşı sorumluluklarının neler olduğunun bilincinde olması da tarih bilincine sahip olmak olarak tanımlanabilir (Tekeli 2002: 14).

Bu durum, 1983 yılında yayınlanan programdaki tarih öğretiminin amaçları kısmında şöyle açıklanır: 'Türk Tarihine, kültür ve medeniyetine geniş ölçüde yer vererek, Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki şerefli geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri, dünya kültür ve medeniyetinin gelişmesindeki büyük payını öğretip kavratmak, onların milli duygularını daha bilinçli ve köklü kılmak, bugünü daha iyi değerlendirebilmeleri için geçmiş çağlardaki sosyal, ekonomik ve siyasi olayların sebepleri ve sonuçları üzerinde, günümüzle kıyaslama yaparak düşünme, araştırma ve muhakeme etme yeteneğini geliştirmek'.

Siyasal iktidarlar, iktidarlarının devamını sağlayacak olan toplumu yaratmaya doğal olarak eğitimle başlarlar (Ünlü 2001: 8). Türkiye'de de her iktidar değişikliği milli eğitimin yeniden düzenlenmesi için kendi programlarını birlikte getirmiş, askeri müdahale dönemlerinde de, sivil iktidar değişikliklerinde de bu durum görülmüştür (Kongar 1998: 197).

1.1.5.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile, ortaöğretim lise Tarih 1 konuları içerisinde yer alan ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ adlı ünitenin 1980-2004 yılları arasında Tarih 1 programları ve ders kitaplarında nasıl bir değişim gösterdiğinin araştırılması ve elde edilen bulgulara, aynı yıllar arası Türkiye’de ortaya çıkan hükümet değişikliklerinin etkisi olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda, aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. 1980-2004 yılları arası ünite kapsam ve içerik açısından tarih programlarında nasıl bir değişiklik göstermektedir?
2. 1980-2004 yılları arası ünite kapsam ve içerik açısından ders kitaplarında nasıl bir değişiklik göstermektedir?
3. 1980-2004 yılları arası ünite içerisinde bulunan yardımcı unsurlar nasıl bir değişiklik göstermektedir?
4. Aynı yıllar arası yaşanan hükümet değişikliklerinin ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ ünitesine etkileri nelerdir?

1.1.5.2. Araştırmanın Önemi

Tarih, bir ulusun ortaya çıkışı, kurduğu devletler, kültür ve medeniyetleri, çevre kültürlerle etkileşimi ve günümüze ulaşan uzantıları gibi süreçleri yansıtan bir ayna niteliği taşımaktadır. Geçmiş öğrenip, bu günü sağlıklı yaşayabilen ve geleceğe hazır bir toplum için tarihini öğrenmek bir zorunluluktur. Uluslar, okullar, eğitim

öğretim programları ve ders kitaplarında şekillenen üniteler dahilinde, tarihlerini yeni kuşaklara öğretmeyi amaçlarlar.

Bu araştırma, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı, Kurulan ilk Türk Devletleri ve İlk Türk Devletleri Kültür ve Medeniyeti ile Çevre Kültür ve Medeniyetlerle Münasebetleri” konularını içeren ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ adlı ünitenin, 1980 yılından sonra, ortaöğretim Tarih-1 programları ve ders kitaplarında nasıl bir değişim geçirdiğinin ortaya konulmasında, ve bu süreç içerisindeki değişikliklere, Türkiye Cumhuriyeti’nde meydana gelen hükümet değişikliklerinin etkisi olup olmadığının araştırılmasında önem kazanmaktadır.

1.1.5.3. Varsayımlar

1. Ünitenin, kapsam ve içerik açısından 1980-2004 yılları arası tarih programlarında değişiklik gösterdiği varsayılmıştır.

2. Aynı yıllar arası ünitenin, kapsam ve içerik açısından ders kitaplarında değişiklik gösterdiği düşünülmüştür.

4. Yukarıda belirtilen yıllar arası Türkiye’de ortaya çıkan hükümet değişikliklerinin, ünitenin kapsam ve içeriğine etkisi olduğu varsayılmıştır.

1.1.5.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, 1980-2004 yılları arası Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim kurumları, Tarih-1 programları ve ders kitaplarında yer alan, Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesi'nin, yukarıda belirtilen yıllar arası gösterdiği değişimin araştırılması ile, bu değişime etkisi araştırılan Türkiye Cumhuriyeti hükümet değişikliklerinin incelenmesini kapsamaktadır.

Bu çalışmanın sınırlılıkları ise ;

1980-2004 yılları arası Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan Tarih-1 programları ile,

1980-2004 yılları arası Milli Eğitim Bakanlığı onayı ile özel ve resmi kurumlar tarafından basılan Tarih-1 (lise) ders kitapları ile,

Tarih-1 ders kitaplarında yer alan Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri ünitesi ile,

1980-2004 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ile sınırlandırılmıştır.

1.1.5.5. Tanımlar

Tarih: İnsanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları, insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri araştıran bilim dalıdır (Kütükoğlu 1998: 2). Daha genel bir ifade ile tarih, insanları, toplumları ve onların ortaya çıkardığı olayları, zaman ve mekan dilimleri içinde ve sebep-sonuç bağları kurarak inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Süslü 1995: 241).

Ders Kitabı: Ders konularına ait bilgileri sıralı ve doğru bir biçimde, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan araçlardır (Küçükahmet 2003: 18).

Öğretim Programı: Okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel 2004: 6).

Siyaset(Politika): Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Devletler Hukuku gibi genel olarak kamu hukuku alanındaki nazariyelerin uygulamadaki şekline ve bunlardan oluşan olaylara ya da başka bir ifade ile kişilerle devletlerin ilişkilerini yönetimin kuruluş ve işlemlerini ve devletlerle devletlerin ilişkilerini kapsamaktadır (Girgin 1975: 402).

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma ile, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesinin, Tarih-1 programları ve ders kitaplarında nasıl bir değişim gösterdiği ve bu değişime aynı yıllar arasında Türkiye’de ortaya çıkan hükümet değişikliklerinin etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın sınırlandırıldığı 1980-2004 yılları arası Milli Eğitim Bakanlığı kararı ile, Tebliğler Dergisi’nde tavsiye edilip yayınlanmış ders kitapları listesinden belirlenen on adet Tarih-1 ders kitabı ile, aynı yıllar arası yayınlanmış Tarih-1 programları kronolojik sıraya göre incelenmiş, bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hükümet değişikliklerinin, üniteye etkisi araştırılmıştır. Bu nedenle araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama, geçmişte yada hala varolan durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar 2000: 77). 1980-2004 yılları arası hükümet değişikliklerinin üniteye etkisinin olup olmadığı ilişkisi araştırıldığı için, araştırmada İlişkisel Tarama yöntemi benimsenmiştir.

İlişkisel Tarama, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığı ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. Bilimsel yönü bakımından ilişkisel tarama modellerinin önemi birey ve toplumu ilgilendiren değişkenleri bulundurmasıdır. İlişkisel tarama modellerinin pek çok uygulama alanı vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Bireylerin zeka düzeyleri ile akademik başarı düzeyleri, sosyo-ekonomik düzey ile ailedeki çocuk sayısı, eğitim düzeyi ile parti tercihleri v.b.(Karasar 2000: 81).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada, araştırmamanın amacına bağlı olarak 1980-2004 yılları arası özel ve resmi kurumlar tarafından bastırılan Tarih-1 ders kitapları ve Tarih-1 programları örneklem olarak seçilmiştir. Elde edilen bulgular 1980-2004 yılları arası hükümet değişiklikleri çerçevesinde incelenerek, değerlendirilmiştir.

1980 ve sonrası Türkiye için değişen dünya ile birlikte önemli bir dönemdir. Bir hükümet darbesinin yaşandığı, uzun süren tek parti iktidarı ile bunu takip eden süreçte, kısa ömürlü azınlık ya da koalisyon hükümetlerin görüldüğü bu dönemin, tarih eğitimi ve dar anlamda inceleme konusu olan üniteye etkileri incelenmiştir. Bu nedenle araştırmada 1980-2004 yılları arası evren/örneklem olarak seçilmiştir.

Araştırmada örneklem olarak seçilen ders kitapları Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo-1 İncelenen Ders Kitapları

Kitap Adı	Yazar Adı	Yılı	Yayın Evi	Yayın Yeri
Lise Tarih 1	Niyazi Akşit- Emin Oktay	1975	Remzi Kitabevi	İstanbul
Tarih 1	Erdoğan Merçil ve Diğerleri	1989	Altın Kitaplar	İstanbul
Tarih 1	Faruk Sümer- Yüksel Turhal	1989	Ders Kitapları A.Ş	İstanbul
Tarih 1	Güler Ganjuk	1992	Özer Yayınları	
Tarih 1	Altan Deliorman	1993	Bayrak Basın Yayın	İstanbul
Tarih 1	Komisyon	1993	T. T. K. Yayınları	Ankara
Tarih 1	Nurer Uğurlu	1995	Örgün Yayınları	İstanbul
Tarih 1	Kemal Kara	1995	Önde Yayıncılık	İstanbul
Tarih 1	Nevin Ergezer	1999	Ocak Yayınları	Ankara
Tarih 1	A.Gündoğdu- O.Ü.Bulduk	2002	Tutibay Yayınları	

İncelen Tarih Programları:

1982 Ortaöğretim Kurumları Tarih Dersi Geçici Müfredat Programı,
 1983 Ortaöğretim Kurumları Tarih Dersi Müfredat Programı,
 1991 Ortaöğretim Kurumları Tarih Dersi Müfredat Programı,
 1992-1993 Tarih-1 Programı.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada, veriler kaynakların taranması yoluyla elde edilmiştir. Araştırma ile ilgili kaynaklar belirlendikten sonra, okunmuş, aynen kopya ederek veya özetlenerek (Kütükoğlu 1998: 59) verilere ulaşılmıştır. Bunun için önce Tebliğler Dergisi taranarak, 1980 yılından sonra yayınlanan tarih 1 programlarına ulaşılmıştır. Yine Tebliğler Dergisi'nden yararlanarak tavsiye edilen ders kitaplarının isimleri alınmıştır. Bu kitaplar arasından basım yılları farklı olarak on tanesi belirlenmiş, belirlenen tarih 1 ders kitapları okunarak gerekli notlar alınmıştır. 1980-2004 yılları arası gazeteler ve siyasi tarih kitapları taranmış, bunlar sonucunda elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

2.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumu

Verilerin toplanması aşamasında, aynen kopya ederek veya özetlenerek elde edilen notlar, konularına göre ayrılarak araştırmanın ana başlıklarına ulaşılmıştır. Belirlenen ana başlıklar doğrultusunda notlar sıralanarak araştırmanın metin kısmı oluşturulmuş ve yazım aşamasına geçilmiştir.

Tarih programlarından, tarih 1 ders kitaplarından ve etkisi araştırılan hükümet değişikliklerinden yola çıkarak değerlendirmeler ve yorumlar yapılmıştır.

2.5. İlgili Araştırmalar

1. Metin'in (1998), "Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" adlı tezinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasal iktidarın milli kimliği oluşturmak ve geliştirmek amacıyla tarih eğitimi ile başlattığı işbirliğine değinilmiştir. Bu doğrultuda "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" ders kitapları incelenerek bu işbirliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Yurtsever'in (1996), "İlk-Ortaöğretim Tarih Programları ve Ders Kitaplarında Tarih Bilgisi ve İlk Çağ Tarihi Üniteleri" adlı tezinde, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yukarıda belirtilen ünitelerdeki değişiklikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Tarih ve tarih eğitimi ile iktidarlar arasındaki ilişki değerlendirilmiş, Milli Eğitim Bakanlığı tarih eğitimi amaçları, evrensellik ve demokrasi içinde incelenmiştir. Araştırma konusu olarak seçilen "Tarih Bilgisi ve İlk Çağ" üniteleri tarih programları ve ders kitaplarında taranarak değerlendirmeler yapılmıştır.

3. Tanır'ın (2002), "Türkiye'de 1980 Sonrası Tarih Eğitimindeki Değişim" adlı tezinde, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren tarih eğitiminde meydana gelen değişimleri incelenmiştir. Araştırmada, 1990 sonrası bazı ders kitapları incelenerek, Tanzimat'tan, Cumhuriyet'e tarih eğitimi değerlendirilmiştir.

4. Özdemir'in (1999), "Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Yeni Çağ Döneminin İncelenmesi", adlı tezinde; müfredatlarda belirtilen "amaçlar" temelinde hazırlanan ders kitaplarıyla bu programlar arasındaki tutarlılık araştırılmıştır. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti'nde tarihçilik ve tarih eğitimi ile giriş yapıldıktan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nde tarih eğitimine geçilmiştir. Tarihte "çağ" kavramı ve tarih

ders kitaplarındaki görünümü değerlendirilmiştir. Buna göre; İstanbul'un fethi, kardeş katli, ders kitaplarından portreler, Osmanlı Devlet teşkilatının unsurları, Osmanlı uygarlığının unsurları, Avrupa tarihi, tarih ders kitaplarındaki ifadeler ve alıştırmalar incelenmiştir. Çalışmanın sonunda, tarih ders kitaplarının hazırlanmasında "milliyetçi" eğilimleri yansıtan amaçların gerçekleştirildiği "evrensellik" boyutundaki amaçların bu kitaplarda sunumunun eksik olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

5. Şengül'ün (2006), "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siyasi Fikir Akımlarının Tarih Eğitime Yansımaları" adlı tezinde, 1908-1931 yılları arasında ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi konusu ele alınmıştır. Bu yıllarda gelişen, Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi siyasi fikir akımlarının, tarih eğitim ve öğretimine etkisi incelenmiştir.

BÖLÜM III

3.1. 1980 Sonrası Tarih-1 Kitaplarında Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İçerik Açısından İşlenişi

Bu bölümde, 1980 sonrası basımı yapılan Tarih-1 ders kitaplarında yer alan ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri’ ünitesi içerik açısından incelenmiştir. Ancak, öncelikle bu ders kitaplarının içindekiler bölümleri değerlendirilecektir.

3.1.1. İncelenen Ders Kitaplarında İçindekiler Bölümü

Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından hazırlanan Tarih-1 (İlkçağ) kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun kararı ile liselerin birinci sınıflarında ders kitabı olarak okutulması kabul edilmiştir.

Kitabın içindekiler bölümü şöyledir:

1. Ünite: Tarihin Konusu, Tarihin Bölümlere Ayrılması, Takvime Başlangıç, Tarih Öncesi devirleri
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçleri
  - a- Anayurdun Sınırları, Anayurtta İlk Uygarlıklar
  - b- Göçler, Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu
  - c- Hunlar
  - d- Çin ve Hint Uygarlıkları
3. Ünite: Mezopotamya
  - a- Anadolu
  - b- Mısır
  - c- İran
  - d- Fenikeliler ve İbraniler

4. Ünite: Girit ve Miken Uygarlıkları
  - a- 12. ve 6. yüzyıllar Arasında Yunan Tarihi
  - b- 5. Yüzyılda Yunan Tarihi
  - c- 4. Yüzyılda Yunan Tarihi
  - d- İskender ve Helenizm
5. Ünite: Eski İtalya, Etrüksler ve Roma'nın Kuruluşu
  - a- Roma Cumhuriyeti ve Savaşları
  - b- İç Savaşlar ve Cumhuriyet'in Yıkılışı
  - c- İmparatorluk Devri ve İmparatorluğun Yıkılması
  - d- Roma Uygarlığı

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 1989 yılında ders kitabı olarak okutulması kabul edilen, Erdoğan Merçil diğerlerinin hazırladığı Tarih-1 kitabının içindekiler bölümü şu şekilde oluşturulmuştur:

1. Ünite: Tarihe Giriş
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler
3. Ünite: Asya ve Mısırda Kurulan İlk Medeniyetler
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetlerin
5. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri
  - a- Türk Adının Anlam ve Kökeni
  - b- Hunlar (Asya Hunları, Kavimler Göçü, Sebepleri, Sonuçları, Avrupa Hunları)
  - c- Göktürkler (Birinci Göktürk Devleti, Doğu Göktürk Devleti, Batı Göktürk Devleti, İkinci Göktürk Devleti)
  - d- Uygurlar
  - e- Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sibirler, Akhunlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Türkişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uz'lar, Kumanlar)
6. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet
  - a- Devlet ve Toplum Yapısı
  - b- Ordu
  - c- Din ve İnanış

- d- Hukuk
- e- Dil ve Edebiyat
- f- Sanat
- g- Ekonomi, Ticaret ve Ziraat

7. Ünite: İslam Tarihi
8. Ünite: Türklerin İslamiyete Girişleri ve İlk Türk-İslam Devletleri
9. Ünite: Ortaçağda Avrupa
10. Ünite: Türkiye Tarihi
11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler

Faruk Sümer ve Yavuz Turhal tarafından yazılan ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunun 1990 tarih ve 231 sayılı yazısıyla, liselerin birinci sınıflarında ders kitabı olarak kabul edilen kitabın içindekiler bölümü aşağıdaki gibidir:

1. Ünite: Tarihe Giriş
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler
  - a- Anayurdun Sınırları ve Anayurtta Kurulan İlk Medeniyetler
    - 1- Türklerin Anayurdu
    - 2- Anayurtta Kurulan İlk Medeniyetler
  - b- Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu
    - 1- Göçler
    - 2- Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu
3. Ünite: Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Medeniyetler
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri
5. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri
  - a- Türk Adının Anlamı ve Kökeni
  - b- Hunlar
  - c- Göktürkler
  - d- Uygurlar
  - e- Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sibirler, Akhunlar, Avarlar, Hazarlar , Bulgarlar, Türgişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uz'lar, Kıpçaklar)
6. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

a- Devlet ve Toplum Yapısı

b- Ordu

c- Din ve İnanış

d- Hukuk

e- Dil ve Edebiyat

f- Sanat

g- Ekonomi ve Ticaret

7. Ünite: İslam Tarihi

Güler Ganjuk tarafından Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi'nce 1992 tarih ve 14 sayılı kararı ile kabul edilen programa uygun olarak, lise1/Birinci dönem için tarih ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Kitabın içindekiler bölümü şöyledir:

1. Ünite: Tarihe Giriş

2. Ünite: Türklerin Anayurdu (İlk Yurdu) ve Göçler

a- Anayurdun Sınırları ve Anayurtta Kurulan İlk Medeniyetler

b- Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu

3. Ünite: Asya ve Mısırda Kurulan İlk Medeniyetler

4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri

5. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri

a- Türk Adının Anlamı ve Kökeni

b- Hunlar

c- Göktürkler

d- Uygurlar

e- Diğer Türk Devletleri (Kırgızlar, Sibirler, Akhunlar, Avarlar, Hazarlar,

Bulgarlar, Türgişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uz'lar, Kumanlar)

6. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

a- Devlet Yönetimi

b- Toplum Yapısı

c- Ordu

d- Din ve İnanış

- e- Hukuk
- f- Dil ve Edebiyat
- g- Sanat
- h- Ekonomi ve Ticaret

7. Ünite: İslam Tarihi
8. Ünite: Türklerin İslamiyete Girişleri ve İlk Türk-İslam Devletleri
9. Ünite: Ortaçağda Avrupa
10. Ünite: Türkiye Tarihi
11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu'da Kurulan Diğer Devletler

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1993 tarih ve 440 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen Altan Deliorman'ın Tarih-1, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1993 tarih ve 403 sayılı kararı ile 1993-1994 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak okutulması kabul edilen ve oluşturulan bir komisyonun hazırladığı Tarih-1, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1994 tarih ve 49 sayılı kararı ile lise ve dengi okullarda ders kitabı olarak beş yıl süreyle okutulması kabul edilmiş olan Nurer Uğurlu'nun Tarih-1, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1994 tarih ve 324 sayılı kararı ile 1994-1995 öğretim yılından itibaren beş yıl süre ile okutulması kabul edilen Kemal Kara'nın Tarih-1, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1994 tarih ve 460 sayılı kararı ile 1994-1995 öğretim yılından itibaren beş yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen Nevin Ergezer'in Tarih-1 ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2002 tarih ve 266 sayılı kurul kararı ile 2002-2003 öğretim yılından itibaren beş yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiş olan A. Gündoğdu-O. Ü. Bulduk'un Tarih-1 adlı kitaplarında içindekiler bölümleri aynıdır ve aşağıdaki gibidir:

1. Ünite: Tarih Bilimine Giriş
2. Ünite: Eski Çağlarda Türkiye ve Çevresi
3. Ünite: Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri
  - a- Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı
    - 1- Türk Adının Anlamı

- 2- Türklerin Anayurdu
- 3- Türklerin Tarih Boyuncu Yayıldıkları Bölgeler
- 4- İskitler

b- İlk Türk Devletleri

- 1- Büyük Hun Devleti
- 2- Kavimler Göçü, Asya ve Avrupa'nın Yeni Çehresi, Avrupa Hun Devleti
- 3- Göktürkler
- 4- Uygur Devleti

c- Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları (Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Uzlar, Başkurtlar, Sabarlar, Türğişler, Kırgızlar, Karluklar, Kimekler)

ç- İlk Türk Devletlerinde Kültür Ve Medeniyet

- 1- Devlet Yönetimi
- 2- Din ve İnanış
- 3- Sosyal ve İktisadi Hayat
- 4- Yazı, Dil ve Edebiyat
- 5- Bilim ve Sanat
- 6- İlk Türk Devletlerinden Günümüze Kalan Kültür Mirası

d- Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri

- 1- Türk-Çin Kültür Münasebetleri
- 2- Türk-Moğol Kültür Münasebetleri
- 3- Türk-Arap Kültür Münasebetleri
- 4- Türk-İran Kültür Münasebetleri

- 4. Ünite: İslam Tarihi ve Medeniyeti
- 5. Ünite: Türk Dünyası-1
- 6. Ünite: Türk Dünyası-2
- 7. Ünite: Türkiye Tarihi

3.1.2. Türk Adının Anlamı

Türk adının değişik anlamları, Akşit-Oktay'ın kitabı dışındaki tüm ders kitaplarında bulunmaktadır. Diğer ders kitaplarında Türk sözünün anlamları şu şekilde sıralanmıştır:

“Miğfer, olgunluk çağı, cezp etmek” Merçil ve Diğerleri (75)

“Türemek” Deliorman (51) ve Kara (58),

“Doğan-Türeyen-Çoğalan” Komisyon (35) ve Gündoğdu-Bulduk (47),

“Güçlü-Kudretli-Kuvvetli-Olgun” Merçil ve Diğerleri (75), Sümer-Turhal (109), Komisyon (35), Uğurlu (57), Ergezer (50) ve Gündoğdu-Bulduk (47),

Ve son olarak farklı bir anlamda “Devlete bağlı halk ve topluluk” Uğurlu (57).

3.1.3. Türklerin Anayurdu

Tüm ders kitaplarında Türklerin anayurdunun “Orta Asya” olduğu vurgulandıktan sonra, anayurdun sınırları verilmiştir. Ancak, anayurt sınırları birbirinden farklılık göstermektedir. Buna göre anayurdun sınırları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Akşit-Oktay, “Altay Dağları ile Baykal Gölü'ne, güneyde Hindikuş ve Karanlık Dağları'na kadar olan bölgeyi” (22),

Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, “Doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi ve Ural Dağları, kuzeyde Baykal Gölü, Yenisey ve Obi Nehirleri, güneyde ise Sarı Irmak ve Tibet Yaylası arasında kalan bölgeyi” (25),

Sümer-Turhal, “Türklerin en eski yurtları 82-110 boylam ve 45-57 enlemler arasında kalan bölge ve kuzeyde Baykal Gölü ile Obi Irmağı, güneyde Gobi Çölü ve Çungarya sınırları ile çevrelenmiş bölgeyi” (24),

Deliorman, “Doğuda Baykal Gölü, batıda Hazar Denizi, Ural Dağları, güneyde Himalayalar ve kuzeyde Sibiryası arasında kalan bölgeyi” (52),

Komisyon, “Altay-Sayan Dağları’nın kuzeybatı, Tanrı Dağları’nın kuzeyi, Aral Gölü’nün çevresi ve Hazar Denizi’nin doğusu ile sınırlanmış bölgeyi” (35), anayurt olarak belirlemişlerdir.

Kara, anayurdun sınırlarını daha da kısaltarak şu şekilde verir; “Ural-Altay Dağları ile Aral Gölü üçgeni arasında kalan bölge” (59).

1995 yılından sonra basılan Uğurlu (57), Ergezer (51) ve Gündoğdu-Bulduk (48) tarafından hazırlanan kitaplarda Anayurdun sınırları aynı şekilde verilmiştir. Buna göre; “Anayurt, doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Sibiryası, güneyde Karanlık ve Hindikuş Dağları arasında kalan bölgedir”.

3.1.3.1. Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar

İncelenen ders kitaplarından, Akşit-Oktay, Komisyon, Kara, Ergezer ve Gündoğdu-Bulduk’un kitapları dışında 1980-1993 yılları arasında basılan kitaplarda, Anayurtta kurulan ilk uygarlıklara yer verilmiştir. Bu kitaplarda, Orta Asya medeniyet tarihi, M. Ö. 5000 yıl öncesine inilerek başlatılmış ve ilk uygarlıklar olarak, Anav, Kalteminar, Afanosyev, Andronovo ve Karasuk kültürlerinden söz edilerek, bu bölgede yapılan kazılar sonucunda elde edilen buluntular anlatılmıştır.

3.1.3.2. Göçler

“Göçler”, konusunda üzerinde en çok durulan nokta göçlerin sebepleridir. Genel anlamda göçlerin sebepleri “ekonomik, siyasi ve sosyal” olarak sıralanırken, Akşit-Oktay ikilisinin kitabında “Göçler, Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu” bölümünde, “Havaların ısınması ve Buzullar Devri’nin sona ermesi üzerine, Orta Asya yavaş yavaş kurumaya başladı. Şiddetli rüzgarlar ve bu rüzgarların getirdiği kum yığınları, yaşam koşullarını büsbütün güçleştirdi. Bu yüzden buzullarda yaşayan Türkler başka ülkelere göç etmeye başladılar.” (23) denilmiştir. Yine aynı sayfada, “Göçlerin Doğuya, Güneye ve Batıya olmak üzere üç yönden” olduğu ifade edilmiştir.

Merçil-Tarhan-Günel-Merçil’in hazırladığı kitapta “Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu” konusunda, göçlerin sebepleri, “ekonomik sıkıntı, kuraklık, kıtlık, nüfus kalabalığı, otlak darlığı ve yabancı baskılar” (29) olarak sıralanıp, göç edilen yerler (doğu, batı ve güney) açıklandıktan sonra, göçlerin sonuçları verilmiştir.

Yeni müfredat programına göre hazırlanan ve Sümer-Turhal ikilisinin yazdığı kitapta “Göçler” konusunda, tabiat şartlarının, iklim ve yaşayışın Türkler üzerindeki etkileri sıralanmış ve göçlerin sebepleri, “kuraklık, şiddetli kışlar, hayvan hastalıkları, boylar arası mücadeleler” (25) olarak belirlenmiştir. Türklerin gerçekleştirdiği göçlerin yönleri ve sınırları ile göçlerden sonra Anayurdun durumu anlatılmıştır.

Komisyonun hazırladığı kitapta göçler konusunda, “Türklerin tarih boyunca değişik coğrafyalarda yaşamaları birbirinden farklı gelişme göstermelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı, Türk tarihini belirli bir zaman kesitinde, bir coğrafyada bir bütün halinde incelemek zordur. Geçmişte ve şimdi ayrı coğrafi bölgelerdeki Türk topluluklarının varlığı bu tarihi gerçeğe dayandırılmıştır.” (36) görüşüne yer verilmiştir.

Nurer Uğurlu ise Göçler konusunda, “Türkler dört bin yılı aşkın onurlu geçmişleri ile, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında yayılmış büyük bir millettir.”(56) ifadesini kullanmıştır.

1980 sonrası basılan tüm Tarih-1 ders kitaplarında göçler konusunda, “göçlerin sebepleri” sıralanmıştır. Buna göre göçler: İklim değişikliği (kuraklık-kıtlık),

toprakların verimsizleşmesi, nüfusun artması, iç anlaşmazlıklar (Türk boyları arasındaki mücadeleler), dış baskılar (siyasi- askeri), yeni topraklar kazanma düşüncesi ile gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte göçlerin temel sebebi olarak en çok vurgulanan, Anayurt'taki yaşam şartlarının güçleşmesidir. Göçler, M. Ö. ve M. S. olarak ikiye ayrılmış ve tüm kitaplarda göçlerin 'doğuya, batıya, güneye ve kuzeye' olduğu anlatılmıştır.

3.1.4. İskitler

İnceleme konularının tek bir üniteye toplanmasından sonra, "İskitler" konusu "Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı", bölümünün içinde verilmeye başlanmıştır. 1993'ten sonra basılan ders kitaplarında 'İskitler' yer almaktadır. Bu kitaplarda İskitler ile ilgili olarak benzer ifadeler kullanılmıştır. İskit tarihi M. Ö. 7. yüzyıla kadar götürülmüş, İskitlerin "Atlı-Göçebe" özellikleri üzerinde durulmuş ve en son olarak bu gün Sibiry'a da yaşayan "Yakut Türklerinin kökeni, İskitlere dayandırılmıştır". Komisyonun hazırladığı kitapta, "İskitlerin Kökeni" konusunda, "İskitlerin Türklüklerini, hayat tarzlarını, gelenek ve görenekleri, dillerine ait bazı kalıntılar, sanatlarının diğer Türk topluluklarının sanatlarıyla bağlantısı ve Orta Asya kökenli bir kavim olmaları açık bir şekilde göstermektedir." (36) denilmiştir.

3.1.5. Anayurtta Kurulan İlk Türk Devletleri

"Anayurtta Kurulan İlk Türk Devletleri", konusu Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'ın siyasi tarihleri şeklinde işlenmiştir.

3.1.5.1. Hunlar

Akşit ve Oktay'ın hazırladığı kitapta, “Göçlerden sonra Anayurtta kalan Türklerin, kuvvetli bir Türk devleti olarak Hunları oluşturdukları”(24) ifade edilmektedir. Daha sonra Hunların bilinen ilk hükümdarı Teoman ve Çin Seddi'nden söz edilmiştir. Teoman'ın, Çin üzerine sürekli akınlar yapması üzerine, “Çinliler bu akınlardan memleketlerini koruyabilmek amacıyla Çin Seddi'ni yapmışlardır.” (25) denilmiştir.

“Büyük Türk İmparatoru Mete”, adlı bölümde Mete'nin Hunlar'ın başına geçmesi ve yaptığı faaliyetlerden söz edilmiştir.

“Hun Devleti'nin Parçalanması”, bölümünde “Çinlilerin memleketlerini askeri kuvvetleri ile Hunların hücumlarından koruyamadıkları için, bu devleti içten yıkmaya çalıştılar, gizlice gönderdikleri adamları ile, birliği meydana getiren hanlar ve boylar arasında anlaşmazlıklar çıkarttılar ve böylece Hunlar Kuzey ve Güney Hunları olarak ikiye ayrıldılar, daha sonra da Çin hakimiyetine girip, siyasi bir varlık olmaktan çıktılar.” (27) denilmiş, parçalanma sebebi, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil'in kitabında, “Çinliler kuvvet yoluyla yenemedikleri Hun Devleti'ni içten yıkmak amacıyla, Hun Beyleri'ni Çinli prenseslerle evlendirme yolunu seçtiler böylece iç müdahaleler ile Hunların ikiye ayrılmasına neden oldular (Kuzey-Güney)” (77) ifadesi kullanılmış ve Asya Hunları'nın siyasi hayatlarının tarihe karıştığı anlatılmıştır. Sümer-Turhal'ın kitabında Hunların yıkılma sebebi, “Türk prenslerinin iktidar mücadelesi Çinliler tarafından sürekli kamçılanmıştır ve böylece Hunlar önce doğu-batı, sonra da kuzey-güney olarak ikiye ayrılmıştır ve devlet yıkılmıştır” (117) şeklinde açıklanmıştır.

Ganjuk'un kitabında, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri” ünitesinde, Hunlar konusuna gelindiğinde, Hun Tarihi; Asya Hunları, Avrupa Hunları ve Akhunlar olarak üçe ayrılmış, Deliorman'ın, kitabında İlk Türk Devletleri konusu, Büyük Hun Devleti, Hunlar'ın ikiye Bölünmesi şeklinde sürdürülmüş, Komisyonun hazırladığı kitapta “İlk Türk Devletleri”, Büyük Hun Devleti konusu ile başlatılmış, kitapta işlenen konular, değişik kaynaklardan yapılan alıntılarla (yazıt, seyahatnameler v.b.) desteklenmiş, konular ise çok ayrıntılı verilmiştir.

Nurer Uğurlu'nun kitabında “İlk Türk Devletleri”, Büyük Hun Devleti, Teoman Devri, Mete Devri, önemli özellikleri sıralanmış, ve “Mete'nin kurduğu askeri sistem, Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluş yıldönümü olarak kutlanılmaktadır.”(64) denilmiştir. Devletin zayıflaması, parçalanması ve son bulması ile Asya Hun Devleti konusu tamamlanmıştır.

“İlk Türk Devletleri” konusu, Kara'nın kitabında Büyük Hun Devleti, Mete Devri ve devletin parçalanması ve yıkılışı sıralamasıyla işlenmiştir.

Ergezer, “İlk Türk Devletleri” bölümünde konuyu, Büyük Hun Devleti tarihi, Teoman, Mete, Ki-ok, Cün Çin başlıkları altında sıralamış, devletin ikiye ayrılması ve yıkılışını vermiş, Gündoğdu ve Bulduk'un kitabında, İlk Türk Devletleri bölümü, Büyük Hun Devleti önemli olayları ile açıklanmıştır.

3.1.5.2. Kavimler Göçü

Kavimler Göçü'nün sebeplerini Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, “Kavimler Göçü, doğudan gelen Hunların, Avrupa içlerine ilerlerken karşılarına çıkan kavimlerin bir kısmını yönetimleri altına almaları, bir kısmını da yerlerinden oynatarak göç etmek zorunda bırakmalarıyla başladı.” (80) şeklinde açıklamıştır. Aynı sayfada Kavimler Göçü'nün sonuçları açıklanmış ve Avrupa Hunları konusuna geçilmiştir. Uldız ve Rua dönemleri gelişmeleri ile, Attila ve seferlerinden sonra Avrupa Hunları'nın yıkılışı incelenmiştir.

Sümer-Turhal, Deliorman, Komisyon, Uğurlu, Kara, Ergezer ve Gündoğdu-Bulduk'un kitaplarında konu, Kavimler Göçü, Sebep ve Sonuçları, Göçlerden sonra Asya ve Avrupa'nın yeni çehresi konuları ile geliştirilip, Avrupa Hunları'na geçilmiş, Attila Dönemi önemli olayları ile anlatıldıktan sonra, onun ölümü ve devletin parçalanmasına değinilmiştir.

Sümer-Turhal (121), Ganjuk (67), Deliorman (60), Komisyon (38), Uğurlu (66), Kara (68), Ergezer (56) ve Gündoğdu-Bulduk (56) Kavimler Göçü'nü şu şekilde açıklar: “Hun baskısının bütün şiddetiyle sürdüğü dönemlerde, orta ve kuzey Avrupa’da bulunan, Alan, Ostragot ve Vizigotlar batıya doğru göç ettiler. Bunlar, önelerine çıkan diğer Cermen kavimlerini yerlerinden ettiler. Avrupa’daki bütün barbar kavimler birbirini ittiler. Hunların sebep olduğu 375 yılında başlayan bu harekete, ‘Kavimler Göçü’ adı verilmiştir.”.

3.1.5.3. Göktürkler

Merçil-Tarhan-Günal-Merçil, Göktürkler’in tarihini, Birinci Göktürk Devleti tarihi, kuruluş, Mu-kan Kağan, İstemi Yabgu ve Ta-po Kağan dönemleri faaliyetleri olarak sıraladıktan sonra “Tarihte Türk adıyla anılan ilk Türk Devleti’nin tarih sahnesine çıktığı”nı (83) vurgulamış, aynı sayfada “Devlet içinde meydana gelen iktidar çekişmelerinden Çin’in yararlanması üzerine Birinci Göktürk Devleti Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmış ve her iki Göktürk Devleti Çin hakimiyetine girmiştir.” ifadesini kullanmıştır..

Sümer-Turhal, Göktürkler konusunda, onlara ait ilk bilgilerin iki efsaneye dayandırıldığını vurgulamış ve Birinci Göktürk Devleti zamanını önemli olayları ile anlatmıştır. Bu dönem Göktürk-Bizans ilişkileri, Göktürk-Sasani ilişkileri incelendikten sonra devletin yıkılışı ve İkinci Göktürk Devleti’nin kuruluşu ve en önemli olayları ve hükümdarları işlenmiştir. Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk anıtlarından alıntılar yapılmıştır.

Uğurlu, Göktürk Devleti konusunda “Türk adını taşıyan ilk devlet Göktürk Devleti’dir, bunun ikinci örneği Büyük Atatürk’ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.” (76) ifadesini kullanmıştır. İncelenen diğer kitaplarda Göktürkler konusu kuruluş, Birinci ve İkinci Göktürk dönemleri ve yıkılış şeklinde verilmiştir.

3.1.5.4. Uygurlar

Akşit-Oktay'ın kitabı dışında, diğer ders kitaplarında, Uygurlar konusuna gelindiğinde, Uygurların ilk zamanları ile Orhun Bölgesi, Kansu Bölgesi Uygurları ve Doğu Türkistan Uygur Devleti siyasi tarihleri verilmiştir.

Uygur tarihinde, Sümer-Turhal, Uygurların Türk tarihindeki önemi olarak “Moğolların Türkleşmesinde önemli bir rol oynamaları”nı (143) vermiş, Deliorman, Uygurlar için “Yerleşik hayata geçen ilk Türk kavmidir” (70) derken, Gündoğdu-Bulduk, “Maniheizm dini Uygurlar üzerinde etkili olmuştur. Bu din et yemeyi yasakladığı için yeterince protein alamayan Uygurlar hareketsiz kalmış, onların savaşçı yetenekleri zayıflamıştır.” (65) ifadesini kullanmıştır.

3.1.6. Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları

Akşit-Oktay'ın ders kitabı dışında, 1980 sonrası basımı yapılan diğer kitaplarda “Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları” bölümüne yer verilmiştir. “Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları” konusu “Kırgızlar, Sabarlar, Akhunlar, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Türkişler, Karluklar, Macarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, kuruluş ve yıkılış tarihleri ve kuruldukları bölgeler çerçevesinde ele alınmıştır.

Merçil-Tarhan-Günal-Merçil'in kitabında, bu devletlerin adlarının anlamları verilerek konular işlenmiştir. Buna göre: “Sabir-sapan, yol değiştiren, serbest, başboş dolaşan; Avarlar-karşı koyan, direnen” (95); “Hazarlar-serbest dolaşan” (96); “Bulgar-bulgamak fiilinden gelip karışık anlamında” (97); “Karluk-Karlık, Kar yığını” (98) ve “Kuman-sarı, Kun-Hun” (101).

Sümer-Turhal'ın kitabında ise, diğer kitaplardan farklı olarak, Kırgız, Kazak, Kıpçak ve Oğuz insanların günümüzü yansıtan (144, 155, 156) fotoğrafları verilmiştir.

Bu konuya en kısa değinen Ganjuk olmuştur. Devletler, adları verilerek birer cümleyle anlatılmıştır.

Deliorman, Uğurlu, Kara, Ergezer ve Gündoğdu-Bulduk tarafından hazırlanan kitaplarda bu konu sadece siyasi tarihler şeklinde işlenmiştir. Bu konuyu en ayrıntılı işleyen kitap, komisyon tarafından hazırlanan kitap olmuştur. Siyasi tarihleri işlenirken bu devlet ve topluluklarla ilgili farklı bilgilere de yer verilmiştir. Macarlar konusunda, “Macarlar, Bugün Macaristan’da yaşayan Macarların atalarıdır ve onuncu yüzyılda hristiyanlığı kabul eden Macarların, kültürlerinde de büyük değişiklik olmuş ve ‘Türklük’ sadece eski kültür yadigarlarında kalmıştır.” (45) ifadesi kullanılmıştır. Aynı kitapta, Kırgızlar konusunda, “Cengiz Han’a itaat eden ilk Türk kavmi oldukları” (48) belirtilmiştir.

3.1.7. İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet

Bu bölümde, “İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet” konusu işlenecektir. Bu konu, “Devlet Yönetimi ve Ordu”, “Din ve İnanış”, “Sosyal ve İktisadi Hayat”, “Yazı, Dil ve Edebiyat” ve “Bilim ve Sanat” konularını içermektedir.

3.1.7.1. Devlet Yönetimi ve Ordu

Akşit-Oktay’ın hazırladığı kitapta, sadece Hunlar konusu işlendiği için ‘Hunların Uygarlığı’ndan söz edilmiştir. Kitap, Devlet Yönetimi konusunda “İl devletin basit şekli”(Gökalp 1976: 166), temeline bağlı kalınarak açıklamalar yapılmıştır. Devlet örgütünün açıklaması olarak, “Hun İmparatoru, çeşitli Türk boylarının, hanlıklarının ve şehirlerinin bir başbuğ etrafında birleşmesinden meydana gelmiş federal bir devlet”(28) tanımını vermiştir.

Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, “Siyasi teşkilatın en üst kademesi ‘il’ denilen devlet, boyların ve Bodunların birleşmesiyle meydana gelir ve bir devlet başkanı tarafından yönetilirdi.”(104) açıklamasını yaparken, Sümer-Turhal, ise devleti yöneten üzerinde durmuştur. “Türk hükümdarları, devleti idare etme görevinin kendilerine tanrı tarafından verildiğine inanırlardı”(161) dedikten sonra hükümdarın görevlerini açıklamışlardır.

Ganjuk hükümdarlık anlayışını kitabında, “Eski Türklerde hükümdarlık anlayışı karizmatiktir. Hükümdarlık bir tanrı bağıışı olarak kabul edilmektedir.”(76), açıklamasını yaparken, Deliorman, hükümdarlık anlayışını “Hükümdarlık Türk cihan hakimiyetine uzanan felsefenin temelini dayanır. Gök tanrı Türk hükümdarına bütün dünyayı yönetme yetkisini veriyordu.” (79) demektedir. Komisyon bu yetkiyi, “Kut” şeklinde özetler. “Kut kan yoluyla babadan oğla geçerdi. Bu yüzden kanında Kut olan herkesin devleti yönetmede hak sahibi olduğuna inanılırdı.”(50).

Komisyon (49) ve Ergezer’in (74) kitaplarında “Bir devletin olabilmesi için halk, toprak, bağımsızlık ve siyasi bir örgütlenme” üzerinde durulmuştur.

Toplum Yapısı’nı, Ganjuk (77) ve Komisyon (49-50) “Oguş-aile, Urug-soy, Bod-boy, Bodun-boylar birliğı ve İl- devlet” olarak sınıflandırır.

Ordu konusu işlenirken, Türklerin özellikleri üzerinde durulmuştur. Akşit-Oktay, bu konu ile ilgili “Hunlar, yaşadıkları yayla hayatı gereğince vücut yapıları kuvvetli, çevik ve atılgan insanlardı. Hayatları at üzerinde ve savaş yapmakla geçerdi.”(28) ifadesini kullanırken, Türk ordu teşkilatı ile ilgili olarak, “Mete’nin oluşturduğu onlu sistem Türk ordu teşkilatının temelini oluşturmuştur.” demişlerdir.

‘Ordu-Millet’ anlayışı, Sümer-Turhal (168), Deliorman (80) ve Ergezer’in (76) kitaplarında yer alırken, Gündoğdu-Bulduk ise “ordu halk, halk da ordu idi.” (77) ifadesini kullanmıştır.

Bu konuda üzerinde durulan bir diğer özellik savaş taktiğı olmuştur. Merçil-Tarhan-Günel-Merçil (110), “Sahte Ricat ve Pusu”, taktiğini açıklamış, bu taktikler,

Ganjuk, Deliorman, Kara, Ergezer ve Gündoğdu-Bulduk tarafından hazırlanan kitaplarda “Turan Taktiği” adını almıştır.

Ordu konusuna, Komisyon ve Uğurlu’nun kitaplarında yer verilmemiştir.

3.1.7.2. Din ve İnanış

İslamiyetten önce kurulan Türk Devletleri’nde Din ve İnanış konusunda Gök Tanrı dini, Tabiat Kuvvetlerine İnanma (Yer-Su; “Her Türk boyu bir ırmak kenarında yaşar. Türk aşiretleri, kendini besleyen ve barındıran ırmak ile dağı mukaddes tanrı ve mabut telakki ederdi. Aşiret, ırmak, dağ birleşerek üçü mukaddes bir şahsiyet olmuştu. Bu şahsiyete yer-su denir.” (Gökalp 1976: 177) şeklinde tanımlanır.), Şamanizm ve Atalar Kültü üzerinde durulmuştur.

Gök Tanrı inancını, Uğurlu şu şekilde açıklamıştır: “Eski Türkler, bütün evreni yaratan bir Gök Tanrının varlığına inanmışlardı. Gök Tanrıya Orhun Yazıtları’nda ‘Tengri’ demişlerdi. Bu inanişe göre Gök Tanrı, bütün evrenin ve varlıkların yaratıcısı olan büyük bir kuvvetti. O, önce evren, daha sonra dünyayı yarattı. Eski Türk inanişına göre Gök tanrı, maddi göğün en yüksek tabakalarında bulunan tek manevi kuvvetti.” (91).

Şamanizm ise, Komisyonun kitabında, “Bir dinden daha çok bir sihir karakterine sahip” (52) olma özellikleri ile açıklanmıştır. “Atalar Kültü” ise “ölmüş atalara saygı” olarak tanımlanmıştır. “Şamanizm adetlerinden pek çoğunun bugün Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yaşadığına şahit olmaktayız. Eşikten atlamak, yeni doğan çocuğa kırmızı kurdele takmak, lahusa şerbeti ikram etmek ve yağmur duasına çıkmak” (53) özellikleri verilmiştir.

3.1.7.3.Sosyal ve İktisadi Hayat

Sosyal Hayat, Toplum Yapısı konusıyla incelendiği için burada yer verilmeyecektir. “Sosyal ve İktisadi Hayat” konusu Akşit- Oktay’ın kitabında bulunmazken, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, Sümer-Turhal ve Ganjuk’un kitaplarında “Ekonomi ve Ticaret” başlığıyla yer almaktadır.

“Ekonomik Hayat” konusunda tarım ve hayvancılık ile ticaret konuları açıklanmıştır. Merçil-Tarhan-Günel-Merçil’in hazırladığı kitapta, “Türklerin ekonomik hayatı, iklim şartları ve yaşayış biçimi ile ilişkilendirilir.”(118), konu “Hunlar ve Göktürkler sulama kanalları açmışlardır. En çok da buğday ve darı ekip biçmişlerdir.”(84), cümlesiyle tamamlanır.

Ancak, eski Türk toplumunun ekonomisi hayvancılığa dayanmaktadır. Gündoğdu-Bulduk bu durum için , “Eski Türk toplumu, atlı göçebe bir düzende idi. Bu yaşam biçimi, hayvancılığa dayanan bozkır yaşamının doğal bir zorlaması sonucunda ortaya çıkmıştır.”(82) açıklamasını yapar.

Hayvancılık ile ilgili olarak tüm ders kitapları, “Yetiştirilen hayvanların başında at ve koyun gelmektedir.” ifadesini kullanmıştır.

Ticaret hayatında “İpek Yolu” önemli bir bölümü oluşturur. Bu önemi Deliorman, “Türklerle komşuları arasında sürekli rekabete konu olan büyük kazanç vasıtalarından biri de İpek Yolu’dur.” (84) cümlesi ile açıklar. Uğurlu, İpek Yolu için şu ifadeyi kullanmıştır. “İpek Yolu’nu hakimiyeti altında bulundurmak Türkler için devletlerinin başlıca siyasi ve ticari amaçları olmuştur.” (95). Kara ve Ergezer ise kitaplarında İpek Yolu ile birlikte ‘Kürk Yolu’na değinmiştir.

3.1.7.4. Yazı, Dil ve Edebiyat

Akşit-Oktay'ın kitabında bu konu yer almadığı için diğer ders kitapları incelenecektir. Bu konuda Türkçe, öncelikle Ural-Altay dil ailesine bağlanmıştır.

Türklerin kullandıkları alfabeler, Göktürk ve Uygur alfabeleri özellikleri ile verilmiştir. Türklerin kullandığı diğer alfabeler, Deliorman'ın kitabında 'Arap, Soğd, Süryani, Brahmi, Kiril ve Latin' (85) olarak sıralanmıştır.

Ganjuk, kitabında Türk lehçelerini üç grupta inceler. Bunlar, "Kuzey Lehçesi (Orhun, Yenisey, Ongun ve Türkistan Yazıtlarında), Güney Lehçesi (Turgan Kazılarında rastlanan örneklerde) ve Karışık Lehçeler (Doğu-Batı Lehçeleri)" (80)dir.

Matbaa, konusuna, Sümer-Turhal, Ergezer ile Merçil-Tarhan-Günel-Merçil'in hazırladığı kitaplarda yer verilmiştir. Merçil ve grubu bu konuda şu ifadeyi kullanmışlardır. "Dokuzuncu yüzyılda Çin ve Uygur ülkelerinde varlığı görülen matbaanın batıya yayılmasında Uygurların büyük rolü olmuştur. Nitekim Avrupa, Moğollar aracılığı ile on üçüncü yüzyılda Uygur baskı tekniğinden haberdar oldu. Böylece iki yüzyıl sonra matbaa, Gutenberg eliyle Almanya'da ortaya çıktı. Bu nedenle Gutenberg matbaanın mucidi değil sadece geliştiricisidir." (114).

"Yazı, Dil ve Edebiyat" konusu içinde yer alan "Orhun Yazıtları" bölümü daha sonra işlenecektir. Merçil-Tarhan-Günel-Merçil (115-116), Ganjuk (81), Deliorman (86), Komisyon (55-56), Kara (90) ve Ergezer (82), Türk Destanları, bölümünde Alp-Er-Tunga ve Oğuzhan, (Oğuz Kağan), Manas, Türeyiş ve Ergenekon Destanları'nı kısaca anlatmışlardır.

3.1.7.5. Bilim ve Sanat

Hun sanatına yer veren Akşit-Oktay, Hunların demiri işlemeyi bildiğini mezarlardan çıkan eşyaların bilgisine dayandırmıştır. “Hun sanatında, Çin etkisi görülürken, Hunlar, eşyalarını hayvan resimleri ile süslemişlerdir.” (29) ifadesini kullanmışlardır. Bu süsleme şekli, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, Deliorman, Kara ve Ergezer’in kitaplarında “Hayvan Üslubu” olarak adlandırılmıştır. Merçil ve grubu, Hayvan Üslubu’nun kullanılmasının bir nedeni olarak “Tabiat Kuvvetlerine İnancı” (118) vermiştir.

Uğurlu, bozkır sanatını, “Bozkır Türk sanatı eski Türk kavimlerinin yaşamalarına uygun olarak meydana gelmiştir. Maden işletmeciliği, dokumacılık, dericilik ve tahta oymacılığı şeklinde gelişme göstermiştir.” (99) şeklinde açıklar.

Komisyon, “Hunlardan başlayarak Uygurlara kadar geçen yaklaşık bin beş yüz yıllık bir süre içinde Orta Asya’da ve Avrupa’da devlet kurmuş olan Türklerin bilim dünyasına katkılarını” (57) kısaca açıklamış, bu konuda özellikle, “On İki Hayvanlı Türk Takvimi” üzerinde durmuştur.

Ergezer ve Uğurlu kitaplarında, benzer ifadelerle, “Türk tarihinin her döneminde olduğu gibi ilk Türk devletleri döneminde, bilim adamlarına önem verilmiştir. Hükümdarlarda, bilgili kişilerden danışman olarak faydalanmışlardır. Onlardan meydana gelen meclise Keneş Meclisi-Meşveret Meclisi denmiştir.”(83-98).

Sümer-Turhal, mimari alanda “Uygurlar, Mani ve Buda dinlerini kabul ettikten sonra tapınak yapmaya başladılar. Mimarlık alanında İran ve Hint sanatından etkilendiler.” (183) ifadesini kullanır.

Deliorman ise, “Hun evlerinin döşemelerinin altında, içinden sıcak hava ve duman geçen ısıtma yolları vardı. Bunlar, yerden ısıtmalı kaloriferlerin ilk örnekleridir.”(89-90) demektedir.

Deliorman ve komisyonun kitaplarında “En önemli Türk çalgısı Kopuzdur.” (90-57) denilirken, Sümer-Turhal “Türklerin milli çalgısı Kopuzdu.” (185) ifadesini kullanmıştır.

Mimari, müzik ve resim konuları, Sümer-Turhal, Deliorman ve komisyonun kitapları dışında, diğer kitaplarda işlenmemiştir.

3.1.8. Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri

“Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri” konusu, 1993 yılında inceleme konularının tek üniteye toplanmasından sonra üniteye eklenmiştir. Bu konu, Türk-Çin, Türk-Moğol, Türk-Arap ve Türk-İran ilişkileri çerçevesinde işlenmiştir.

Deliorman, Türk-Çin ilişkilerinde, Türklerin, Çinliler üzerindeki etkilerine temas etmiştir. “At, Çin’e ilk defa, Türk kültür etkilerinin kuvvetli olduğu dönemde girmiştir.”(93) demiş, sonrada “Ata binmek, ceket ve pantolon giyilmesini gerekli kılıyordu. Çin süvarileri, Türk kıyafetlerine göre giydirildiler.”(94) ifadesini eklemiştir.

Uğurlu, Türk-Çin ilişkilerinde İpek Yolu’nun önemine ve bu ilişkilerde yol açtığı sorunlara değinmiştir. “İpek Yolu, Türklerle Çinliler arasında çeşitli anlaşmazlıklara yol açmış, silahlı çatışmalara ve savaşlara sebep olmuştur.” (101).

Uğurlu ve Gündoğdu-Bulduk’un kitaplarında yer verdikleri diğer konu, “Çin Seddi” olmuştur.

Deliorman, Türk-Moğol ilişkilerinde, “Türklerin tarih boyunca en sıkı ilişkileri, yakın komşuları Moğollarla olmuştur.”(94) demiş ve Türk-Moğol ilişkilerini, Türklerin Moğollar üzerindeki kültürel etkisi üzerinde geliştirmiştir. Komisyonun hazırladığı kitapta bu kültürel etkileşim “Türkler ve Moğollar, birbirlerine diğer milletlere nazaran daha yakındı.”(58) şeklinde açıklamıştır.

Türk-Arap ilişkileri, Talas Savaşı sırasında gerçekleşen işbirliğine dayandırılırken, Komisyon bu konu ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır: “Talas Savaşı ile,

karşılıklı kültür alışverişi hızlandı, Türk idari ve askeri sisteminin tesirleri yavaş yavaş hissedilmeye başladı.” (59)

Kara, Türk-Arap ilişkilerinde müslümanlığı kabul eden, “Karluk, Yağma ve Çiğil” (98) boylarını vermiş aynı sayfada, müslümanlığı kabul eden Türklere “Türkmen” adının verildiğini ifade etmiştir.

Bu bölümde son konu, Türk-İran ilişkileri olmuştur. Türk-İran ilişkileri Göktürkler döneminden başlatılmıştır. Bu dönemi komisyon, “Göktürkler zamanında Türk-İran ilişkilerinde, savaşlar önem kazanmış ve Göktürkler büyük toprak kazanmışlardır.” (59) şeklinde özetlemiştir.

Uğurlu ise, “Sasanilerin yıkılışından sonra İran topraklarına inen Türkler, Araplarla karşılaştılar.” (103) ifadesini kullanmıştır.

Sonuç olarak, ünite “Devlet Yönetimi ve Ordu” konusunda yönetme yetkisi ile, Türklerin savaşçı özellikleri, “Din ve İnanış” konusunda eski Türk inanışları, “Sosyal ve İktisadi Hayat”ta tarım, hayvancılık ve ticaret yollarının önemi, “Yazı, Dil ve Edebiyat” konusunda, Türk alfabeleri ve Orhun Yazıtları incelenirken, üniteye 1993 yılında eklenen “Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri” konusunda ise, Türklerin, Çin, Moğol, Arap ve İran kültürleri ile ilişkiler üzerinde durulmuştur. “Kültür ve Medeniyet” konusu Deliorman tarafından hazırlanan ders kitabında çok ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Kara, Ergezer, Komisyon ve Gündoğdu-Bulduk tarafından hazırlanan kitaplarda da bu konuya oldukça fazla yer ayrılmıştır.

BÖLÜM IV

4.1. Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin Yardımcı Unsurlar Açısından İncelenmesi

Araştırmanın bu bölümünde, Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri ünitesinde yer alan yardımcı unsurlar ile bu yardımcı unsurlara ünite içinde hangi oranda yer verildiği incelenmiştir.

4.1.1. Hazırlık ve Değerlendirme Soruları

“Soru, bütün öğeleri tam olarak verilmeyen bir düşüncenin, bir görüşün tamamlanmasına, yorumlanmasına ve eksiksiz bir biçimde belirlenmesine yardımcı olan söz olarak tanımlanabilir. Öğretimde soru, öğrenciye topluca ortaya atılan birkaç düşünce veya görüşten en doğru olanını seçmek için düşünme fırsatını sağlar. Soru genel olarak bir şeyi anlamanın ve öğrenmenin aracıdır, ayrıca, belirli bir görüş ve düşüncenin açıklanmasına da olanak verir.” (Oğuzkan 1989: 112).

Ders kitaplarında ise sorulara, ünite veya konunun başında “Hazırlık Soruları” ve ünite sonunda “Değerlendirme Soruları” şeklinde yer verilmektedir. Hazırlık soruları ön bilgileri hatırlatmak, dersle ilgili bir hazırlık yapmak ve öğrencinin ilgisini konuya çekerek farklı kaynaklardan yararlanarak konuyu araştırmasını sağlamak açısından önemlidir. Hazırlık soruları ile öğrenci derste, hangi konuların işleneceği hakkında da bilgi edinir. Değerlendirme soruları ise, öğrencinin konuyu öğrenme düzeylerinin kontrol edilmesini sağlar.

İncelenen tüm ders kitaplarında hazırlık ve değerlendirme soruları bulunmaktadır. Sadece, Komisyonun kitabında ünite başında hazırlık sorusu yerine, “Araştırma Konuları” adı altında ünitenin konu başlıkları verilmiştir. Hazırlık ve değerlendirme

soruları incelendiğinde, bu sorularda çok fazla tekrar olduğu görülmektedir. Hazırlık soruları bölümünde verilen sorular, değerlendirme soruları bölümünde tekrar edilmiştir. Bu nedenle, sorular genel olarak değerlendirilecektir. Hazırlık ve değerlendirme soruları aşağıda belirtilen konularda yoğunlaşmaktadır.

Orta Asya'nın coğrafi konumu ile ilgili sorular:

1."Kıngan Dağları, Altay Dağları, Tanrı Dağları, Hindikuş Dağları ve Karanlık Dağları Asya'nın neresindedir?"

2. "İrtiş, Yenisey, İtil, İli, Seyhun, Ceyhun, Çu, Tarım, Orhun ve Selenga ırmaqları nerededir ve nereye akarlar?" (Akşit-Oktay 22)

3. "Bir harita üzerinde Asya'nın coğrafi durumunu inceleyiniz?" (Merçil-Tarhan-Günel-Merçil 25)

4. "Türklerin ilk ana yurdunu ve buradaki kültür çevrelerini haritada gösteriniz." (Deliorman 51)

5. "Tarihte ve günümüzde Türklerin yaşadıkları bölgeleri haritada inceleyiniz." (Gündoğdu-Bulduk 47)

Görüldüğü gibi, Orta Asya ile ilgili sorular daha çok buranın coğrafi konumunu harita üzerinde buldurmaya yöneliktir. Bu sorular öğrenciyi harita üzerinde çalışmaya yöneltmektedir.

Türklerin, Orta Asya'dan göçleri ile ilgili sorular:

1. "İnsanların topluca bir ülkeden diğeri bir ülkeye göç etmelerinin ne gibi sebepleri olabilir?" (Akşit-Oktay 22)

2. "Türklerin, göç etmelerinin sebepleri nelerdir, gittikleri yerlerde ne gibi etkiler bırakmışlardır, araştırınız." (Merçil-Tarhan-Günel-Merçil 25, Sümer-Turhal 23)

3. "Türklerin tarih boyunca hangi bölgelere yayıldıklarını araştırınız." (Deliorman 51)

4. “Türklerin, Orta Asya’dan hangi bölgelere doğru yayıldıklarını ve nerelere yerleştiklerini araştırınız?” (Kara 57)
5. “Orta Asya’dan farklı zamanlarda değişik yönere yapılan Türk göçlerinin sebeplerini araştırınız?” (Ergezer 50)
6. “Türkler dünyada çok geniş bölgelere yayılmışlardır. Nedenleri araştırınız.” (Gündoğdu-Bulduk 47)

Türklerin göçleri ile ilgili sorular, göçlerin nedenlerini, bu göçler sonucunda Türklerin yerleştikleri bölgeleri ve göçler sonucunda Türklerin gittikleri yerlerde bıraktıkları etkileri buldurmaya yöneliktir. İncelenen tüm ders kitaplarında bu konu ile ilgili hazırlık ve değerlendirme sorusu bulunmaktadır.

Türk adının anlamı ve ilk defa ne zaman kullanıldığı ile ilgili sorular:

1. “Türk adı tarihte ilk defa ne zaman ve nerede görülmüştür? Bu adın anlamını araştırınız.” (Sümer-Turhal 108)
2. “Türk adının ne anlama geldiğini araştırınız?”
3. “Türk sözünün resmi devlet adı olarak ilk defa ne zaman kullanıldığını araştırınız.” (Deliorman 51)
4. “Türk adının anlamını ve kökenini araştırınız?” (Uğurlu 56)
5. “Türk adının anlamı nedir? Bu konuda ileri sürülen ne gibi görüşler vardır? Araştırınız.” (Kara 57)
6. “Tarihte kurulmuş Türk devletlerinin adları nelerdir? Öğreniniz.” (Gündoğdu-bulduk 47)

Türk adının anlamı ve ilk defa ne zaman kullanıldığı ile ilgili sorular, bilgi düzeyindedir ve değişik anlamların ders kitabında verilmiş olması ile öğrenciyi araştırmaya yöneltmediği açıktır.

Ders kitaplarında, Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletleri ve diğer Türk devlet ve toplulukları ile ilgili şu sorular kullanılmıştır:

1. "Türkler nerelerde devlet kurdular? Araştırınız."
2. "Türk devletlerinin yıkılış sebeplerini araştırınız." (Merçil-Tarhan-Günel-Merçil 74)
3. "Orta Asya'da kurulan Türk devletlerine ve kavimlerine karşı Çimlilerin nasıl bir siyaset uyguladıklarını araştırınız?"
4. "Hunların en eski devirleri hakkındaki bilgilerimizin yok denecek kadar az olmasının sebepleri nelerdir?"
5. "Göktürklerin, kendilerinden sonra kurulan Türk devletleri üzerinde ne gibi etkileri olmuştur?"
6. "Uygurlar, diğer Türk devletleri ve kavimlerinden hangi özellikleri ile ayrılırlar, araştırınız." (Sümer-Turhal 108)
7. 'Büyük Hun Devleti ile Göktürk ve Uygur Devletleri'nin hakim oldukları bölgeleri ve merkezleri harita üzerinde gösteriniz.' (Deliorman 51)
8. "İslamiyetten önce Asya ve Avrupa'da kurulan Türk devlet ve topluluklarını araştırınız." (Uğurlu 56)
9. "Asya ve Avrupa Hun Devletleri ile, Göktürk ve Uygur Devletleri'nin hangi tarihlerde kimler tarafından kurulduklarını ve hangi sebeplerle yıkıldıklarını araştırınız." (Kara 64)
10. "Balkanlar ve Orta Avrupa'da Türk kavimlerinde ne gibi izler vardır? Araştırınız." (Merçil-Tarhan-Günel-Merçil 94)
11. "Çeşitli zamanlarda Avrupa'ya giden Türk kavimlerinden pek çoğunun, bu ülkede yok olup gitmesinin sebeplerini araştırınız." (Sümer-Turhal 108)
12. "Türk boylarından hangileri Karadeniz'in kuzeyinde, Balkanlarda ve Orta Avrupa'da yerleşmiş ve önemli tarihi roller oynamışlardır? Araştırınız." (Kara 79)

Yukarıda verildiği şekliyle, bu konu ile ilgili sorular bilgi düzeyinde olup, daha çok konu içinde bulunan bilgileri tekrarlatmaya yöneliktir. Öğrenciyi, kitapta verilen bilgiler dışında farklı kaynaklardan yararlanarak yeni bilgiler bulmaya ve araştırmaya özendirilmemektedir.

“İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet” konusu ile ilgili sorular, devlet ve toplum yapısı, ordu, din ve inanış, dil ve edebiyat, sanat ve ekonomi üzerinde yoğunlaşmıştır. Kitaplarda benzer sorular bulunmaktadır.

1. “İslamiyetten önceki Türklerde devlet ve toplum yapısını inceleyiniz.” (Merçil-Tarhan-Günel-Merçil 104)
2. “Türklerde saltanat hukukunun sağlam temellere oturtulmamış olmasının ne gibi sonuçları olmuştur?” (Sümer-Turhal 160)
3. “Asya’daki ilk Türk devletlerinde yönetim özellikleri nasıldı, araştırınız.” (Deliorman 51)
4. “İlk Türk devletlerinin kültür ve medeniyetlerini araştırınız.” (Uğurlu 56)
5. “Türk ordu teşkilatının özelliklerinin neler olduğunu, hangi devletlerin, Türk ordu teşkilatını örnek aldıklarını araştırınız.” (Kara 83)
6. “İslamiyetten önceki Türk dininin inanç ve geleneklerinden bazılarının, bugün de devam edip etmediğini araştırınız.” (Sümer-Turhal 160)
7. “Türkler tarih boyunca hangi alfabeleri kullandılar. Araştırınız.”
8. “İpek Yolu ve Türklerin bu ticaretteki rolü hakkında bilgi toplayınız.” (Merçil-Tarhan-Günel-Merçil 104)
9. “Eski Türk sanatının başlıca özelliklerini araştırınız.” (Deliorman 51)
10. “İlk Türk devletlerinden günümüze ne kalmıştır, araştırınız.” (Deliorman 51)
11. “İlk Türk destanlarının hangileri olduğunu öğreniniz.” (Ergezer 73)

Bu konu ile ilgili verilen sorular, yine kitapta işlenen konuların içeriğini oluşturmaktadır. Sümer-Turhal'ın, ilk Türk devletlerinin inanç ve geleneklerinin bugün de devam edip etmediğini araştırmaya yönelik sorusu öğrenciyi araştırmaya ve düşünmeye yöneltmektedir. Bunun dışındaki sorular, bilgi düzeyinde olup, öğrenciyi analiz, sentez ve değerlendirme yapmaya yöneltmemektedir. Yanıtlar, ders kitabından rahatlıkla bulunabilmekte, öğrenciyi farklı kaynaklara yöneltip araştırmaya özendirilmemektedir.

1993 yılında inceleme konularının tek bir üniteye toplanmasından sonra üniteye eklenen “İlk Türk Devletlerinin Çevre Kültürlerle Münasebetleri” konusunda ise en çok şu sorulara yer verilmiştir.

1. “Hunlar döneminde Türk-Çin münasebetlerinin ilk olarak ne zaman başladığını yazınız.”
2. “Çin Seddi'nin ne zaman ve ne amaçla yapıldığını ve başlıca özelliklerinin neler olduğunu araştırınız.”
3. “Uygurların, hangi yönlerden Moğolları büyük ölçüde etkiledikleri araştırınız.”
4. “Türk-Arap münasebetlerinin ilk olarak ne zaman başladığını, Emeviler ve Abbasiler döneminde nasıl bir gelişme gösterdiğini araştırınız.” (Kara 95)
5. “ ‘Milletlerarası kültür mücadelesi’ ifadesinden ne anlıyorsunuz? Konu hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.” (Ergezer 86)

“Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri” konusundaki sorulara en çok yer veren yazar Kara olmuştur. Ancak, onunda kullandığı sorular bilgi düzeyindedir. Sadece, Ergezer verdiği hazırlık sorusunda öğrenciyi düşünmeye ve tartışmaya yönlendirmektedir. İncelenen ders kitaplarında, hazırlık ve değerlendirme sorularına ayrılan sayfa ve oranlar şöyledir:

Akşit-Oktay; bir buçuk sayfa ve % 16. 6, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil; üç buçuk sayfa ve % 6. 2, Sümer-Turhal; üç sayfa ve % 3. 3, Ganjuk; yedi sayfa ve % 30,

Deliorman; iki sayfa ve % 4, Komisyon; bir sayfa ve %3. 8, Uğurlu; iki sayfa ve % 3. 9, Kara; üç buçuk sayfa ve % 7. 7, Ergezer; iki buçuk sayfa ve % 6, Gündoğdu-Bulduk; bir sayfa ve % 2.

4.1.2. Haritalar

Görsel sembollere ve çizimlere dayanan haritalar, özellikle yer bildirmelerinde en etkili araçtır. (Şimşek 2003: 150). Coğrafi bir terim olmasına rağmen haritalar, tarih ders kitaplarında da kullanılmaktadır. Tarih haritaları, bir ölçek dahilinde tarihi olayların ve devlet sınırlarının gösterilmesi için hazırlanmış bölgesel veya dünya haritalarıdır. (Özçelik 1996: 130).

İncelenen kitaplarda aşağıda belirtilen haritalar yer almaktadır.

Akşit-Oktay'ın kitabında, iki harita verilmiştir. “Orta Asya Göçleri” (24) ve ‘Hun İmparatorluğu’ (26). Bir sayfa oluşturan haritaların ünite içindeki oranı % 11. 1’dir.

Merçil-Tarhan-Günel-Merçil'in kitabında, toplam dört harita, üç sayfa ve % 5. 3 oranındadır. Kullanılan haritalar; “Orta Asya Medeniyet Merkezleri” (28), “Hunların Kurdukları Devletler” (75), “Kavimler Göçü” (79) ve “Göktürk Devleti” (84)

Sümer-Turhal'ın verdiği yedi harita kitapta üç buçuk sayfalık ve % 3.8’lik bir alanı oluşturmaktadır. Bunlar; “Anayurt” (24), “Asya Hun İmparatorluğu” (111), “İpek Yolu” (117), “Avrupa Hun İmparatorluğu” (122), “Göktürk İmparatorluğu” (128), “Uygurlar” (140) ve “Onuncu Yüzyılda Türk Kavimlerinin Dağılışı” (145).

Güler Ganjuk'un kitabında toplam üç harita, iki buçuk sayfa ve % 10.8 oranında yer kaplamaktadır. “Asya ve Avrupa’da Hun Türk İmparatorluğu” (66), “Kavimler Göçü” (68) ve “Göktürkler” (69).

Altan Deliorman, kitabında on harita kullanmıştır. “Ana Yurtta Kurulan İlk Medeniyet Merkezleri” (52), “Orta Asya’dan Yapılan Göçler ve Türklerin Yayılış Bölgeleri” (55), “Büyük Hun Devleti” (58), “Kavimler Göçü ve Göç Yolları” (60), “Avrupa Hun Devleti” (62), “Göktürk Devleti” (66), “Uygur Devleti” (70), “Avar Devleti” (72), “İtil ve Tuna Bulgar Devleti” (73) ve “Hazar Devleti” (74). Bu haritalar, beş sayfa ve % 10 oranındadır.

Komisyon şu haritaları kullanmıştır: “Anayurt” (35), “Hunlar” (36), “Göktürkler” (39), “Seyyahların Güzergahları” (41), “Uygur Devleti” (42), “Onuncu Yüzyılda Türk Kavimleri ve Asya’daki Başlıca Topluluklar” (44) ve “On İkinci Yüzyıla Kadar İpek Yollarının Başlıca Güzergahları” (55). Toplam yedi harita, bir sayfa ve % 3. 8 oranındadır.

Nurer Uğurlu’nun kullandığı haritalar, “İlk Anayurt” (58), “Asya ve Avrupa Hunları” (62), “Göktürk Devleti” (73) ve “Uygur Devleti”dir (79). Bu dört harita, iki buçuk sayfalık yer kaplamaktadır ve oranı % 4. 9’dur.

Kemal Kara, “Anayurt, Orta Asya” (59), “Türklerin Göç Yolları” (60), “İskitler” (62), “Büyük Hun Devleti” (67), “Göktürk Devleti” (72), “Uygur Devleti” (76) ve “İpek Yolu” (89) haritalarını kullanmıştır. Dört buçuk sayfada bulunan bu haritalar % 10 oranındadır.

Nevin Ergezer, “İlk Anayurt” (51), “Büyük Hun Devleti” (54), “Avrupa Hun Devleti” (56), “Göktürk Devleti” (59), “Uygur Devleti” (62), “Onuncu Yüzyılda Türk Kavimleri” (66) ve “On İkinci Yüzyıla Kadar İpek Yollarının Güzergahları”nı(80) gösteren haritalara kitabında, dört sayfa ve % 9. 7 oranında yer ayırmıştır.

Gündoğdu-Bulduk ise “İlk Anayurt” (49), “Asya Hunları” (54), “Avrupa Hunları” (58), “Göktürkler” (62), “Uygurlar” (66) ve “İpek Yolu” (84) haritalarına üç sayfa ile % 6 oranında yer ayırmıştır. Kitapların basım kaliteleri de haritaların görselliğini etkilemiştir. Haritalarla, ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır.

“Orta Asya’dan Göç Yolları ve Türklerin Yayıldıkları Bölgeler”, sadece Akşit-Oktay, Deliorman ve Kara’nın kitaplarında gösterilmiştir.

“Orta Asya (Anayurt) Eski Medeniyet Merkezleri”, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil ile Deliorman’ın hazırladığı kitaplarda,

“Anayurt”, Akşit-Oktay, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, Ganjuk ve Deliorman’ın kitapları dışındaki tüm ders kitaplarında, (Ek-1’de gösterildiği gibi.)

“Asya Hun Devleti”, küçük sınır farklılıkları olmakla birlikte, tüm ders kitaplarında, (Ek-2’de gösterildiği gibi.)

“Avrupa Hun Devleti” Sümer-Turhal, Deliorman, Komisyon, Uğurlu ve Ergezer’in kitaplarında, (Ek-3’te gösterildiği gibi.)

“Kavimler Göçü”, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, Ganjuk ve Deliorman’ın kitapları dışındaki diğer ders kitaplarında,

“Göktürk Devleti” Akşit-Oktay ve Gündoğdu-Bulduk tarafından hazırlanan kitaplar dışındaki tüm kitaplarda, (Ek-4’te gösterildiği gibi.)

“Uygur Devleti”, Akşit-Oktay, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil ile Ganjuk’un kitapları dışındaki tüm kitaplarda, (Ek-5’te gösterildiği gibi.)

“İpek Yolu”, Komisyon, Kara, Ergezer ve Gündoğdu-Bulduk ikilisinin kitaplarında, kullanılan haritalardır.

“Onuncu Yüzyıl Türk Kavimleri”, Sümer-Turhal, Komisyon ve Ergezer’in kitaplarında tek bir haritada gösterilmişken, Deliorman’ın kitabında, “Avar Devleti, İtil-Tuna Bulgar Devleti ile Hazar Devleti” haritaları ayrı kullanılmıştır. Sadece Kara, kitabında “İskitler ve Yayıldıkları Bölgeler” haritasına yer vermiştir.

4.1.3. Açıklayıcı Bilgiler

Ders kitaplarında açıklayıcı bilgiler, konu ile ilgili daha çok bilgi vermek amacıyla, konu içinde ya da konu sonunda kullanılmaktadır.

Deliorman'ın kitabında "Altın Elbiseli Adam" (91) adlı resmin yanında, bu altın zırh hakkında açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgide şu ifadeler kullanılmıştır: "Esik Kurganı'nda bir Türk prensine ait olduğu sanılan altın zırh giymiş bir ceset bulunmuştur. Bu cesede Altın Elbiseli Adam adı verilmiştir. Altın elbiseli Adam, Türk tarihine ait en değerli keşiflerden biri sayılmaktadır." Bu açıklayıcı bilgi yarım sayfa ve % 1 oranındadır.

Komisyon tarafından hazırlanan kitapta, ünite içerisinde yer alan konularla ilgili açıklayıcı bilgiler yer almıştır. Bu bilgiler konunun bütünlüğünü bozmadan metin blokları içinde, kenarlıklı şekilde ve kaynak gösterilerek verilmiştir. "Mete adının çeşitli kaynaklarda nasıl bir şekil aldığı" (36), "Mete'nin Çin İmparatoruna Yazdığı Mektup" (37), "Çang-Çien Seyahatnamesi" (37), "Çeşitli Türk Kabileleri" (39), "Ötüken Dağları" (40), "Zemarkos Seyahatnamesi" (40), "Kara Balgasun Yazıtı" (43), "Wang Yen- Te Seyahatnamesi" (43).

"İlk Türk Devletleri" konusunun içinde verilen bu açıklayıcı bilgiler, büyük boy, çift sütun şeklinde olan kitapta üç sütunluk (bir buçuk sayfa) bir alanı oluşturmaktadır. Oranı % 5. 7'dir.

4.1.4. Resimler

Resimler, her zaman sözlü ya da yazılı anlatımlardan daha etkili olmuştur (Küçükahmet 1989: 102). Konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan bu materyaller konuya renk ve hareket katarlar. Ayrıca yaratıcı ve sezgisel öğrenme becerilerini geliştirirler (Paykoç 1991: 57).

Derslerde en çok kullanılan görsel araçlar arasında yer alan resimler, (Demirel 2002: 55), ders kitaplarının içinde de öğrenmeye yardımcı unsurlar olarak kullanılmaktadır. Konunun içeriğini oluşturan dönemin özelliklerini yansıtan, takı, eşya (Ek-6'da gösterildiği gibi.) ve çeşitli aletleri en kısa zamanda ve maliyeti en düşük şekilde öğrencinin karşına çıkarmaktadır.

Akşit-Oktay ikilisinin hazırladıkları kitabın, “Türklerin Anayurdu ve Göçleri” adlı ünitesinde sadece “Çin Seddi”ni (25) gösteren bir resim bulunmaktadır. Üniteye yarım sayfayı oluşturan bu resim % 5. 5 oranındadır.

Merçil-Tarhan-Günal-Merçil'in kitabında, üç ayrı üniteye toplam on dört resim kullanılmıştır. Altı sayfalık bir alanı kaplayan bu resimlerin oranı % 10. 7'dir.

Sümer-Turhal'ın kitabında, üç üniteye toplam altmış üç resim yer almıştır. Bu resimler arasında “İlk Türk Devletleri ve Kültür ve Medeniyet” ünitelerinde “Kırgız, Oğuz, Kıpçak ve Kazak” (144, 155, 156) insanların günümüzü yansıtan resimleri verilmiştir. Üç üniteye on üç sayfalık yer kaplayan bu resimler % 14. 4 oranındadır.

Ganjuk kitabında yedi resim kullanmıştır. Üç sayfa yer kaplayan resimler % 13 oranına sahiptir.

Deliorman'ın kitabında tek üniteye toplanan konularda toplam yirmi bir resim bulunmaktadır. Sekiz sayfa oluşturan resimlerin oranı % 16'dır.

Komisyon resimlere, üniteye iki sayfa yer ayırmıştır. Bu resimlerin oranı % 7. 7'dir.

Uğurlu'nun kitabında yedi sayfayı oluşturan resimler, % 13. 7 oranında iken, Kara, dokuz resim kullanmış ve bu resimler dört sayfa ile % 8. 8 oranı kaplamıştır.

Ergezer, on yedi resmi yedi sayfada kullanmış, bu resimlerin oranı ise % 17'yi oluşturmuştur.

Gündoğdu-Bulduk ikilisi, kitabında yirmi altı resmi on sayfada kullanmış ve % 20 oranıyla en çok resim kullanan kitabı oluşturmuşlardır.

Ders kitaplarında en çok kullanılan resimler, Çin Seddi, incelenen dönemi yansıtan buluntu örnekleri, yazıtlar (Ek 7 ve 8’de gösterildiği gibi.), minyatürler, savaş sahneleri ve heykellerdir.

4.1.5. Okuma Parçaları

Okuma parçaları, çeşitli yazarların yapıtlarından ünite konuları ile ilgili bölümlerin alınması ile oluşturulmaktadır. Ünite sonunda verilen okuma parçalarının konuları, tarihi kişilerin yaşam öyküleri, devletler arasındaki ilişkiler ve seyahatnamelerdir.

Akşit-Oktay ile komisyonun kitaplarında okuma parçaları kullanılmamıştır. Merçil-Tarhan-Günel-Merçil’in hazırladığı kitapta ünitenin sonunda dört okuma parçası bulunmaktadır. Bunlar, Bahattin Ögel’in “Türk Mitolojisi” adlı yapıtından “Ergenekon Efsanesi” (32), “Tanırının Kılıcı” (93) ile “Uygurların Türeyiş Efsanesi” (103) ve Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları” (121) adlı yapıtından “Bilge Kağan Yazıtı”nın bir bölümünü içeren bir metindir. Bu okuma parçaları üç sayfa ile % 5. 3 oranını oluşturmuştur.

Sümer-Turhal, Çin kaynaklarından ve A. Marcellin’in yapıtından iki ayrı okuma parçası kullanmıştır. Bu okuma parçalarında, Orhun Yazıtları’ndan (159) bölümler verilmiştir. Bir sayfa yer kaplayan bu parçaların oranı % 1. 1’dir.

Ganjuk, Emel Esin’in “Türk Kültür Tarihi” adlı yapıtından, Orhun Yazıtları’ndan alınan bir okuma parçası ile (73) ‘Türk ve İslam Ansiklopedisi’nden, “Orhun Abideleri” (83) başlıklı okuma parçalarını kitabında kullanmıştır. Okuma parçaları, bir sayfa ile % 4. 3 oranına sahiptir.

Deliorman, M. Ergin'in "Orhun Abidesi" adlı yapıtından, "Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtı" bölümlerinden alıntılar yapmıştır. Bir sayfa yer kaplayan okuma parçaları % 2 oranındadır. Bu parçalarda, Bilge Kağan Yazıtı'ndan Göktürk Devleti'nin Kuruluşu ve elli yıllık tutsaklık dönemi ile Tonyukuk Yazıtı'ndan İkinci Göktürk Devleti'nin (98-99) kuruluşu dönemleri kısaca özetlenmiştir.

Uğurlu, İ. Kafesoğlu'nun "Türk Milli Kültürü" yapıtından "Kürşat İhtilali" (10), Akdes Nimet Kurat'ın "Türk Kavimleri ve Devletleri" yapıtından "İbn-i Fadlan'ın Seyahatnamesi'nden" (106) başlıklı okuma parçalarını vermiştir. Uğurlu'nun kitabındaki iki sayfalık okuma parçalarının oranı % 3. 9'dur.

Kara, "Yeni Hayat Ansiklopedisi"nden, "Kürşat" (75) ve N. S. Banarlı'nın "Resimli Türk Edebiyatı" adlı yapıtından "Bizans Elçisi Zemarkos'un Raporu" (99) başlıklı okuma parçalarını kullanmıştır. Bu okuma parçaları iki sayfa ve % 4. 4 oranına sahiptir.

Ergezer, ünitenin sonunda iki ayrı yapıttan alınan okuma parçası vermiştir. İlk okuma parçası, G. Tümer ve A. Küçük'ün "Dinler Tarihi" yapıtından "Eski Türklerde Ahlak"tır. İkincisi ise Bahattin Ögel'in "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi 1" yapıtından "Mete'nin Çin İmparatoruna M. Ö. 176 Yılında Gönderdiği Mektup" (89) başlıklı okuma parçasıdır. Bir sayfa yer kaplayan okuma parçalarının oranı ise % 2. 4'tür.

Gündoğdu-Bulduk, Bahattin Ögel'in "Türk Kültürünün Gelişme Çağları" adlı yapıtından "Eski Türklerde Din ve Düşünce" (94) adlı bir okuma parçasını ünite de kullanmışlardır. Bu okuma parçası bir sayfa ile % 2 oranına sahiptir.

Kısacası, Okuma Parçaları, Akşit-Oktay ve Komisyon tarafından hazırlanan ders kitapları dışındaki tüm kitaplarda bulunmaktadır. Kara, hazırladığı kitapta Okuma Parçaları'na oran olarak en çok yer ayıran yazardır.

4.1.6. Orhun Yazıtları

Türk tarihinin en eski yazılı belgeleri arasında bulunan Orhun Yazıtları, uyandırdıkları dilbilimsel, tarihsel, siyasal ve dinsel ilgi nedeniyle (Copeaux 2000: 117), Türk tarihinde her zaman büyük bir öneme sahip olmuştur. İncelenen ders kitaplarında da Orhun Yazıtları ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Orhun Yazıtları, “Göktürkler” ile birlikte işlendiği için, Akşit-Oktay’ın kitabında bu konu ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Çünkü, bu kitabın konuları ‘Hun Tarihi’ ile sınırlıdır ve diğer konular, ikinci sınıfta okutulmaktadır.

Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür Ve Medeniyet” ünitesinin içinde, “Edebiyat” (114-115) konusunda Orhun Yazıtları ile ilgili bilgi vermiştir. Bu konuda, “Orhun Yazıtları üçü büyük olmak üzere bir takım dikili taşlar halindedir.”(114) ifadesi kullanılmış ve kitabeler ayrı ayrı anlatılarak, “Kültigin” ve “Tonyukuk” yazıtları resimleri de kullanılmıştır (116). Bu kitapta, yazıtlara ünite içinde iki sayfa ile % 3. 5 oranında yer ayırmıştır.

Sümer-Turhal, yazıtlara dört sayfa yer ayırmış ve “Dil ve Edebiyat” konusunun içinde işlemiştir. Ancak yazıtlardan “Göktürkler” (175) konusunun içinde de söz edilmektedir. Bu konu içerisinde, Kültigin Yazıtı ile aynı yazıtın yapıldığı dönemdeki görünüşünün temsili resmi (177) verilmiştir. Dört sayfalık yere sahip olan yazıtlar % 4. 4 oranındadır. Ayrıca, Sümer-Turhal, yazıtlarla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Fransız İhtilali’nin dünyaya yaydığı milliyetçilik duygusu, ondan bin yıl önce Göktürklerde en yüksek noktasına varmıştı.” (139). Yazıtların önemi için ise, “Bu anıtlar, Türklerin kendi elleri ile bıraktıkları ilk yazılı belgelerdir. Bunlar, Türk dilinin, Türk Edebiyatının ilk ve ölümsüz şaheserleridir. Aynı zamanda ilk Türk tarih eserleridir. Orhun Yazıtları, Türk dili üzerinde çalışan bilginler için hazine değerinde bir kaynaktır. Onlar aynı zamanda, Türk hitabet sanatının da eşsiz güzellikteki ilk örnekleridir.”(179) ifadesi kullanılmıştır.

Ganjuk, yazıtlara iki paragraf yer ayırarak, burada sadece yazıtların adları ve tarihlerini vermiştir. Yazıtlarla ilgili herhangi bir resim kullanmamıştır.

Deliorman'ın kitabında, “Edebiyat” konusunun içinde yer alan yazıtlar (87) bir sayfa yer oluşturmaktadır. Orhun Yazıtları'nın taşa kazınmasını gösteren temsili resim de aynı sayfada verilmiş, yazıtlar kısaca açıklanmıştır. Yazıtlara % 2 oranında yer verilmiştir.

Komasyon, Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü metnini, Göktürkçe ve Türkçe olarak (51) bir sayfa şeklinde vermiş, “Sözlü ve Yazılı Edebiyat” konusu içinde (56) Tonyukuk Yazıtı ve resmi ile birlikte, yazıtların özellikler açıklanmıştır. Yazıtların özellikleri ile ilgili olarak “Yazıtlarda bulunan, ‘Fakir milletin zenginleştirilmesi, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi’ gibi ifadeler, Türklerde Sosyal Devlet anlayışının ortaya çıktığını göstermektedir.”(56)denilmiştir. Kitapta iki sayfa oluşturan yazıtlarla ilgili bölümün oranı % 7. 7'dir.

Uğurlu, Göktürk (73-74) siyasi tarihi ile “Yazı, Dil ve Edebiyat” (95) konusunun içinde yazıtların orijinal metinleri ve açıklamalarını vermiştir. “Eski Türk Yazıtları” konusunda yazıtlar ayrıntılı bir şekilde işlenmiş, ve “Tonyukuk ile Kül Tigin” yazıtları resimleri kullanılmıştır. Uğurlu aynı sayfada, kitabelerle ilgili olarak, “Türk devlet adamlarının Türk milletine hesap vermesi, milletle hesaplaşması yer almaktadır.” (97) ifadesini kullanmıştır. Yazıtlar kitapta üç sayfa ve % 5. 8 oranındadır.

Kara, yazıtları oldukça kısa bir şekilde incelemiştir. “İlk Türk Yazıtları” konusunun içinde birer cümle ile yazıtlar açıklanmıştır. Tam sayfa olarak ‘Tonyukuk Yazıtı’ (92) resmini vermiştir. Yazıtlar, ünite içinde bir sayfa ile % 2. 2 oranına sahiptir.

Yazıtlara çok fazla yer ayırmayan Ergezer, sadece yazıtların adlarını, tarihlerini ve konularını açıklamış (82-83) ve “Tonyukuk Yazıtı”nın resmini (82) kullanmıştır. Yazıtların kitaptaki oranı % 1. 2'dir.

Yazıtlarla ilgili resim ve orijinal metin kullanmadan, kısaca yazıtların özellikleri ve önemi üzerinde duran (86) Gündoğdu-Bulduk ikilisinin kitabında ünitenin içinde yazıtlara başka yerde değinilmemiştir.

Yapılan değerlendirmeye göre; Orhun Yazıtları, Akşit-Oktay, Ganjuk ve Gündoğdu-Bulduk tarafından hazırlanan ders kitapları dışında tüm kitaplarda yer almıştır. Orhun Yazıtları'nı en ayrıntılı Şekilde işleyen kitap, Komisyon tarafından hazırlanan kitaptır. Ayrıca, bu kitapta, Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü metni, Gktrke ve Türkçe olarak verilmiştir.

4.1.7. Kaynakçalar

Kaynakçalar, ders kitaplarında yer alan bilginin kaynağını öğrenciye göstermesi ve tanıtması açısından önemlidir. İncelenen tüm ders kitaplarında konuyla ilgili kaynakçalar bulunmaktadır. Dersi kitabı yazarlarının tercih ettiği kaynaklar aşağıda sıralanmıştır.

Akdes Nimet Kurat, "Göktürk Kağanlığı", Ankara 1952, (Sümer-Turhal)

Hüseyin Namık Orkun, "Eski Türk Yazıtları", İstanbul 1936, (Sümer-Turhal)

Emel Esin, "Türk Kültür Tarihi", Ankara 1985, (Ganjuk, Uğurlu, Kara)

Bahattin Ögel, "İslamiyetten nce Türk Kültür Tarihi", Ankara 1988, (Sümer-Turhal, Ganjuk, Deliorman, Komisyon, Uğurlu)

İbrahim Kafesoğlu, "Türk Milli Kültürü", İstanbul 1983, (Merçil ve Diğerleri, Komisyon, Kara)

Zeki Velidi Togan, "Umumi Türk Tarihine Giriş", İstanbul 1970, (Akşit-Oktay, Merçil ve Diğerleri, Komisyon, Uğurlu, Kara)

Hüseyin Namık Orkun, "Türk Tarihi" (Akşit-Oktay)

Nejat Diyarbekirli, "Hun Sanatı", İstanbul 1972, (Merçil ve Diğerleri, Sümer-Turhal, Deliorman, Komisyon)

Emel Esin, “İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş” İstanbul 1978, (Merçil ve Diğerleri, Deliorman, Ergezer)

Abdülkadir İnan, “Eski Türk Dini Tarihi”, İstanbul 1976, (Merçil ve Diğerleri, Sümer-Turhal, Kara)

Bahattin Ögel, “Türk Mitolojisi”, Ankara 1971, (Merçil ve Diğerleri, Deliorman, Uğurlu, Ergezer)

Bahattin Ögel, “Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi”, Ankara 1981, (Merçil ve Diğerleri, Deliorman, Komisyon, Kara, Ergezer)

Bahattin Ögel, “Türk Kültür Tarihine Giriş”, Ankara 1984, (Deliorman, Komisyon, Ergezer)

Yukarıda verilen bazı kaynaklar, görüldüğü gibi birçok yazar tarafından kullanılmıştır. En çok yararlanılan kaynaklar ise, B. Ögel’in, “İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi” ve “Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi” ile Zeki Velidi Togan’ın, “Umumi Türk Tarihine Giriş” adlı yapıtlarıdır.

4.1.8. Dizin (İndeks)

Dizin (İndeks), bir kitapta aranılan şeyin bulunmasını kolaylaştırmak üzere hazırlanmış bir cedveldir. Dizinde, kişi, yer adları ve tabirler yer alır (Kütükoğlu 1998: 115).

Akşit-Oktay, Merçil ve Diğerleri, Sümer-Turhal ve Ganjuk tarafından hazırlanan ders kitapları dışındaki tüm kitaplarda dizin yer almıştır. Buna göre, 1993 yılından sonra basımı yapılan Tarih-1 ders kitaplarının tümünde dizin bulunmaktadır.

4.1.9. Günlük (Kronoloji)

Günlükte, ders kitabı içinde yer alan konuyla ilgili önemli tarihler verilmektedir. Buna göre; savaşlar, antlaşmalar, uygarlık ve devletlerin kuruluş ve yıkılış tarihleri, tarihi kişilerin doğum ve ölüm yılları, önemli fetih tarihleri günlüklerde sıralanmaktadır.

İncelenen ders kitaplarından, Merçil ve Diğerleri, Sümer-Turhal ve Ganjuk tarafından hazırlanan kitaplarda günlük yer almamaktadır.

Akşit-Oktay, kesin olarak tarihi bilinmeyen tarihlerin önüne “T” (Takriben) işareti koyarak açıklama yapmıştır. Deliorman, Uğurlu ve Kara, ‘Milattan Önce ve Milattan Sonra’ başlıkları şeklinde ikiye ayırarak günlük oluşturmuştur.

Görüldüğü gibi, 1975’te ve 1993 sonrası basımı yapılan ders kitaplarında, ders kitabı yazarları günlük kullanmıştır. Yukarıda yapılan açıklamaya göre, ders kitabı yazarları, “Türklerin Anayurdu ve Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar”, “Göçler”, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri” ve “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet” konuları içerisinde yer alan önemli tarihleri oluşturdukları günlüklerde kullanmışlardır.

4.2.0. Öğrenci Düzeyine Uygunluk

İncelenen ders kitaplarında, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesinde kullanılan dilin, açık ve anlaşılır olduğu belirlenmiştir. Ancak, konunun siyasi tarih ağırlıklı olması, çok fazla yabancı kelime, olay, kişi ve yer adları içermesi, konunun anlaşılabilirliğini azaltmaktadır. Önemli olay, kişi ve yer adlarının tüm kitaplarda koyu renkli yazılması öğrencinin dikkatini çekebilmesi yönünden olumlu bir oluşturmuştur.

Ünite içinde dikkat çeken başka bir nokta, konu içinde yer alan bilgiler, uzun cümleler şeklinde verilmiş olmasıdır. Bu durum, öğrencinin dikkatinin kısa sürede kaybolmasına, ilk okuduğu bilgileri, cümlenin sonlarında unutmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin Yardımcı Unsurlar Açısından İncelenmesi” başlıklı bu bölümün genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, konuyu destekleyen yardımcı unsurların bir çoğunun ders kitabı yazarları tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak, konunun ilgi çekip, öğrenilebilirliğini destekleyen bu yardımcı unsurların ünite içinde daha fazla yer almasının daha olumlu sonuçlar getireceği açıktır.

BÖLÜM V

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmanın birinci bölümünde “1980-2004 Yılları Arası Türkiye’de İktidara Gelen Partiler”, “1980 Sonrası Tarih-1 Programları” ve “1980 Yılından Sonra Liselerde Okutulan Tarih-1 Ders Kitapları” ile üçüncü bölümünde “1980 Sonrası Tarih-1 Kitaplarında Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İçerik Açısından İşlenişi” ve dördüncü bölümünde “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin Yardımcı Unsurlar Açısından İncelenmesi” başlıkları altında işlenen konularla ilgili elde edilen bulgular değerlendirilerek, yorumlara yer verilmiştir.

“1980-2004 Yılları Arası Türkiye’de İktidara Gelen Partiler” başlığı ile incelenen konuda elde edilen bulgular şöyledir:

12 Eylül 1980 sonrası oluşturulan ve MGK’nın yürüttüğü olağanüstü rejim, 06.11.1983 seçimlerinde, Turgut Özal başkanlığındaki bir sağ parti olan ANAP’ın birinci parti olması ve tek başına iktidara gelmesi ile birlikte sona ermiştir. ANAP iktidarı, 1991 genel seçimlerine kadar sürmüştür.

1991 genel seçimleri koalisyon hükümetleri dönemini başlatmıştır. 1991-1994 yılları arası, bir sağ parti ile bir sol partinin (DYP-SHP) koalisyonunun yaşandığı dönem olmuştur. Daha sonraki dönemde, ANAYOL, REFAHYOL, ANASOL-D ve DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Koalisyon hükümetleri dönemi, 2003 genel seçimleri ile sona ermiştir. Bu seçimlerde, bir sağ parti, AKP iktidar olmuştur.

Bu dönem Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

TABLO-2
1980-2004 YILLARI ARASI TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETLERİ

12.11.1979-12.09.1980	Süleyman Demirel Hükümeti (T.C.43.Hükümeti)
21.09.1980-13.12.1983	Bülent Ulusu Hükümeti (T.C.44.Hükümeti)
13.12.1983-21.12.1987	1.ANAP(Turgut Özal) Hükümeti (T.C.45.Hükümeti)
21.12.1987-09.11.1989	2. ANAP(Turgut Özal) Hükümeti (T.C.46.Hükümeti)
09.11.1989-23.06.1991	3. ANAP(Yıldırım Akbulut) Hükümeti (T.C.47.Hükümeti)
23.06.1991-20.11.1991	4. ANAP(Mesut Yılmaz) Hükümeti (T.C.48.Hükümeti)
20.11.1991-25.06.1993	Süleyman Demirel Hükümeti (T.C.49.Hükümeti) (16.05.1993 Demirel Cumhurbaşkanı seçilir)
25.06.1993-05.10.1995	Tansu Çiller Koalisyon Hükümeti (T.C.50.Hükümeti)
05.10.1995-30.10.	Tansu Çiller Azınlık Hükümeti (T.C.51.Hükümeti) (Bu hükümet güvenoyu alamamıştır)
30.10.1995-06.03.1996	Tansu Çiller (Anayol) Koalisyon Hükümeti (T.C.52.Hükümet)
06.03.1996-28.06.1996	Mesut Yılmaz Koalisyon Hükümeti (T.C.53.Hükümet)
28.06.1996-30.06.1997	Necmettin Erbakan(Refahiyol) Koalisyon Hükümeti (T.C.54.Hükümet)
30.06.1997-11.01.1999	Mesut Yılmaz (Anasol-D) Koalisyon Hükümeti (T.C.55.Hükümeti)
11.01.1999-28.05.1999	Bülent Ecevit Azınlık Hükümeti (T.C.56.Hükümeti)
28.05.1999-03.11.2002	Bülent Ecevit (DSP-ANAP-MHP) Koalisyon Hükümeti (T.C.57.Hükümet)
18.11.2002-11.03.2002	Abdullah Gül Hükümeti (T.C.58.Hükümet)
14.03.2002–	Recep Tayip Erdoğan Hükümeti (T.C.59.Hükümeti)

“1980 Sonrası Tarih-1 Programları” konusunda programlarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İncelenen ilk program 1982 yılında hazırlanmış olan “Geçici Müfredat Programı”dır. Bu programda incelenen üniteler; programda yer alan ikinci ünite:

“Türklerin Anayurdu ve Göçler”, beşinci ünite; “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri” ve altıncı ünite; “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet”tir.

Talim ve Terbiye Kurulu’nun, 1983 yılında hazırladığı programda yer alan konular ve oranları aşağıdaki gibidir:

1. Ünite: Tarihe Giriş	(%) 8
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler	5
3. Ünite: Asya ve Mısır’da Kurulan İlk Medeniyetler	20
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri	5
5. Ünite: İslamiyet’ten Önce Kurulan Türk Devletleri	25
6. Ünite: İslamiyet’ten Önce Kurulan Türk Devletleri’nde Kültür ve Medeniyet	12
7. Ünite: İslam Tarihi	25

1983 tarih 1 programında incelenen üniteler iki, beş ve altıncı ünitelerdir. Bu üç ünite programda % 42 oranında ağırlık göstermektedir.

1991 yılında yapılan düzenlemeyle “Ortaöğretim Kurumları Tarih-1 Programı” içinde yer alan konuların yaklaşık ağırlıkları aşağıdaki gibidir:

1. Ünite: Tarihe Giriş	% 4
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler	5
3. Ünite: Asya ve Mısırdaki Kurulan İlk Medeniyetler	11
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri	4
5. Ünite: İslamiyet’ten Önce Kurulan Türk Devletleri	15
6. Ünite: İslamiyet’ten Önce Kurulan Türk Devletleri’nde Kültür ve Medeniyet	8
7. Ünite: İslam Tarihi	15
8. Ünite: Türklerin İslamiyet’e Girişleri ve İlk Türk-İslam Devletleri	12
9. Ünite: Orta Çağda Avrupa	4
10. Ünite: Türkiye Tarihi	16
11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu’da Kurulan Diğer Devletler	5

1991 yılında yapılan düzenlemeyle, 1983 Tarih 1 programına, “Türklerin İslamiyete Girişleri ve İlk Türk-İslam Devletleri”, “Orta Çağda Avrupa”, “Türkiye Tarihi” ve “Orta Asya ve Yakın Doğu’da Kurulan Diğer Devletler” konuları eklenmiştir. İnceleme konuları bu programda da, ikinci ünite: “Türklerin Anayurdu ve Göçler”, beşinci ünite: “İslamiyetten Önce kurulan Türk Devletleri” ve altıncı ünite: “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet”tir. Bu üç ünite, toplam % 28 oranıyla programda yer almıştır.

1992-1993 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya konulan “Ders Geçme ve Kredili Sistem” ile tarih dersleri Tarih 1-2 şeklinde okutulmaya başlanmıştır. Daha önce üç kitap halinde okutulan tarih konuları, tarih 1-2 olarak iki kitapta toplanmıştır.

1992-1993 yılından itibaren uygulanmaya konulan Tarih 1 programında yer alan her bir üniteye yaklaşık olarak ne kadar ağırlık verildiği aşağıda verilmiştir:

1. Ünite: Tarihe Giriş	(%) 4
2. Ünite: Türklerin Anayurdu ve Göçler	5
3. Ünite: Asya ve Mısır’da Kurulan İlk Medeniyetler	8
4. Ünite: Ege ve Roma Medeniyetleri	4
5. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri	10
6. Ünite: İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet	15
7. Ünite: İslam Tarihi	15
8. Ünite: Türklerin İslamiyete girişleri ve ilk Türk-İslam Devletleri	14
9. Ünite: Orta Çağda Avrupa	4
10. Ünite: Türkiye Tarihi	16
11. Ünite: Orta Asya ve Yakın Doğu’da Kurulan Diğer Devletler	5

1992-1993 programında incelenen üniteler, iki, beş ve altıncı ünitelerdir. Bu üç ünitenin program içindeki toplam oranı % 30’dur.

1993 yılından itibaren, daha önce üç ayrı ünite olarak verilen konular tek bir üniteye toplanmıştır. Bu ünitenin adı ‘Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk

Devletleri' olmuştur. Ünitenin bu şekilde oluşturulmasından sonra programdaki ağırlığı % 20'yi geçmemektedir.

1992-1993 öğretim yılında başlatılan “Ders Geçme ve Kredili Sistem” uygulaması 1995-1996 yılından itibaren kaldırılarak, “Sınıf Geçme” uygulaması başlatılmıştır. 1997 yılından itibaren Tarih 1-2 programı yürürlükten kaldırılmıştır.

İnceleme sonucunda, bu programların içeriklerinde şu değişikliklerin olduğu saptanmıştır.

1983 programında toplam ünite sayısı yedi iken, 1991 ve 1992-1993 programlarında toplam ünite sayısı on birdir. Her üç programda da incelenen ünite sayısı üçtür. İncelenen üniteler, “Türklerin Anayurdu ve Göçler”, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri” ve “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet”tir. Bu programlarda yer alan, “Türklerin Anayurdu ve Göçler” ünitesi, “Anayurdun Sınırları ve Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar” ile “Göçler ve Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu” alt başlıklarından oluşmaktadır.

1983, 1991 ve 1992-1993 programlarında bu üniteye % 5 oranında ağırlık verilmiştir.

1983 programında, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri” ünitesinin alt başlıkları “Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Diğer Türk Devletleri”dir. Bu programda bu üniteye % 25 oranında yer ayrılmıştır.

1991 ve 1992-1993 programlarında, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletleri” ünitesinde alt başlıklar farklılaşmıştır. Ünitenin alt başlıkları şunlardır: “Türk Adının Anlamı ve Kökeni”, “Hunlar”, “Göktürkler”, “Uygurlar” ve “Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları”. Bu programlarda, 1983 programından farklı olarak, bu üniteye “Türk Adının Anlamı” konusu eklenmiştir. Ünite 1991 programında % 15 oranında iken, 1992-1993 programında % 10 oranına indirilmiştir.

İncelenen son ünite, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet” 1983 programında, şu alt başlıklardan oluşmaktadır: “Devlet ve Toplum

Yapısı”, “Güzel Sanatlar”, “Hukuk”, “Dinleri ve İnanışları” ile “Ekonomi, Ticaret ve Sanayi”. Bu programda üniteye % 12 oranında ağırlık verilmiştir.

1991 ve 1992-1993 programlarında, “İslamiyetten Önce Kurulan Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet” ünitesinin alt başlıkları şunlardır: “Devlet Yönetimi”, “Toplum Yapısı”, “Ordu”, “Din ve İnanış”, “Hukuk”, “Dil ve Edebiyat”, “Sanat” ile “Ekonomi ve Ticaret”. Bu programlarda, 1983 programından farklı olarak bu üniteye, ordu, dil ve edebiyat konuları eklenmiştir. Bazı konuların ise başlıkları değiştirilerek verilmiştir. 1983 programındaki “Güzel Sanatlar” konusu, “Sanat” başlığı altında işlenmiştir. Bu üniteye, 1991 programında % 8 oranında ağırlık verilirken, 1992-1993 programında % 15 oranında ağırlık verileceği belirtilmiştir.

1983 programında, siyasi tarihe % 30 oranında yer ayrılırken, kültür ve medeniyet konusuna % 12 ağırlık verilmiştir.

1991 programında siyasi tarih % 20, kültür ve medeniyet % 8 oranındadır.

1992-1993 yılından itibaren uygulanan programda ise, siyasi tarih % 15, kültür ve medeniyet % 15 oranındadır. Buna göre 1983 ve 1991 programlarında siyasi tarihe daha fazla ağırlık verilirken, 1992-1993 programında siyasi tarih ile kültür ve medeniyet konuları % 15 oranlarıyla birlikte eşit ağırlıktadır.

1983-1991 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde ANAP hükümetleri dönemleri yaşanmıştır. ANAP hükümetleri programında yer alan eğitim politikasında ortaöğretimde mesleki teknik eğitimi geliştirmek amaçlanmıştır. Ortaöğretimde genel eğitimin genel ağırlığı ise giderek azaltılmıştır. Yine bu dönemde milli kültürün de kalkınma, çağdaşlaşma ve dışa açılma çalışmalarının özünü oluşturacağı belirtilerek, yaygınlaştırılması, kalkınma politikalarının temel ilkesi olarak benimsenmiştir. Bu yıllar arası Tarih-1 programında yer alan üniteye siyasi tarih konuları kültür ve medeniyet konularından daha fazla orana sahiptir. 1992-1993 programının uygulanmaya başlandığı yıllarda ise DYP-SHP koalisyon hükümeti iktidardadır.

DYP-SHP hükümeti eğitime kültür kapsamı içinde yaklaşmıştır. Bu dönemde ise kültür ve medeniyet konuları, siyasi tarih konuları ile eşit ağırlıktadır.

“1980 Sonrası Lise Tarih-1 kitaplarında Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İçerik Açısından İşlenişi” konusunun yer aldığı üçüncü bölümde elde edilen bulgular şunlardır: Bu bölümün ilk konusu, “İncelenen Ders Kitaplarının İçindekiler Bölümü”dür. Bu konuda, ders kitaplarının içindekiler bölümleri incelenmiştir.

“Türk Adının Anlamı” konusu, 1980 sonrası basımı yapılan tüm ders kitaplarında bulunmaktadır. Buna göre bu konu; Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, Sümer-Turhal, Ganjuk, Deliorman, Komisyon, Uğurlu, Kara, Ergezer ile Gündoğdu-Bulduk tarafından hazırlanan kitaplarda yer almaktadır. Bu kitaplarda en çok tekrarlanan anlam, “Türemek, Güçlü ve Olgun”dur.

“Türklerin Anayurdu” konusunda, anayurdun sınırları 1995 yılına kadar basılan kitaplarda farklılıklar gösterirken, bu yıldan sonra basılan kitaplarda (Uğurlu, Ergezer ve Gündoğdu-Bulduk) aynıdır. Bu kitaplar anayurdun sınırlarını “Doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Sibiry ve güneyde Hindikuş ve Karanlık Dağları” olarak vermiştir. Bu konunun alt başlıkları olan “Anayurtta Kurulan İlk Uygarlıklar” konusunda 1980-1993 yılları arasında basılan kitaplarda bu uygarlıklara yer verildiği görülmektedir. M. Ö. beş bin yıl öncesine inilerek, Anav, Kalteminar, Afonosyevo, Andronovo ve Karasuk kültürlerinden söz edilmiştir. Diğer alt başlık “Göçler” de ise göçlerin temel nedeni olarak anayurttaki yaşam koşullarının zorlaşması verilmiştir. Göçler M. Ö. ve M. S. olarak tarihlendirilirken, göçlerin yönleri doğu-batı-kuzey ve güney olarak anlatılmıştır. 1980 sonrası basılan tüm ders kitaplarında göçlerin sebepleri birbirine benzemektedir. Bunlar, iklim değişikliği, toprak verimsizliği, nüfusun artması, iç anlaşmazlıklar, dış baskılar ve yeni topraklar kazanma isteğidir. İncelen konuların tek üniteye toplandığı 1993 yılından sonra “İskitler” konusu da üniteye eklenmiştir.

“Anayurtta Kurulan İlk Türk Devletleri” başlığı altında incelenen konuda, konuların “Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar” şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Hunlar konusunda, Çin Seddi ve Çinlilerle mücadeleler en çok işlenen konulardır. Hunların ikiye ayrılıp yıkılmasında, Çinlilerin faaliyetleri anlatılırken, Hun siyasi tarihinde üzerinde durulan diğer konu, Mete'nin oluşturduğu askeri sistemin Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluş yıldönümü olarak kutlandığı bilgisidir. İncelenen tüm ders kitapları Hunlar'ın siyasi tarihini ayrıntılı şekilde vermiştir.

“Kavimler Göçü” konusunda göçlerin sebebi olarak, Asya Hunları'nın yıkılması sonucu batıya göç eden Hunların, Avrupa'daki kavimleri yer değiştirmeye zorlaması, şeklindeki açıklama verilmiştir. Akşit-Oktay'ın kitabı dışındaki tüm kitaplarda “Kavimler Göçü” işlenmiştir.

Akşit-Oktay'ın kitabı dışında tüm kitaplarda işlenen diğer bir konu “Göktürkler” dir. Göktürkler ile ilgili üzerinde en çok durulan konu, tarihte Türk adıyla anılan ilk Türk Devleti olduğu bilgisidir. 1995 basımlı kitabında Uğurlu, yukarıda açıklanan bilgiyi verdikten sonra, “Türk adıyla kurulan ikinci devlet Büyük Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.” ifadesini kullanır.

1980 sonrası birinci sınıf konularına eklenen diğer konular “Uygurlar” ve “Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları”dır. “Uygurlar”ın siyasi tarihinde, yerleşik hayata geçiş ile Moğollar üzerindeki kültürel etki bilgileri vurgulanmıştır. “Diğer Türk Devletleri ve Toplulukları” konusunda üzerinde en çok durulan nokta, bu devletlerin siyasi tarihleridir. Sümer-Turhal 1989 basımlı kitaplarında, Kırgız, Kazak, Oğuz ve Kıpçak insanların günümüzü yansıtan resimlerini konunun içinde kullanmıştır.

1980-2004 yılları arası Tarih-1 ders kitaplarında yer alan ünitelerin oranları aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir.

TABLO-3
Türklerin Tarih Sahnesine Çıktıkları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin İncelenen Kitaplarda Oranları

	Türklerin Tarih Sahnesine Çıktıkları Ve İlk Türk Devletleri		Eski-Antik Çağ		Tarih Bilimine Giriş Ve Diğer Konular		İslam Tarihi		Toplam
	Sayfa	Yüzde	Sayfa	Yüzde	Sayfa	Yüzde	Sayfa	Yüzde	
Akşit-Oktay 1975	<u>9</u>	<u>3.7</u>	213	89.1	17	7.1	-	-	239
E.Merçil ve Diğ. 1989	<u>56</u>	<u>20.8</u>	41	15.2	30	11.1	142	52.7	269
Sümer-Turhal 1990	<u>90</u>	<u>38.7</u>	74	31.8	15	6.4	53	22.8	232
Ganjuk 1992	<u>26</u>	<u>16.1</u>	36	22.3	15	9.3	84	52.1	161
Deliorman 1993	<u>50</u>	<u>19.4</u>	24	9.3	17	6.6	166	64.5	257
Komisyon 1993	<u>26</u>	<u>14.6</u>	14	7.9	10	5.6	127	71.7	177
Uğurlu 1994	<u>51</u>	<u>19.3</u>	27	10.2	18	6.8	168	63.6	264
Kara 1995	<u>45</u>	<u>17.5</u>	30	11.6	16	6.2	166	64.5	257
Ergezer 1999	<u>41</u>	<u>16.8</u>	28	11.5	13	5.3	161	66.2	243
Gündoğdu-Bulduk 2002	<u>50</u>	<u>19.8</u>	32	12.6	15	5.9	155	61.5	252

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıktıkları ve İlk Türk Devletleri” ünitesinin, Sümer-Turhal ikilisinin hazırladığı ve 1990 basımlı ders kitabında oran olarak en fazla yer kapladığı görülmektedir. Ünitenin en az oranda bulunduğu kitap Akşit-Oktay ikilisinin kitabıdır. Ancak, bu kitapta sadece ‘Hunlar’ konusu işlenmiştir. Bununla birlikte, 1980-2004 yılları arası üniteye oransal farklılıklar da dikkat çekmektedir. Ünitenin programlarda görülen yaklaşık ağırlıkları ile ders kitaplarındaki ağırlıkları karşılaştırıldığında ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır: 1980-1990 arası yayınlanmış programlarda üniteye yaklaşık % 42

oranında yer ayrılırken, aynı yıllar arası basımı yapılan ders kitaplarında oran %3.7 (Akşit-Oktay), %20. 8 (Merçil ve Diğ.) arasındadır. 1990-1993 yılları arasında programda üniteye verilen yaklaşık ağırlık (1991 Programı) % 28, (1992-1993 Programı) % 30 iken, aynı yıllar arası ders kitaplarındaki oranlar ise, % 38. 7 (Sümer-Turhal), %16. 1 (Ganjuk), 19. 4 (Deliorman) ve 14. 6 (Komisyon, ancak, bu kitap büyük boy ve çift sütundur.) 1993 sonrası ünite, programlarda yaklaşık % 20 oranında iken, ders kitaplarında 19. 3 (Uğurlu), 17. 5 (Kara), 16. 8 (Ergezer) ve 19. 8 (Gündoğdu-Bulduk).

“İlk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet” başlığı altında incelenen konular, “Devlet Yönetimi ve Ordu”, “Din ve İnanış”, “Sosyal ve İktisadi Hayat”, “Yazı, Dil ve Edebiyat” ile “Bilim ve Sanat”tır.

“Devlet Yönetimi ve Ordu” konusunda, 1980 sonrası ders kitaplarında en çok üzerinde durulan konu, hükümdara yönetme yetkisinin tanrı tarafından verildiği görüşüdür. Ordu konusunda ise, 1975’te basımı yapılan Akşit-Oktay’ın ders kitabında Türklerin savaşçı özelliklerinin sebebi olarak çevre koşulları ve Türklerin yaşam özelliklerinin etkisi verilmiştir. Daha sonra basımı yapılan diğer kitaplarda ise “Ordu-Millet” anlayışı egemen olmuştur.

“Din ve İnanış” konusunda en çok, Gök Tanrı Dini, Tabiat Kuvvetlerine İnanma, Şamanizm ve Atalar Kültü vurgulanmıştır. Komisyon 1993 basımlı kitabında, bu konuyu işlediği bölümde, günümüzde de toplumda görülen bazı inanışların Şamanizm adetlerine dayandığı bilgisini vermiştir. (Eşikten atlamak, yağmur duası....)

“Sosyal ve İktisadi Hayat” konusu, Akşit-Oktay’ın kitabında yer almazken, Merçil-Tarhan-Günel-Merçil, Sümer-Turhal ve Ganjuk’un kitaplarında “Ekonomi ve Ticaret” başlığı ile anlatılmıştır. Bu konuda tarım, hayvancılık ve İpek Yolu tüm kitaplarda üzerinde durulan konular olmuştur.

“Yazı, Dil ve Edebiyat” konusu, 1980 yılından sonra, birinci sınıf konularına eklenmiştir. Bu nedenle, Akşit-Oktay’ın kitabı dışındaki tüm kitaplarda bu konu

verilmiştir. Türkçe, Türklerin kullandıkları alfabeler, Orhun Yazıtları ve Türk destanları tüm ders kitaplarında anlatılmıştır.

“Bilim ve Sanat” konusunu tüm ders kitapları işlemiştir. Akşit-Oktay sadece “Hunlar” konusunu verdiği için, Hun sanatı üzerinde dururken, diğer ders kitapları bu konuyu ayrıntılı şekilde incelemiştir.

“Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri” konusu üniteye 1993 yılından sonra eklenmiştir. Bu konu, Türk-Çin, Türk-Moğol, Türk-Arap ve Türk-İran ilişkileri üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Türk-Çin ilişkilerinde Çin Seddi ve İpek Yolu’nun önemi anlatılırken, Türk-Moğol ilişkilerinde kültürel etkileşim vurgulanmıştır. Türk-Arap ilişkilerinde Talas Savaşı’nın önemi anlatılmış, konu Arap toplumunda Türk idari ve askeri sisteminin etkisi ile geliştirilmiştir. Son konuda Türk-İran ilişkileri işlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda incelenen ders kitapları içinde yer alan “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesi, siyasi tarih ile kültür ve medeniyet konuları sayfa sayıları ile yaklaşık oranları verilmiştir.

Tablo-4
İncelenen Ders Kitaplarında Siyasi Tarih İle Kültür ve Medeniyet Konuları

Ders Kitapları	Ünitenin Toplam Sayfa Sayısı	Siyasi Tarih		Kültür ve Medeniyet	
		Sayfa	%	Sayfa	%
Akşit-Oktay	9	7.5	83	1.5	17
Merçil-Tarhan-Günel-Merçil	56	38	68	18	32
Sümer-Turhal	90	61	68	29	32
Ganjuk	23	14	61	9	39
Deliorman	50	28	56	22	44
Komisyon	26	15.5	60	10.5	40
Uğurlu	51	34	67	17	33
Kara	45	26	58	19	42
Ergezer	41	24	59	17	41
Gündoğdu-Bulduk	50	30	60	20	40

Ders Kitaplarında, ünitenin siyasi tarih ile kültür ve medeniyet konularının oranları karşılaştırıldığında, 1993 yılından sonra basımı yapılan kitaplarda, kültür ve medeniyet konusunun arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, siyasi tarih tüm kitaplarda oran olarak daha fazla ağırlıktadır. 1990 öncesi basılan kitaplarda siyasi tarih, oran olarak kültür ve medeniyet konularının oranlarının iki katından daha fazladır.

1991-1993 yılları arası DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde eğitim kültür kapsamı içerisinde değerlendirilmiş, bu yaklaşımın Tarih-1 programlarına olası etkisi daha önce incelenmiştir. Bu yıllar arası, ders kitaplarında yer alan ünitenin siyasi tarih ile kültür ve medeniyet konularının oran olarak değerlendirildiği Tablo-4'ün

incelenmesi sonucunda, 1993 yılından sonra basımı yapılan Tarih-1 ders kitaplarında kültür ve medeniyet konularının oran olarak arttığı görülmektedir. Ancak, ders kitaplarında, siyasi tarih konuları yine oran olarak kültür ve medeniyet konularına göre daha fazla yer kaplamaktadır.

Dördüncü bölümde incelenen, “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri Ünitesinin Yardımcı Unsurlar Açısından İncelenmesi” konusunda elde edilen bulguları değerlendirmeden önce, ünite de kullanılan yardımcı unsurların oranlarının incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

Tablo-5
Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletler Ünitesinin Yardımcı Unsurlarının Oranları

	Metin Kısmı		Hazırlık ve Değerlendirme Soruları		Haritalar		Açıklayıcı Bilgiler		Resimler		Okuma Parçaları		Orhun Yazıtları	
	sayfa	%	sayfa	%	sayfa	%	sayfa	%	sayfa	%	sayfa	%	sayfa	%
Akşit-Oktay	5.5	61.1	1.5	16.6	1	11.1	-	-	0.5	5.5	-	-	-	-
Merçil ve Diğ.	38.5	68.8	3.5	6.2	3	5.3	-	-	6	10.7	3	5.3	2	3.5
Sümer-Turhal	65.5	72.7	3	3.3	3.5	3.8	-	-	13	14.4	1	1.1	4	4.4
Ganjuk	9.5	41.3	7	30	2.5	10.8	-	-	3	13	1	4.3	-	-
Deliorman	32.5	65	2	4	5	10	0.5	1	8	16	1	2	1	2
Komisyon	18.5	71.1	1	3.8	1	3.8	1.5	5.7	2	7.7	-	-	2	7.7
Uğurlu	34.5	67.6	2	3.9	2.5	4.9	-	-	7	13.7	2	3.9	3	5.8
Kara	30	66.6	3.5	7.7	4.5	10	-	-	4	8.8	2	4.4	1	2.2
Ergezer	26	63.4	2.5	6	4	9.7	-	-	7	17	1	2.4	0.5	1.2
Gündoğdu-Bulduk	3.5	70	1	2	3	6	-	-	10	20	1	2	-	-

“Hazırlık ve Değerlendirme Soruları”nın incelendiği konuda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Soruların bir bölümü Orta Asya ve burada kurulan ilk Türk devletlerinin yerlerini harita üzerinde buldurmaya yöneliktir. Göçler konusunda ise göçlerin sebepleri ve sonuçlarını içeren sorular tüm ders kitaplarında görülmektedir. “Orta Asya’da Kurulan Türk Devletleri, Orta Asya’da Kurulan ilk Türk Devletlerinde Kültür ve Medeniyet ile Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri” konularını içeren hazırlık ve değerlendirme soruları da tüm ders kitaplarında

bulunmaktadır. Bu konularla ilgili sorular bilgi düzeyinde olup, öğrenciyi araştırmaya ve düşünmeye yöneltmemektedir. Sorular, yanıtları kitapların içinde kolaylıkla bulunabilecek özelliktedir. Sorularda görülen değişiklikler, konularda ortaya çıkan değişikliklerle ilgilidir. 1980 sonrası basımı yapılan kitaplarda yer almaya başlayan ‘Türk Adının Anlamı’ konusu ile ilgili sorular da bu yıllarda ders kitaplarına eklenmiştir. 1993 yılından sonra konuya eklenen diğer bir konu ‘Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Münasebetleri’ ile ilgili sorularda bu yıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Soruların tamamına yakınının bilgi ve çok az bir bölümünün de kavrama düzeyinde olması, 1980 sonrasında da çok fazla değişmeyen bir özelliktir. Bu bakımdan soruların, öğrencilerde, analiz, sentez ve değerlendirme yapabilme yeteneğini geliştirmeye yönelik olmadığı görülmektedir.

Ders kitaplarında yer alan haritaların incelendiği “Haritalar” konusunda, 1990 yılından sonra basımı yapılan kitaplarda, ünite içinde haritalara ayrılan yerin oldukça arttığı görülmektedir. İncelenen kitaplar arasında Ganjuk, ünite içinde en çok harita kullanan yazardır. “Anayurt” haritasını 1990 sonrası basılan tüm kitaplar kullanırken, “Asya Hunları” haritasını tüm kitaplar vermiştir. “Göktürkler” haritası 1980 sonrası basımlı tüm kitaplarda, “Kavimler Göçü” haritası 1980-1993 arası basılan kitaplarda, “Uygur Devleti” ve “İpek Yolu” haritaları ise 1993 sonrası basılan tüm kitaplarda yer almaktadır. “İskitler” haritasını sadece Kara kitabında kullanmıştır.

“Açıklayıcı Bilgiler”, 1993 basımlı Komisyon ve Deliorman’ın kitaplarında tespit edilmiştir. Diğer kitaplarda açıklayıcı bilgiler bulunmamaktadır. Deliorman, “Altın Elbiseli Adam” ile ilgili bilgi verirken, Komisyon ünitenin siyasi tarih konusunun işlendiği bölümde açıklayıcı bilgilere oldukça fazla yer ayırmıştır.

Resimlerin en çok kullanıldığı kitap, 2002 basımlı Gündoğdu-Bulduk ikilisinin hazırladığı kitaptır. İncelenen ders kitaplarında, kullanılan resimler Çin Seddi, yazıtlar ve buluntularla ilgilidir. Resimlerle ilgili diğer kitaplardan farklı olarak dikkat çeken bir nokta, Sümer-Turhal’ın kitabında Orta Asya’da yaşayan topluluklardan insanların, günümüzü yansıtan resimlerini kullanmış olmasıdır.

1980 sonrası basılan kitaplar arasında komisyonun hazırladığı kitap dışında incelenen diğer ders kitapları, okuma parçalarına yer vermiştir. Okuma parçalarında içerik olarak en çok Orhun Yazıtları'ndan alınan parçalar kullanılmıştır. Bununla birlikte, Türk mitolojisinden örneklerde verilmiştir. Okuma parçaları oran olarak en çok Kara'nın kitabında bulunmaktadır.

1980 sonrası birinci sınıf konularına eklenen Göktürk Tarihi ile birlikte, Orhun Yazıtları da birinci sınıfta işlenmeye başlamıştır. Orhun Yazıtları, 1980 sonrası tüm kitaplarda anlatılmaktadır. Ancak, Ganjuk ile Gündoğdu-Bulduk imzalı kitaplarda yazıtlarla ilgili birkaç cümle ile açıklama yapıp geçilirken, komisyonun hazırladığı kitapta konu oldukça ayrıntılı işlenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, Tarih-1 ders kitabı yazarlarının en çok tercih ettikleri kaynakların, Bahattin Ögel'in "İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi" ve "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi" yapıtları ile Zeki Velidi Togan'ın "Umumi Türk Tarihine Giriş" adlı yapıtıdır.

Dizin (İndeks), 1993 yılından sonra basımı yapılan Tarih-1 ders kitaplarında yer almaya başlamıştır. Bu yıldan sonra basımı yapılan tüm ders kitaplarında dizin bulunmaktadır.

Merçil ve Diğerleri, Sümer-Turhal ve Ganjuk'un kitapları dışındaki tüm ders kitabı yazarları Günlük (Kronoloji) kullanmıştır. Ünite içinde yer alan konuların öğrenci düzeyine uygunluğunun değerlendirilmesi sonucu, ünite içeriğinde olay, kişi ve yer adlarının çok fazla kullanıldığı belirlenmiştir.

Ancak, bu yardımcı unsurların kullanımında bazı eksikliklerde bulunmaktadır. Hazırlık ve değerlendirme sorularının, öğrencinin bilişsel ve duyuşsal öğrenmelerine uygunluğunun arttırılması, ünite içinde yer alan harita ve resimlerin daha basım kalitelerinin arttırılması, ünite içinde yer alan konuların daha fazla açıklayıcı bilgi ve okuma parçalarıyla desteklenmesi, ünite ile ilgili kaynakçaların öğrencinin daha kolay ulaşabileceği şekilde oluşturularak öğrenciye tanıtılmasının gerekliliği açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak, 1980-2004 yılları arası uygulanan Tarih-1 programları ve liselerde okutulan Tarih-1 ders kitapları içinde yer alan “Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri” ünitesinin kapsam, içerik ve ünite içinde kullanılan yardımcı unsurlar yönünden değişiklikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

“Bulgular ve Yorum” bölümünde, 1980-2004 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Tarih-1 programları ve Tarih-1 ders kitaplarının incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise, ulaşılan sonuçlara göre bazı öneriler sunulmuştur.

1. 1980 ve 1991 yılları arası, Askeri Rejim ve ANAP iktidarlarının yaşandığı dönem olmuştur. Tarih-1 konuları arasında yer alan “Türklerin Tarih Sahnesine Çıktıkları ve İlk Türk Devletleri” ünitesi bu dönemde siyasi tarih ağırlıklıdır. 1983 programında siyasi tarih % 30, 1991 programında % 20, kültür ve medeniyet konuları, 1983 programında % 12, 1991 programında % 8 oranlarındadır. 1980-1991 yılları arası dönemde, ortaöğretimde mesleki teknik eğitimin geliştirilmesi ve genel eğitimin genel ağırlığının giderek azaltılması üzerinde durulmuş, milli kültürün de kalkınma ve çağdaşlaşma çalışmalarının temelini oluşturacağı benimsenmiştir. Ancak, bu dönemde, milli kültürün aktarılmasında özellikle siyasi tarih konularının ağırlıkta olduğu görülmüştür.

2. 1991-1994 yılları arası DYP-SHP koalisyon hükümetinin yaşandığı dönemdir. 1992 yılında uygulamaya konulan Tarih-1 programında ise siyasi tarih ile kültür ve medeniyet konularının oranları eşittir. DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde eğitime kültür kapsamı içinde yaklaşılmasının olası etkisi sonucu olarak, bu dönemde siyasi tarih ile kültür ve medeniyet konularının oranlarını eşit düzeye ulaştığı belirlenmiştir.

3. İncelenen ders kitaplarında, ünitenin oran olarak ağırlık dağılımına (Tablo-3, sayfa 89) bakıldığında, 1990 basımlı Sümer-Turhal’ın kitabının doksan sayfa ve % 38.7 oranıyla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Akşit-Oktay’ın kitabında tek bir ünite bulunmaktadır. Diğer ders kitaplarında ünitenin yaklaşık oranları % 14.6 - % 20.8 arasında değişmektedir.

4. Ders kitaplarında ünite içinde siyasi tarihe ayrılan sayfa sayısı ve oranlar çok fazla iken (Tablo-4, sayfa 92) kültür ve medeniyet konuları, 1992 yılından sonra basılan kitaplarda sayfa sayısı ve oran olarak artmaktadır. İncelenen ders kitaplarında 1992 yılından sonra, kültür ve medeniyet konularının artması, DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde eğitimin kültür kapsamı içerisinde değerlendirilmesi ile ilişkilendirilebilir.

5. Konuyu destekleyen yardımcı unsurlardan “Hazırlık ve Değerlendirme Soruları”, “Haritalar” ve “Resimler” tüm ders kitaplarında kullanılmıştır. Diğer yardımcı unsurlar “Açıklayıcı Bilgiler”, “Okuma Parçaları”, “Kaynakçalar”, “Dizin”, “Günlük” ve konuyla ilgisi nedeniyle “Orhun Yazıtları”, bazı kitaplarda kullanılmamıştır. “Öğrenci Düzeyine Uygunluk”un incelendiği konuda ise, ünite içinde çok sayıda yer alan olay, kişi ve yer adlarının öğrenmeyi zorlaştırıcı etkenler olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Ortaöğretim, tarih öğretimi ile Türk Tarihi’ni temel kabul edip gençlere binlerce yıllık uzun bir geçmişe sahip olduğu konusunda gerçek bilgileri vermek elbette çok önemlidir. Özellikle Atatürk’ün ifade ettiği gibi “Türklüğün unutulmuş medeni niteliği’ni ortaya koyup, gençlere öğretmek önemli bir görevdir.”

Günümüze kadar uzanan sürede oluşturulan ders programları ve kitap yazma anlayışlarının, her yeni iktidar döneminde değişikliklere uğratıldığı görülmektedir. Her yeni gün ile birlikte ortaya çıkan gerçekler programlara yansıtılmalıdır. Ancak, bunu gerçekleştirirken çok dikkatli olunmalıdır. Bu nedenle, ülkemizde verilen tarih dersleri siyasal tartışma alanı olmaktan uzak tutulmalıdır.

Milli eğitimde, nasıl bir gençlik hedeflendiği konusunda kalıcı, tutarlı ve gerçekçi bir yol çizilmelidir. Belirli dönemlerde yapılan ve bazen birbirinin tam tersi özellikler taşıyan eğitim anlayışıyla bezenmiş, farklılıklara kapalı ancak birbirinden farklı tiplerde gençler yetiştirmekle, çağın çok gerisinde kalınacağı kesindir. Çağı yakalamak için, yenilikler yapılması gereklidir. Ancak bu yeniliklerin, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti’ne zarar vermeyecek şekilde yapılması büyük önem taşımaktadır.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler sonucunda, Türk tarihini genç kuşaklara daha iyi aktarıp, öğretebilmek için aşağıda yer alan öneriler sunulabilir:

1. İçinde yaşadığımız dünyanın değişen ve gelişen şartlarına uygun olarak, kendi tarihlerini genç kuşaklara en doğru şekilde aktarabilen,
2. Tarihler, isimler, savaşlar ve antlaşmalar ile doldurulmuş siyasi tarih konuları yerine, gençlerin ilgilerini çekebilecek kültür ve medeniyet konularına ağırlık veren,
3. Elde edilen yeni bulguları yansıtabilecek kadar esnek, ancak, kendi içinde belirli bir sürekliliği olan,
4. Gençlerin, bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışları kazanabilmeleri için uygun,
5. Gençleri, kendi tarihini öğrenmeye motive eden,
6. Öğrenmeyi kolaylaştırabilecek özelliklere sahip olan yardımcı unsurlar ile desteklenmiş,
7. Türk Milli Eğitimi'nin amaçlarına uygun, tarih programları ve ders kitapları hazırlanmalıdır.
8. Ders kitaplarının basım kalitesinin artırılması da dikkat edilmesi gereken başka bir nokta olmalıdır.

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina (Hazırlayan)

2005 Yakınçağ Tarihi 1908-1980

Kelebek Yayınevi, İstanbul

AKŞİT, Niyazi, Emin OKTAY

1975 Lise Tarih 1 (İlkçağ), Remzi Kitapevi, İstanbul

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1

1992

BEHAR, Büşra Ersanlı

1992 İktidar Ve Tarih

Afa Yayınları, İstanbul

BEHAR, Büşra Ersanlı

1993 'Tarih Öğretiminde Türk Dünyası'

Tarih Öğretimi Ve Ders Kitapları, S.ÖZBARAN(Ed.), Tarih Vakfı Yurt

Yayımları, İstanbul

BUCAK, Esergül. B.

1993 Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri

Adım Yayıncılık Ankara

COPEAUX, Etienne

2000 Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

DELİORMAN, Altan

1993 Tarih 1 (Ders Geçme ve Kredi Esasına Göre)
Bayrak Basın Yayın, İstanbul

DEMİREL, Özcan

2004 Öğretme Sanatı
Pegem Yayıncılık, Ankara

DOĞAN, Hıfzı

1972 Türk Ortaöğretim Sisteminin Değerlendirilmesi
MEB Basımevi, İstanbul

DOĞAN, Kutlay (Hazırlayan)

2003 Türkiye 2003
Türk Haber Ajansı, Ankara

ERGEZER, Nevin

1999 Tarih 1
OCAK Yayınları, Ankara

ERTÜRK, Selahattin

1972 Eğitimde Program Geliştirme
Yelkentepe Yayıncılık, Ankara

GANJUK, Güler

1992 Tarih 1
Özer Yayınları

GİRGİN, Kemal

1975 Çağdaş Politika ve Diplomasi EL Kitabı
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

GÖKALP, Ziya

- 1976 Türk Medeniyet Tarihi
Güneş Matbaacılık, İstanbul

İĞDEMİR, Uluğ

- 1944 'Türk Tarih Kurumu'nun Kısa Tarihi'
Ülkü Mecmuası,1 Ekim Yeni Seri, 75

İĞDEMİR, Uluğ

- 1973 Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Tarih Kurumu
Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

İNAN, Afet

- 1959 Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler
Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara

İNAN, Afet

- Atatürk Ve Tarih Tezi
Belleten,Cilt:3

İZGİ, Özkan

- 1998 'Atatürk Ve Milli Birlik'
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:4, sayı:12, Ankara

KARA, Kemal

- 1995 Tarih 1
Önde Yayıncılık,İstanbul

KARAKAYA, K. Tanır

- 2002 Türkiye'de 1980 Sonrası Tarih Eğitimindeki Değişim
(Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya

KARASAR, Niyazi

2000 Bilimsel Araştırma Yöntemi
Nobel Yayıncılık, Ankara

KOÇAK, Kemal

1998 Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim Kurumlarında
Tarih Öğretimi 1923-1992,
(Doktora Tezi) Ankara:Gazi Üniversitesi

KONGAR, Emre

1998 12 Eylül Kültürü
Remzi Kitapevi,İstanbul

KONGAR, Emre 2004

2004 21.Yüzyılda Türkiye,2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı
Remzi Kitapevi,İstanbul

KUYAŞ, Ahmet

2001 Tarih 2002
Tüsiad Yayınları,İstanbul

KÜÇÜKAHMET, Leyla

2003 Öğretim İlke ve Yöntemleri, Ankara

KÜTÜKOĞLU, Mübahat

1998 Tarih Araştırmalarında Usul
Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul

Lise İkinci Devre Müfredat Programı

1924 Ankara

Liselerin İkinci Devresi Kitap Listesi 1927

1928 Ankara

MERÇİL, Erdoğan, T. TARHAN, Zerrin GÜNAL, B. MERÇİL

1989 Tarih 1

Altın Kitaplar, İstanbul

METİN, Cemal

1998 Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara

OĞUZKAN, Ferhan

1989 Orta Dereceli Okullarda Öğretim

Emel Matbaacılık, Ankara

OZANKAYA, Özer

2002 '21.Yüzyıl Uygarlığının Beklentileri Işığında Küreselleşme Ve Atatürk'ün
Uygarlık Projesinden', Cumhuriyet Ve Küreselleşme, S. KİLİ (Ed.), Kültür
Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı,
Ankara

ÖZÇELİK, İsmail

1996 Tarih Öğretiminde Yöntem Ve Teknikler

Özlem Matbaacılık, Ankara

ÖZDEMİR, Şenay

1999 Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Yeni Çağ Döneminin
İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül
Üniversitesi, İzmir

PAYKOÇ, Fersun

1991 Tarih Öğretimi, Eskişehir

PERİN, Cevdet

1987 Atatürk Kültür Devrimi
İnkılap Kitapevi, İstanbul

Resmi Gazete 14. 11. 1983

Resmi Gazete 09. 12. 1987

Resmi Gazete 21. 12. 1987

Resmi Gazete 06. 07. 1989

Resmi Gazete 17. 11. 1991

Resmi Gazete 03. 01. 1996

SÜMER, Faruk, Yüksel TURHAL

1985 Tarih Lise 1
Ders Kitapları A. Ş. ,İstanbul

SÜSLÜ, Azmi

1994 Atatürkçü Düşünce El Kitabı
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Atatürk Araştırma Merkezi

ŞENGÜL, Tuba

2006 Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Siyasi Fikir Akımlarının Tarih Eğitime
Yansımaları, (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi) ÇOMU, Çanakkale

ŞİMŞEK, Ahmet

2003 'Tarih Öğretiminde Görsel Materyal Kullanımı'
Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, İlköğretim Bölümü,
Kırşehir

TANİLLİ, Server

1990 Devlet ve Demokrasi
Say Yayınları, İstanbul

Tarih 1

1992 Komisyon, Milli eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları, Ankara

Tarih 1-2 Programları

1993 Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara

Tebliğler Dergisi, sayı: 1900, 27.09.1976

" " , sayı: 2083, 30.03.1981

" " , sayı: 2108, 15.03.1982

" " , sayı: 2128, 20.12.1982

" " , sayı: 2135, 23.04.1983

" " , sayı: 2146, 29.08.1983

" " , sayı: 2163, 23.04.1984

" " , sayı: 2171, 27.12.1984

- " " , sayı: 2230, 13.07.1987
- " " , sayı: 2303, 1990
- " " , sayı: 2364, 1992
- " " , sayı: 2388, 16.08.1993
- " " , sayı: 2399, 17.01.1994
- " " , sayı: 2406, 09.05.1994
- " " , sayı: 2412, 15.08.1994
- " " , sayı: 2432, 05.06.1995
- " " , sayı: 2454, 03.06.1996
- " " , sayı: 2476, 01.05.1997
- " " , sayı: 2491, Ağustos.1998
- " " , sayı: 2503, Ağustos.1999
- " " , sayı: 2513, Haziran.2000
- " " , sayı: 2525, Haziran.2001
- " " , sayı: 2537, Haziran.2002
- " " , sayı: 2550, Temmuz.2003

" " , sayı: 2561, Haziran.2004

TEKELİ, İlhan

1998 Tarih Bilinci Ve Gençlik
Tarih Vakfı yurt Yayınları, İstanbul

TEKELİ, İlhan

2002 Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması
Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral K.Evren'in Söylev Ve Demeçleri

1981 Başbakanlık Basımevi

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı

1938 Lise Programları, Devlet Basımevi, İstanbul

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943

1944 Maarif Matbaası, Ankara

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti,Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı

1924 Matbaa-i Amire, İstanbul

Türkiye Tarihi 5 1980-1995

1995 Bugünkü Türkiye, S.AKŞİN, K.BORATAV, B.TANÖR (Ed.),
Cem Yayınevi, İstanbul

UĞURLU, Nurer

1999 Tarih 1
Öğün Yayınları, İstanbul

ÜNLÜ, Harun

2001 Eğitime Eylül Darbesi

Güldiken Yayınları, Ankara

Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980

2002 S.AKŞİN, K.BORATAV, B.TANÖR(Ed.)

Milliyet Kitaplığı, İstanbul

YURTSEVER, Mehtap

1996 İlk-Ortaöğretim Tarih Programları ve Ders Kitaplarında Tarih Bilgisi ve

İlkçağ Tarihi Üniteleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül

Üniversitesi, İzmir

EKLER

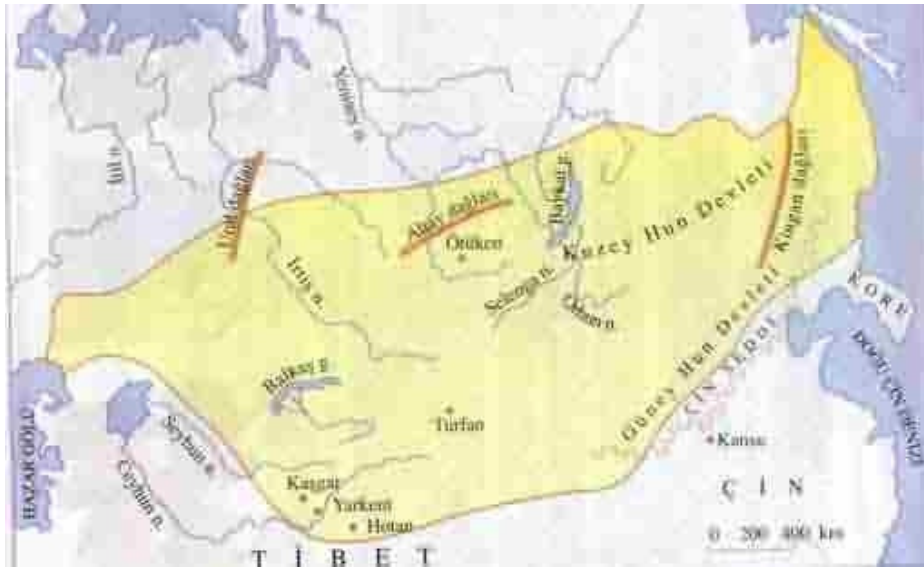
Ek-1

Orta Asya (Anayurt) Haritası (Sümer-Turhal 24, Komisyon 35, Uğurlu 58, Kara 59, Ergezer 51, Gündoğdu-Bulduk 49)

Ek-2

Hun Devleti Haritası (Akşit-Oktay 26, Merçil ve Diğ. 75, Sümer-Turhal 111, Ganjuk 66, Deliorman 58, Komisyon 36, Uğurlu 62, Kara 67, Ergezer 54, Gündoğdu-Bulduk 54)

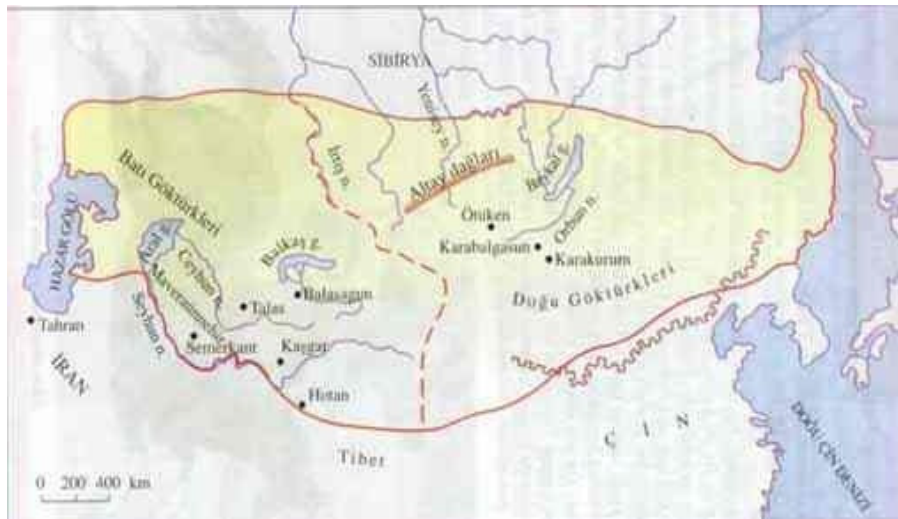
Ek-3

Avrupa Hun Devleti Haritası (Sümer-Turhal 122, Deliorman 62, Komisyon 36, Uğurlu 62, Ergezer 56)

Ek-4

Göktürk Devleti Haritası (Merçil ve Diğ. 84, Sümer-Turhal 128, Ganjuk 69, Deliorman 66, Komisyon 39, Uğurlu 73, Kara 72, Ergezer 59)

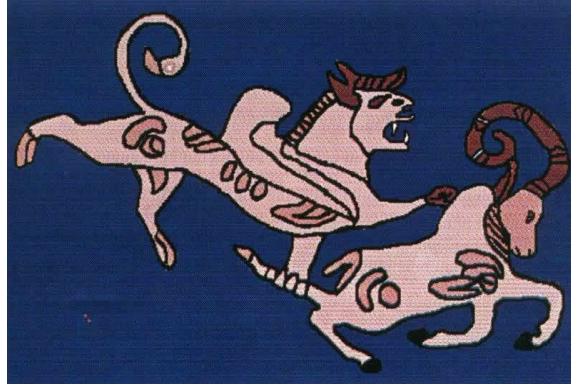
Ek-5

Uygur Devleti Haritası (Sümer-Turhal 140, Deliorman 70, Komisyon 42, Uğurlu 79, Kara 76, Ergezer 62, Gündoğdu-Bulduk 66)

Ek-6

Pazırık Kurganından Çıkarılan Eyer Örtüsü (Sümer-Turhal 181, Komisyon 59, Uğurlu 99, Ergezer 85)

Ek-7

Tonyukuk Anıtı (Merçil ve Diğ. 116, Komisyon 56, Uğurlu 97, Kara 92, Ergezer 82)

Ek-8

Kül Tigin Büstü (Merçil ve Diğ. 88, Sümer-Turhal 138, Deliorman 69, Uğurlu 76, Kara 74, Ergezer 61, Gündoğdu-Bulduk 63)

